

**T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET EKONOMİSİ ANABİLİM DALI**

**YOKSULLUK BAĞLAMINDA SOKAKTA ÇALIŞAN
ÇOCUKLARIN SOSYO-EKONOMİK PROFİLLERİ VE
GELECEK BEKLENTİLERİ: ŞIRNAK ÖRNEĞİ**

**Hazırlayan
Aziz AKIN**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Sami KALAYCI**

ŞIRNAK, 2021

**T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET EKONOMİSİ ANABİLİM DALI**

**YOKSULLUK BAĞLAMINDA SOKAKTA ÇALIŞAN
ÇOCUKLARIN SOSYO-EKONOMİK PROFİLLERİ VE
GELECEK BEKLENTİLERİ: ŞIRNAK ÖRNEĞİ
(Yüksek Lisans Tezi)**

**Hazırlayan
Aziz AKIN**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Sami KALAYCI**

ŞIRNAK, 2021

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BELGESİ

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan
Aziz AKİN

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK SAYFASI

“Yoksulluk Bağlamında Sokakta alışan ocukların Sosyo-Ekonomik Profilleri ve Gelecek Beklentileri: şırnak rneği” adlı Yüksek Lisans Tezi şırnak niversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan
Aziz AKİN

Danışman
Dr. Öğretim Üyesi Sami KALAYCI

Siyaset Ekonomisi ABD Başkanı
Dr. Öğr. Üyesi Hikmet Salahaddin GEZİCİ

TEŞEKKÜR

Bu teze ilişkin yürütülen çalışmaların her safhasında maddi ve manevi yardımlarını benden esirgemeyen, akademik ve sosyal hayatımda bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşarak yoluma ışık tutan saygıdeğer danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Sami KALAYCI'ya,

Bu tez çalışmasının ortaya çıkması sürecinde maddi ve manevi katkılarıyla müstefit olduğum kıymetli Anabilim Dalı Başkanı Sayın Dr. Öğr. Üyesi Hikmet Salahaddin GEZİCİ'ye;

Bu tez çalışmasında öneri ve yardımlarıyla yanımda olan kıymetli hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Muhammed MARUF ve Doç. Dr. Rahman DAĞ'a;

Nicel ve nitel araştırma safhasında yer alan anket ve görüşmelerde değerli vakitlerini benimle paylaşarak araştırmamı bilgi ve birikimleriyle kıymetlendiren Şırnak ili ve ilçelerinde sokakta çalışan tüm çocuklara ve anketlerin doldurulması safhasında yardımcı olan tüm uzman arkadaşlarım, değerli dostlarım ve anketörlere;

Hakları ödenmesi mümkün olmayan ve her daim yanımda olan ve beni destekleyen başta annem Fatma ve babam Ahmet AKİN'e;

Maddi ve manevi olarak annem ve babamdan sonra her şartta beni destekleyen abilerim Halis ve Murat AKİN, çok değerli ablam Muhlise BİL ve tüm aileme en kalbi şükranlarımı sunuyorum.

Tezi Hazırlayan
Aziz AKİN

YOKSULLUK BAĞLAMINDA SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN SOSYO-EKONOMİK PROFİLLERİ VE GELECEK BEKLENTİLERİ: ŞIRNAK ÖRNEĞİ

Aziz AKİN

Şırnak Üniversitesi, Lisansüstü Enstitüsü Anabilim Dalı, Yüksek Lisans

Şubat/2021

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Sami KALAYCI

ÖZET

İnsanlık tarihi boyunca hemen hemen tüm toplumların farklı düzeylerde karşı karşıya kaldıkları ve mücadele verdikleri problemlerden biri de yoksulluk sorunudur. Yoksulluk ilk bakışta belli bir gelirin altında veya yaşam için temel gıda ve ihtiyaçlardan yoksunluk olarak görülse de sosyal, toplumsal ve siyasi birçok ögeyi içerisinde barındıran da bir olgu olmuştur. Toplumdaki tüm bireylerin farklı boyutlarda karşı karşıya kalabildiği bu sorun en çok da dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan çocukları etkilemiştir. 20. yüzyıla kadar göz ardı edilen çocuk yoksulluğu bu dönemden sonra ayrı bir alan olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Toplumlar farklı sebeplerin yanı sıra çoğu zaman da yoksullukla mücadele konusunda çocuk işgücünden yararlanabilmektedir. İşgücü içerisinde yer alan çocuklar farklı tür sektörlerde çalışabilmektedir. Bu sektörlerden biri de sokakta çalışmadır.

Sokakta çalışan çocuklar her ne kadar yoksulluk temelli sorunlardan işgücüne katılmış olsalar da çoğu zaman ihmal ve istismarları da söz konusu olabilmektedir. Çocukların birçok yönden gelişimlerini etkileyen tüm ortam, ilişki ve çalışma koşullarından uzak durması gerekirken farklı nedenlerden dolayı denetimsiz ve birçok riske açık olan sokakta çalışma serüvenine girmekte, sosyal, toplumsal ve bireysel yaşamda yer edinebilmek ve gerekli olanakları ulaşmak için mücadeleye erken yaşta girişmektedirler. Gerek yoksulluk gerekse de sokakta çalışma konusunda şüana kadar birçok araştırma yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Bu tezi diğer çalışmalardan ayıran başat nokta gelişmiş bölgelerin veya büyükşehirlerin aksine gelişmemiş ve küçük bir şehirde yapılmasıdır. Bu seçimin sebebi de konu ile ilgili yapılan çoğu çalışmaya veri olan gurupların bu bölgeden göç eden bireyler veya akrabalarından oluşmasıdır.

Bu bilgiler doğrultusunda sokakta çalışan çocukların çalışma sebeplerini tespit etmek, yoksulluk, ihmal ve istismar ile bağlarını saptamak, sokakta bulunan çocukların sosyal ve ekonomik profillerini belirlemek ve bu şartlarda çalışan çocukların nasıl bir gelecek beklentisi içinde olduğunu sorunun ana kaynağında tespit etmek amacıyla tez çalışması yürütülmüştür. Tez çalışması nicel araştırma yöntemlerinden biri olan anket görüşmesi esasından oluşmuş ve gerekli görülen yerlerde nitel araştırma tekniklerinden de yararlanılmıştır. Şırnak ili ve ilçelerinde 550 kişi ile yapılan anket görüşmesi verileri analiz edilmiş ve karşılaştırmalı olarak veriler yorumlanmıştır.

Tez çalışması için yürütülen anket çalışması sonucunda çocukların yoksulluk esaslı sebeplerle sokakta çalışma yaşamına girdiği görülmüş fakat tek etmenin yoksulluk olmadığı ihmal ve istismarın da önemli etken olduğu görülmüştür. Sokakta çalışan çocukların birçok riskle karşı karşıya kaldıkları ve özellikle ihmal ve istismardan dolayı suça karışma eğilimleri olduğu gözlemlenmiştir. Gerek riskler gerekse de sokakta bulunmanın getirdiği güç koşullardan dolayı fiziksel ve psikolojik gelişimleri olumsuz etkilenen çocukların gelecek beklentisi üzerinde önemli bir etkisi olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Çocuk Yoksulluğu, Sokakta Çalışan Çocuklar, Ergen Gelecek Beklentisi.

**IN THE CONTEXT OF POVERTY, SOCIO-ECONOMIC PROFILES AND
EXPECTATIONS OF CHILDREN THAT WORK ON STREETS: THE
SAMPLE OF ŞIRNAK, TURKEY**

Author: Aziz AKİN

**The University of Şırnak, Postgraduate Education Institute, The
Department of Political Economy, Postgraduate, February/2021**

Supervisor: Asst. Prof. Sami KALAYCI

ABSTRACT

Since the beginning of human history, one of the problems that almost all nations encounter at different levels and that they strive to deal with is poverty. At first glance, poverty seems to cover individuals work under an average wage and lack of staple food and needs; however, it's been a phenomenon that includes social, public and political elements. Undoubtedly, poverty might affect all individuals in any society, however, children are the most disadvantageous ones that are directly and mostly affected. The poverty of children was ignored by the 20th century, but since then, it's been studied as a discipline.

Along with some other reasons, societies commonly benefit from children workforce to deal with poverty. Children seem to be a group of work force for some societies and they work in different jobs. One of these is working on the street to earn a living.

Many children on the street are forced to work due to problems related to poverty and they are usually neglected and abused. Normally, while a child should be avoided from any environment, relation and conditions that might adversely affect their development, most children on the street are forced to work at an early age and they risk to gain ground in social and personal life and to get opportunities.

In literature, there have been many studies on poverty and street jobs so far. The main difference of our study is that it's carried out in an undeveloped and small city in Turkey. The reason for this choice is the fact that almost all groups in these studies are emigrants of similar cities or their relatives.

The aim of the study is to find out the reasons that force these children to work, to discover relations between children and poverty, ignorance, abuse, to determine social and economic profiles and to suppose future expectations of these children. The method of the study is questionnaire and interviews. The questionnaires and the data collected from 550 individuals that live in Şırnak and its vicinity were analyzed and commented by comparison.

From the findings of the study and questionnaires, most children are forced to work on streets due to poverty, however, other factors like ignorance and abuse are also responsible. It was observed that children that work on streets take many risks and are prone to committing crimes as a result of ignorance and abuse. It was also discovered that both these risks and challenging conditions of living on streets have adverse effects on future expectations of these children.

Keywords: Poverty, Poverty of Children, Children on Streets, Future Expectations.

İÇİNDEKİLER

YOKSULLUK BAĞLAMINDA SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN SOSYO-EKONOMİK POFİLLERİ VE GELECEK BEKLENTİLERİ: ŞIRNAK ÖRNEĞİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BELGESİ	1
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK SAYFASI	2
TEŞEKKÜR.....	3
ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR TABLOSU.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: YOKSULLUK

1.1. Yerel ve Küresel Tanımlamalarla Yoksulluk	6
1.2. Yoksulluk Çeşitleri.....	12
1.2.1. Küresel Bir Kabul Ediliş: Mutlak Yoksulluk	13
1.2.2. Görelî Yoksulluk	15
1.2.3. Gelir Yoksulluğu ve İnsani Yoksulluk	17
1.2.4. Objektif ve Subjektif Yoksulluk.....	18
1.2.5. Yeni Yoksulluk ve Bir Kültür Olarak Yoksulluk	19
1.2.6. Yoksulluğun Diğer Tanımları.....	22

1.3. Yoksulluğun Kavramsal Karmaşasına Neden Olan Etmenler	28
1.4. Yoksulluk Ölçekleri ve Yoksulluğun Ölçümü	29
1.5. Yoksulluğa Neden Olan Etmenler.....	35
1.5.1. Makro Nedenlerle Yoksulluk	37
1.5.2. Mikro Nedenlerle Yoksulluk.....	42
1.6. Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluğun Görünümü ve Mücadele Yöntemleri.....	43
1.7. Yoksulluktan Etkilenen En Küçük Bireyler: “Çocuk Yoksulluğu” .	54

İKİNCİ BÖLÜM

GELECEĞİN TEMSİLCİLERİ ÇOCUKLAR: DÜNDEDEN BUGÜNE ÇOCUK, ÇOCUK İŞÇİLİĞİ VE İŞGÜCÜ

1. Aile Ekonomisine Katkıdan Aile Ekonomisi Aktörlüğüne Geçiş: Çocuk İşçiliğinin Nedenleri.....	64
2. Çocuk İşçiliğinin Türleri ve Çocuk İşçiliği İle Mücadele Yöntemleri... 67	
2.1. Dünyada Çocuk İşçiliği Sorunu İle Mücadele	69
2.2. Çocuk İşçiliğine Karşı Türkiye’de Yürütülen Politikalar ve Türkiye’deki En Kötü Biçimli Çocuk İşçiliği	80
2.3. Dünyanın En Büyük Nüfuslu 5. Ülkesi: Sokakta Çalışan Çocuklar.	85
2.3.1. Çocukları Sokakta Çalışmaya İten Nedenler	88
2.3.2. Risk Sıralamasında Zirve: Sokakta Çalışan Çocukları Bekleyen Riskler ve Tehlikeler	90
2.3.3. Sokakta Çalışan Çocukların ve Ailelerinin Profilleri.....	92

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1. Araştırma Probleminin Ortaya Çıkış Süreci.....	94
2. Araştırmanın Konusu	95

3. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Araştırmaya Konu Olan Sahanın Seçimi.....	95
4. Araştırmanın Yöntemi, Evreni ve Örneklemi	96

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

1. Demografik Veriler	103
2. Sokakta Çalışan Çocukların Aile Özellikleri	106
3. Sokakta Çalışan Çocukların Sosyo-Ekonomik Profilleri	114
4. Çocukların Karşılaştığı Sorunlar ve Olası Riskler	118
5. Gelecek Beklentisi ve Şırnak'ta Sokakta Çalışan Çocuklar: Yoksulluk mu? İhmal mi? İstismar mı?	123
6. Sokakta Çalışma ve Üçlü Risk Sarmalı.....	130

SONUÇ VE ÖNERİLER..... 134

KAYNAKÇA 141

EKLER..... 150

EK 1. Etik Kurul Dilekçesi	150
EK 2. Valilik İzni	151
EK 3. Anket Formu	152

ÖZGEÇMİŞ..... 156

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Küresel Yoksulluk Oranı ve Günde 1,90 Dolarlık Yoksulluk Sınırındaki Yoksulların Sayısı, 1990–2017	45
Şekil 1.2. Küresel yoksulluk oranı, yoksul sayısının şimdiki ve bir sonraki yıl tahmin durumu, 1,90\$ yoksulluk sınırı 2015-2021	51
Şekil 3.1. Ergen Gelecek Beklentisi Ölçeği Yamaç Birikim Grafiği.....	100
Şekil 4.1. Yaş Dağılımı	103
Şekil 4.2. Cinsiyet Dağılımı	104
Şekil 4.3. Çocukların Eğitim Durumu Dağılımı	105
Şekil 4.4. Çalışma Sebebi Dağılımı	106
Şekil 4.5. Hanedeki Toplam Nüfus Sayısı Dağılımı	107
Şekil 4.6. Hanede Çalışan Kişi Sayısı Dağılımı.....	108
Şekil 4.7. Hanedekilerin Toplam Geliri Dağılımı	109
Şekil 4.8. Ebeveynlerin Hayatta Olma Durumu Dağılımı	110
Şekil 4.9. Baba Eş Sayısı Dağılımı	110
Şekil 4.10. Anne Meslek Dağılımı	111
Şekil 4.11. Anne Eğitim Durumu Dağılımı.....	112
Şekil 4.12. Baba Meslek Dağılımı	113
Şekil 4.13. Baba Eğitim Durumu Dağılımı	113
Şekil 4.14. Ev Sahiplik Durumu Dağılımı	115
Şekil 4.15. Çocukların Hangi İşte Çalıştıkları Dağılımı	116
Şekil 4.16. Günde Kaç Saat Çalıştıkları Dağılımı.....	117
Şekil 4.17. Çocuğun Aylık Geliri Dağılımı.....	118
Şekil 4.18. Oyun Oynadıkları Süre (günlük) Dağılımı	118
Şekil 4.19. Tacize Uğradın mı? Dağılımı.....	119
Şekil 4.20. Suça Karışma Durumu Dağılımı.....	120
Şekil 4.21. Paranı veya Başka Bir Eşyanı Gasp Eden Oldu mu? Dağılımı..	121
Şekil 4.22. Sigara, Alkol veya Uyuşturucu Kullanımı Dağılımı.....	122

Şekil 4.23. Çocukların Sigara, Alkol veya Uyuşturucu Kullanma Sebepleri Dağılımı.....	122
---	-----

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. 2017 Yılı Yoksulluk Tahminleri, Farklı Yoksulluk Sınırlarıyla... 44	44
Tablo 1.2. Her Göstergeden Yoksun Olan Nüfusun Payı, 2017 yılı..... 45	45
Tablo 1.3. Toplam Büyüme Oranları 46	46
Tablo 1.4. Tutarlı zaman serisi verileri ve Türkiye'nin İGE eğilimleri 47	47
Tablo 1.5. Eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert gelirin'e göre hesaplanan yoksulluk oranı (%), 2010-2019..... 49	49
Tablo 1.6. Ülke bölgelerine göre aşırı çocuk yoksulluğu (Hindistan ve Çin ayrı olarak verilmiştir)..... 57	57
Tablo 1.7. Kişi Başı 3,10 Dolar..... 58	58
Tablo 2.1. Dünya Genelinde Çalışan Çocukların Dağılımı (2016)..... 71	71
Tablo 3.1. EGB Ölçeğinin Madde ve Faktör Yüğü..... 100	100
Tablo 3.2. Güvenirlilik Katsayısının Yorumlanması 102	102
Tablo 3.3. Çarpıklık ve Basıklık Değerleri 102	102
Tablo 4.1. Evlilik ve Aile Durumlarının Cinsiyetleri Üzerinde Farklılık Arz Edip Etmediğini Gösteren Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları 123	123
Tablo 4.2. İş ve Eğitim, Sağlık ve Yaşam Durumlarının Öz/Anne ve Baba Sağ mı? Üzerinde Farklılık Arz Edip Etmediğini Gösteren Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları 123	123
Tablo 4.3. İş ve Eğitim, Sağlık ve Yaşam , Din ve Toplum Durumlarının Sigara, Uyuşturucu ve Alkol gibi kötü alışkanlıkların var mı? sorusu Üzerinde Farklılık Arz Edip Etmediğini Gösteren Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları..... 124	124
Tablo 4.4. İş ve Eğitim, Sağlık ve Yaşam Durumlarının Herhangi Bir Sebep Tacize (Fiziksel veya Sözlü) uğradın mı? sorusu Üzerinde Farklılık Arz Edip Etmediğini Gösteren Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları..... 126	126

Tablo 4.5. İş ve Eğitim, Sağlık ve Yaşam Durumlarının Herhangi Bir Suça Karıştın mı? Sorusu Üzerinde Farklılık Arz Edip Etmediğini Gösteren Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları	127
Tablo 4.6. Ailenin Toplam Geliri ve Bir Ayda Tahmini Kazanılan Para Değişkenleri Arasında Ki Kare Testi	130
Tablo 4.7. Babanın Eş Sayısı ve Sigara, alkol veya uyuşturucu gibi kötü alışkanlıkların Olması Değişkenleri Arasında Ki Kare Testi.....	131
Tablo 4.8. Öz Anne Babanın Sağ Olma Durumu ve Sigara, alkol veya uyuşturucu gibi kötü alışkanlıkların Olma Durumu değişkenleri arasında Ki Kare Testi	131
Tablo 4.9. Öz Anne Babanın Sağ Olma Durumu ve Herhangi Bir Suça Karışma Durumu Değişkenleri Arasında Ki Kare Testi	132
Tablo 4.10. Yaş ve Arkadaşları ile Günlük Oyun Oynama Süresi Değişkenleri Arasında Ki Kare Testi.....	132
Tablo 4.11. Herhangi bir suça karıştın mı ve Çocuğun tahmini aylık kazancı değişkenleri Arasında Ki Kare Testi	133

KISALTMALAR TABLOSU

- AB (EU):** Avrupa Birliği (European Union)
- ABD:** Amerika Birleşil Devletleri
- Akt.:** Aktaran
- BM (UN):** Birleşmiş milletler (United States)
- CHIP:** Çocukluk Yoksulluğunu Araştırma ve Politika Merkezi
- ÇBYE (MPI):** Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (Multidimensional Poverty Index)
- ÇSGB:** Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
- DAPHNE:** Topluluk Hareket Programı
- DB (WB):** Dünya Bankası (World Bank)
- DPT:** Devlet Planlama Teşkilatı
- DSÖ (WHO):** Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization)
- EUİGE:** Eşişsizliğe Uyarlanmış olan İnsani Gelişme Endeksini
- EUROPOL:** European Police Office (Avrupa Polis Teşkilatı Ofisi)
- FAO:** Food and Agriculture Organization (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü)
- FESA (EGB):** Future Expectations Scale for Adolescents (Ergenler İçin Gelecek Beklentileri Ölçeği)
- FGT:** Foster, Greer ve Thorbecke
- GSMH:** Gayri Safi Milli Hâsıla
- GSYİH:** Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
- ICP:** International Comparison Program (Uluslararası Karşılaştırma Programı)
- ILO:** International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
- IMF:** International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
- IPEC:** International Program on The Elimination of Child Labor (Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılması Uluslararası Programı)
- IPL:** Internatioanal Poverty Line (Uluslararası Yoksulluk Sınırı)
- İGE:** İnsani Gelişme Endeksi
- KSO:** Kafa Sayımı Oranı

- MEKSA:** Mesleki Eğitim ve Küçük Sanayii Destekleme Vakfı
- OECD:** Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
- OPHI:** Oxford Poverty and Human Development Initiative (Oxford Yoksulluk ve İnsan Gelişme Girişimi)
- SAGP:** Satın Alma Gücü Paritesi
- SHÇEK:** Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
- SPL:** Social Poverty Line (Toplumsal Yoksulluk Sınırı)
- SPSS:** Statistical Package for The Social Sciences
- SYDGM:** Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü
- TCMB:** Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
- TUIK:** Türkiye İstatistik Kurumu
- UNDP:** United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
- UNFPA:** United Nations Population Fund (Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu)
- UNICEF:** United Nations International Children's Emergency Fund (Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu)
- Vb:** Ve benzeri
- Vd:** Ve diğerler

GİRİŞ

Yoksulluk, toplumların refaha erişmesinde her dönem başat engellerden biri olarak görülmüştür. Bunun yanı sıra ortaya çıkardığı problemler sebebiyle de uzun yıllardır hem ulusal hem de uluslararası alanda önüne geçilemeyen bir sorun olarak her zaman var olmuştur. Bu sebeple evrensel bir niteliğe sahip olan yoksulluk birçok bilim dalının, üzerinde sürekli tartıştığı, sonuçlarını irdelediği ve mücadele yolları aranılan bir olgu olarak literatürde her zaman kendine yer edinebilmiştir. Yoksulluk yazınında hal böyle iken; mevcut standartlara göre yoksulluk sorunundan orantısız bir şekilde etkilenen ve çoğu zaman aile ve okul yoksunluğu, merkezi ve yerel yönetimin yeterince ilgi göstermemesi ile hızlı sosyo-ekonomik değişimlerden muztarip olan çocukların yoksulluk gölgesinde sokağa itilmeleri bir diğer önemli tartışma konusu olmuştur.

Daha öncesinde aile ekonomisi yoksulluğu içerisinde değerlendirilen çocuklar, aile kurumunda yoksulluk düzeyini daha da derinleştiren unsurlar olarak görülmüştür. Hane yoksulluğunu derinleştirdiği kabul edilen çocukların, nesiller arası (yoksulluk döngüsü) yoksulluk aktarımıyla karşı karşıya kaldıkları zorluklar ise çoğu zaman göz ardı edilmiştir. Göreli ekonomik yoksulluk içindeki payları yüksek olan çocukların, özellikle Amerika'nın artan ekonomik eşitsizliği içerisinde ihmal edilen yoksulluk içindeki durumları ve çocuklu ailelerin yoksulluk oranlarının sosyal

alanlara yayılımını karşılaştırmalı ele almak için çocuk yoksulluğu kavramı 1980'lerden sonra gündeme gelmiştir (Lichter, 1997: 122-125).

Dünyada 1.2 milyar insan Çok Boyutlu Yoksulluk içindeyken 736 milyon kişi ise aşırı yoksulluk içinde yer almakta ve bu sayıların yarısını çocuklar oluşturmaktadır. Bu rakamlar karşısında ekonomik mücadelede yetersiz kalan ebeveynlerin yanına çocuklarda çalışma hayatına girmektedir. Dünyada yaklaşık 218 milyon çocuk çalışma hayatında yer alırken, büyük çoğunluğunu en tehlikeli işlerden biri olan sokakta ve denetimden yoksun alanlarda çalışan çocuklar oluşturmaktadır. Sosyal bilimlerde yoksulluk yazınında dikkat çeken tek konu ekonomik yoksulluk değildir. Sosyal, demografik, siyasi ve coğrafi birçok alanın verileri baz alınarak çok boyutlu bir sorun olarak yaklaşılmaktadır. Bu sebeple tez çalışmasında esas alınan tek bir yoksulluk tanımı ile hareket etmek yerine farklı tanım ve yaklaşımlar referans alınarak daha kapsamlı bir tanım ortaya çıkarmaya çalışılmıştır.

Çocuk yoksulluğunun özel ve ayrı bir alan olarak ele alınması, özellikle yoksulluk döngüsünde yani düşük gelir (yoksulluk) veya diğer yoksulluk türlerine maruz kalan çocukların ileride yoksulluğu yaşama ihtimallerinin daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Çocukluk döneminde özel bir ilgiden yoksun, korunmaktan aciz ve zayıflık içinde olan çocukların bu durumlardan sosyo-ekonomik olarak etkilenmesini minimize etmek ve çocukların haklarını savunabilmek amacıyla bu alana ilgi artmıştır (Lichter, 1997: UNİCEF, 2004).

Yoksulluk, aile büyüklerinin iş bulmakta zorlandığı işsizlik, gelenek haline gelmiş alışkanlıklar ve hem ailenin hem de çocuğun bilinç düzeyini yükseltmekte yetersiz kalan eğitim-öğretim seviyesinin düşüklüğü gibi birçok neden çocuklara erken yaşta farklı türde sorumluluklar aldırabilmektedir. Bu sorumlulardan birisi de çalışma hayatına erken yaşlarda atılmasıdır. İlk çağlardan günümüze ve günümüzden geleceğe kadar her dönemin mirasçısı olan çocuklar insanlığın gelişiminde öncelikli aktörlerdir. Bireylerin, çocukluk döneminde yapmış oldukları faaliyetler, almış oldukları eğitim ve içinde buldukları yaşam standartları gibi durumların yetişkinlik dönemi üzerinde büyük etkileri olabilmektedir. Bu etkilerin dereceleri ve geleceğe aktarımları da yoksulluk gibi birçok bilimsel alan ve araştırmacının ilgisini çekmiş ve birçok araştırma ve tartışmanın yürütülmesine sebep olmuştur (Erbay, 2008: 32).

Çocuk işgücü ve çocukların iş hayatındaki yeri, dünyanın hemen her yerinde ve insanlık tarihinin her döneminde ekonomik yaşam içerisinde yer edinmiş bir olgu

olmuştur (Şişman, 2004: 2). Çocuklar, bu süreçte kimi zaman tarımda ailesine destek amaçlı ücretsiz çalışan veya ailesi ile beraber çalışıp aile bütçesine destek veren bir işçi kimi zaman dini bir mekâna hizmet eden gönüllü ve kimi zaman ise loncalardan iş deneyimi kazanıp ilerde meslek sahibi olmaya çalışan bir çırak olmuşlardır. Bu durumlar neticesinde ücretsiz veya karşılıksız başlayan iş yaşamı serüveni, günümüzde her sektörde her bölgede aktif bir şekilde çalışma hayatına dönüşmüştür.

Çocukların iş hayatına atıldığı ortamlardan bir tanesi de sokaklardır. Çocuk işçiliği türlerinden biri olan sokakta çalışan çocuklar olgusu, çalışma biçimi olarak “en tehlikeli işlerden” birisidir. Aile gelirine katkıda bulunmak ve hayatını idame ettirmek için çoğunlukla basit, hafif ve tehlikesiz görülen işlerde (mendil, simit ve su satıcılığı, ayakkabı boyacılığı ve hamallık gibi) çalışmaktadırlar. Ancak söz konusu işler ihmal, istismar ve hayati tehlikeleri içermektedir. Sokakta çalışan çocuklar olgusu derinlemesine ele alındığında çocukların sağlık, sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan birçok sorunla karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Böylece bu çocukların hem bugününü hem de gelecek olgusunu derinden etkileyen bir rol oynamaktadır. Sokağın her noktasında var olan ama gerek Türkiye’de gerekse de dünyada çok ciddi şekilde önlenemeyen bu durum geleceğin mimarlarını çok olumsuz etkileyebilmektedir (Lalor, 1999; Altuntaş, 2018: 26-27).

Sokakta çalışan çocuk olgusu her bölgede mevcuttur. Bu durum her geçen gün daha da artış göstermektedir. 20. yüzyılın son çeyreğinde bu sorunun vahameti daha da net anlaşılabilir şekilde sorunla mücadele noktasında adımlar atılmıştır. Sokakta çalışan çocuklar konusunda gerek sınırlandırmada yaşanan karmaşıklık gerekse de çocukların kategori ve sektör olarak farklı alanlarda yer almalarından dolayı net sayısal veri elde edebilmek güçtür. Her ne kadar sayısal olarak net sayıları bilinmese de gerek en tehlikeli işçilik sınıflarında yer alması gerekse de düşen sosyal sermaye ve artan sosyal dışlanma neticesinde artış eğilimi gösterdiği bir gerçektir (Volpi, 2002: 1-5).

2003 yılında Betül Altuntaş tarafından yayımlanan “Mendile, Simate, Boyaya, Çöpe... Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar” adlı çalışma özellikle gelişmemiş illerden göç eden sokakta çalışan çocuklara yönelik olmuştur. Bu çocuklar tanımlanırken diğer taraftan gelişimlerini etkileyen sorunlara, sokakta çalışan çocukların uzaklaştığı aile yapılarına dikkat çekerek bu sorunlara çözüm önerileri

getirmektedir. Bu değerlendirmeleri kaleme alırken Türkiye’deki yasal ve kurumsal düzenlemelere yönelik bilgiler eşliğinde çalışmayı yürütmüştür.

Bu konuda yapılan çalışmalardan bir tanesi 2004 yılında Yener Şişman tarafından hazırlanan “Sokakta Çalışan Çocukların Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentileri: Sorunlar ve Çözüm Önerilerine Yönelik Eskişehir Örneği” adlı çalışmadır. Bu çalışma sokakta çalışan çocukların mevcut durumunu tespit etmek, karşılaşılabilecekleri veya içinde buldukları sorunları saptamak ve bu durumlara karşı çözüm önerileri sunabilmek amacıyla betimsel yöntemler kullanılarak Eskişehir il merkezinde araştırma yapılmıştır.

2008 yılında Ercüment Erbay tarafından yapılan “Çocuk İşçi Olmak: Çocuk İşçiliğine Retrospektif Bir Bakış” adlı çalışmadır. Bu çalışma Ankara-OSTİM’de çalışan ve çocukluğunda küçük sanayi işletmelerinde çalışmış olan yetişkinlere yönelik yapılan bir çalışmadır. Bu eser söz konusu bireylerin iş hayatında geldikleri noktaları değerlendirmek ve çocuk işçiliğinin gelecekte bırakacağı etkileri tespit etmeye çalışmaktadır. Bunu yaparken iddia olarak da çocuk işçiliğinin çocuklar üzerinde olumsuz etkiler bıraktığı iddiasıdır.

Bir diğer çalışma da 2010 yılında Servet Gün tarafından yazılan “Yoksulluk Döngüsü Bağlamında Sokakta Çalışan Çocuklar” adlı doktora tezidir. 2017 yılında kitaplaştırılan bu çalışma Mersin ilinde gelişmemiş bölgelerden göç eden ve sokakta çalışan çocuklarla yapılmıştır. Sokakta çalışan çocuk olgusunun tanımlanması, yoksulluk ile bağı, yoksulluk kültürü ve döngüsünün yanı sıra sokakta çocukları çalışmaya iten sebepleri ve bunlara yönelik çözüm önerileri getirmek ve dikkat çekmektir.

Verilen bu bilgiler ışığından tez çalışmasının amacı yoksulluk, çocuk yoksulluğu, çocuk işçiliği ve sokakta çalışan çocuklar ile ilgili genel bir literatür sunmak ve Şırnak ili ölçeğinde elde edilen veriler doğrultusunda; sokakta çalışan çocukların demografik yapıları, yoksullukla bağları, bireysel ve aile yapılarının sosyo-ekonomik profilleri ve en önemlisi de gelecek konusunda beklentilerini ortaya koymaktır.

Bu soruna tezde yer verilmesinin diğer sebebi sadece sayısal verileri ve sosyal dışlanmaya karşı bilinç uyandırmak veya netlik kazandırmak değildir. Asıl amaç sokakta çalışan çocukların yaptıkları işleri, girebilecekleri illegal durumların ve sokakta bulunma koşullarının sadece gelir mi yoksa ihmal, sömürü veya çocuk

istismarı mı olduğunu tespit etmek ve verilerle yetişkinlik hallerine ilişkin öngörülerde bulunmaktır. Bu çerçevede elde edilen veriler ışığında çözüm önerileri sunulmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra özellikle sosyal ve ekonomik olarak gelişmemiş bir bölge seçilerek diğer bazı çalışmaların örneklem kökenini oluşturan bu bölge çocuklarını yakından tanımak ve sorunu kaynağında aramaktır.

Tez çalışmasının birinci bölümünde yoksulluk kavramı ele alınmıştır. Bu bölümde yoksulluğun farklı tanımlamaları, bölgesel ve küresel birçok farklı tanımlamaları, yoksulluğun çeşitleri (mutlak ve görel yoksulluk, gelir yoksulluğu, insani yoksulluk vb.), yoksulluğun kavram karmaşasına sebep olan durumları, yoksulluk ölçekleri ve ölçümü, yoksulluğu doğuran etmenler, dünyada ve Türkiye’de yoksulluk ve mücadele yöntemlerine yer verilmiştir. Son olarak da çocuk yoksulluğu genel bir çerçevede ele alınmıştır.

Tez çalışmasının ikinci bölümünde; öncelikli olarak çocuk, çocuk iş gücü ve çocuk işçiliği kavramlarının tarihsel süreç içerisindeki görünümü, tanımı ve bu konuya ilişkin bakış açıları verilmiştir. Akabinde çocuğun süreç içerisinde değişen rolü ve çocuk işçiliğine neden olan etmenler değerlendirilmiştir. Ayrıca çocuk işçiliğinin görünümü ve bunlarla mücadele yöntemleri ele alınarak çocuk işçiliğinin büründüğü türler ve en tehlikeli işlerden biri olan sokakta çalışan çocuklar yazımına detaylı olarak değinilmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde tezin metodolojik açıklamaları verilerek, bu sorunun ortaya çıkış serüveni, araştırmanın konusu, amacı, önemi, kapsam alanı ve sahanın nasıl seçildiği belirtilerek, uygulanan yöntem kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

Tezin son bölümünde ise Şırnak ili ve ilçelerinde yürütülen çalışmanın uygulamaya yönelik veri ve detayları paylaşılmıştır. Bu kapsamda demografik veriler, çocukların ve ailelerinin özellikleri, sosyo ekonomik profilleri ve gelecekte beklenenleri yer almıştır. Görüşülen çocukların çalışma sebeplerinin yoksulluk mu? İhmal mi? yoksa İstismar mı olduğu sorularına cevap aranmıştır. Ayrıca üçlü risk sarmalında çocukların karşılaştığı durumlar tablo ve şekil yardımıyla açıklanmıştır. Sorunun yoksulluk kültürü ile bağı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yerel olarak hangi şartlara sahip oldukları ve farklı arayışlara yönelme sebepleri irdelenmeye ve sorunun kaynağına dikkat çekilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: YOKSULLUK

1.1. Yerel ve Küresel Tanımlamalarla Yoksulluk

Yoksulluk kavramı tarihsel süreç içerisinde, dönemsel konjonktür dahilinde bir çok tanımlama ve yaklaşıma gebe olmuştur. Bu tanımlamalarda her ne kadar farklılıklar olsa da genel itibari ile tanımlamayı yapan düşüncenin ele almaya çalıştığı durum veya ortaya çıkarmak istediği verilerle paralellik göstermiştir. Yaşamın idamesi için gerekli ihtiyaçların temin edilememesiyle başlayan yoksulluğun tanımlama süreci, günümüze gelinceye kadar geniş bir yelpazeye yayılım göstermiştir. Artan küreselleşme hareketleri ile beraber özellikle son dönemlerde daha çok önem arz eden bir kavram olmuştur. Bu sebeple tanımlama yapılırken ekonomik, sosyal veya siyasal ölçütlerden hangilerinin temel alınacağı iyi belirlenmelidir.

Yoksulluk, objektif tanıma sahip olamayan bir kavram olmuştur. Bir sorun olarak görülmeye başlanıldığından beri daha çok yaşamsal faaliyetler için gerekli olan gıda, barınma ve giyim gibi faktörlerle bağlantılı olmuştur. Beşeri ihtiyaçlara dayanan bu kavram, tarihsel süreç içerisinde ve insanların öncelikleri doğrultusunda çeşitlilik gösterme yetisine sahip olmuştur. Bu çeşitlilik zamana, mekâna, yaşanan yere ve tüketime göre değişebilmenin yanı sıra toplumsal statülere göre de farklılık gösterebilmiştir. Beşeri ihtiyaçlar; maddi (ekonomik temelli) olabildiği gibi manevi

(sevgi, kimlik, katılım, vb.) ihtiyaçlar doğrultusunda da belirlenebilmektedir. Çok boyutlu niteliğe sahip olan yoksulluk tanımlamasında, gelir/tüketim yaklaşımının yetersizliği dile getirilmiştir. Bu çerçevede Baulch (1996), “asgari bir yaşam düzeyinin dışında, kaynaklara erişim, kamusal mal ve hizmetlere erişim, otonomi, izzet ve onur” gibi ölçütlerin de yoksulluk tanımlanmasında yer alması gerekliliğini dile getirmiştir (Aktan ve Vural, 2002: 1-3).

Asgari yaşamsal faaliyetlere ulaşamama ile başlayan yoksulluk, konut, sağlık ve eğitim gibi ihtiyaçlardan yoksun olmayla beraber oluşan fiziki mahrumiyet, istihdamın olmaması, farklı ayrımcılıklar ve dışlanmışlıklar neticesinde daha da artış göstermiştir. Bu çerçevede Aktan ve Vural (2002: 3-5), yoksulluğun tanımlanmasında çok boyutluluğa dikkat edilmesinin gerekliliğini dile getirmişlerdir. Tanımlanma safhasında boyutlar içerisinde maddi mahrumiyet, fiziki zafiyet, izolasyon, güçsüzlük, katılımın-zamanın yetersiz olması ve çevre kirliliği ile çevrenin bozulması gibi etmenlerin göz önünde bulundurularak tanımlanma yapılması gerektiğini belirtmişlerdir.

Yoksulluk genel olarak yaşam için gerekli olan bir veya birçok ihtiyaçtan mahrum kalma şeklinde belirtilebilir. Alagh (1992: 108-112), bu çerçevede yoksulluğu, “aşırı ihtiyaç sonucunda oluşan yetersiz beslenmeden kaynaklı güçsüzlük, rahat yaşam için gerekli araçlara sahip olamama, yaşamsal mal ve hizmetlerin temin edilememesi” gibi durumlarla bağdaştırarak tanımlamıştır.

Yoksulluk, kendini tanımlama konusunda yeterli bir kavramsal zenginliğe sahip olamamıştır. Bu durum yoksulluk kavramının literatürde birçok yazar tarafından zaman, mekân, sosyal hayat ve düşünce yapısına bağlı olarak farklı şekillerde tanımlanmasını sağlamıştır. Bu farklılığa sebep olan en önemli etmen, yoksulluk için temel öğelerin ne olacağı (ekonomik, sosyal, gıda, barınma, yiyecek vb.) konusunda ortak bir düşünceye sahip olunamamasıdır. Bu konuda Amartya Sen (1985) genel bir çerçevede yoksulluğu, belirli bir toplumda faaliyet göstermede “yeteneklilik eksikliği” olarak tanımlamış ve yoksulluğu yeterli bir yaşam standardına sahip olunamama hali olarak kabul etmiştir (Bellù and Liberati 2005: 2). Kısacası Sen; yoksulluğu, belirli bir tanımda faaliyet gösterememe yeteneğinde oluşan eksiklik ile bağdaştırmıştır.

Amrtya Sen; yoksulluğu, bireyin yapabilirliklerinde ve yeteneklerinde mutlak bir eksiklik, mallara, kaynaklara ve gelire erişirken görece bir yoksunluk durumuyla

ilişkilendirmiştir. Yoksulluğun bitirilmesi için ise topluma, zamana göre değişim göstermeyen yapabilirlik ve yeteneklilik ölçüsü oluşturulması gerekliliğini belirtmiş ve bu konuda ölçü oluşturmaya çalışmıştır (Sen, 1983: 155-157).

Yakın zaman iktisatçılarından olan Amartya Sen, bu tanımla beraber 20. yüzyıldan önce benimsenen yoksulluk tanımlarının dışına çıkmayı başarmış yazarlar arasında en önemlilerinden biri olmuştur. Bununla beraber ekonomik temelli dar yoksulluk tanımlarının ötesine çıkmayı başarmıştır (Davis ve Sanchez-Martinez, 2015: 2). Bu döneme kadar olan tanımların dışına çıkan bir diğer yazar olan Peter Townsend; yoksulluğu, “Toplum tarafından yaygın şekilde kabul gören geleneklere, bireysel veya toplumsal faaliyetlere katılmak ve toplumun karar kılmış olduğu beslenme düzeyine erişmek için gerekli kaynaklara sahip olamama” olarak tanımlamıştır. Yoksulluktan kurtulma şartını, gerekli kaynak çeşitliliklerinin sağlanmasıyla mümkün olabileceğini belirtmiştir (Sarıpek, 2018: 47).

Modern iktisatçı Robert Hunter; yoksulluğu, “Herhangi bir sebepten dolayı kendisine bağlı bulunan kitleye, insanlara yakışır (saygınlık) bir yaşam standardı sunamaması” olarak tanımlamıştır. Bu çerçevede yoksulluğu, ölçek olarak asgari gelir düzeyinin altında kalan kişiler olarak belirtmiştir (Barân; Rojas; Britez et al. 2006: 2).

Yoksulluk tüm toplumlarda görülen bir durum olmasına rağmen özellikle kapitalist dünya düzeninin gelişim göstermeye başlamasıyla daha da önem arz etmeye başlamıştır. Marx ve Engels bu durumda yoksulluğu, süreç içerisinde oluşan ve kapitalist sınıfla etkileşim içinde giderek güçsüzleşen işçi sınıfı olarak betimlemişlerdir. Özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda bu konuya ilgi artmış ve bu alanda birçok çalışma ortaya konmuştur. Bu alanda ortaya koyulan en önemli iki çalışmadan birincisi; Charles Booth’un “Hayat ve Londra’da İnsanların Çalışması (Life and Labour of the People in London)” ikincisi ise; “Seebohm Rowntree’nin Yoksulluk: Kent Yaşamı Üzerine Bir İnceleme (Poverty: A Study of Town Life)” çalışmalarıdır. Bu döneme kadar “işçi sınıfının durumu” çerçevesinde ele alınan yoksulluk çalışmaları bu iki çalışma neticesinde geleneksel sınıflarla özdeşliğinden koparılıp niceliksel bir analiz birimi haline getirilmiştir (Gün, 2017: 31-33).

Yoksulluğun bilimsel olarak genel kabul gören tanımı 1901 yılında Seebohm Rowntree tarafından yapılmıştır. Rowntree, yoksulluğu “Toplam kazançların

biyolojik varlığın anlamı için gerekli olan yiyecek, giyim vb. asgari düzeydeki fiziki ihtiyaçları karşılamaya yetememesi” şeklinde tanımlamıştır (Alcock, 1997: 7).

Booth ise yoksulluk kavramını, 1880 yılında İngiltere’de ilk olarak ileri süren yazar olarak kabul görmüştür. Nitekim çalışmasında yoksulluğun ve mülkiyet hakkının anlaşılabilmesi için nüfusun; iş durumu, kazanç ve yaşam biçimlerine göre sınıflandırılması gerekliliğini belirtmiştir. Bu çalışmalar ve görüşler neticesinde Avrupa’da gelişmiş ülkelerin ekseninde başlayan yoksulluk artık az gelişmiş ülkelerin sorunu olmaya doğru eğilmeye başlamıştır (Gün, 2017: 32-34). Yoksulluğun Avrupa’da önemli bir sorun olarak görülmesine sebep olan bir diğer olgu ise 1834 tarihli Yeni Yoksullar Yasası’dır (Buğra, 2018: 27).

Rowntree, bilimsel olarak ilk tanımın yanı sıra “görelî” ve “mutlak” yoksulluk kavramlarının temellerini de oluşturmuştur. Buna ek olarak temel ihtiyaçlardan yiyecek, giyecek ve barınma kalemleri çerçevesinde “yoksulluk sınırını (poverty line)” geliştirmiştir. Birincil yoksulluğu (mutlak yoksulluk) sadece fiziksel etkinliğin idamesi için gerekli olan asgari ihtiyaçlar olarak, ikincil yoksulluğu (görelî/gizli yoksulluk) ise belirlenen asgari ihtiyaçlara sahip olunmasına rağmen diğer birçok etmenden mahrum kalınması durumu olarak belirlemiştir. Kısacası ikincil yoksulluk, görünürde bazı kaynaklara sahip olsalar da kendilerini belirli bir geçim seviyesinin üzerine çıkaramayanları belirtmektedir (Alcock, 1997: 70-71).

Yaptığı çalışmalarla Rowntree; yoksulluğu, dönemsel koşullara dayandırmış ve “yoksulluk döngüsü” kavramını geliştirerek literatüre yeni bir kazanım sağlamıştır. Bu kavram yoksulluğa yakalanma riski kolay olan (çocuk, yaşlı, çocuklu veya yeni evli çiftler vb.) sosyal grupların “yoksulluk kısır döngüsü” yani dezavantajlı yoksul gruptan gelen nesillerin de aynı şekilde yoksulluğa yakalanabilmesinin diğer gruplara göre daha kolay olabileceği düşüncesini ifade etmiştir (Sarıipek, 2018: 43-44).

Yoksulluk bir sorun olarak yeni bir olgu değildir. Yoksulluk 18. yüzyılda kitlesel bir sorun olarak başlamadan yaklaşık bir asır önce 17. yüzyılın başlarından itibaren var olmuştur. Dolayısıyla John Locke başta olmak üzere 17. yüzyılda mülkiyet hakları çerçevesinde yoksulluk bir sorun olarak ele alınmaya başlanmıştır. Liberal siyasal kuram içerisinde tartışmalara sahne olan yoksulluk olgusu, liberal kuramcılarının hem özel mülkiyeti hem de yoksullara yardımın yanı sıra kişisel ve sosyal refahın da önemi vurgulanmıştır. Geleneksel liberaller ise, Doğa Yasaları’na

dayalı ve yoksulları içerisinde barındıran mülkiyet hakları yaklaşımını benimsemişlerdir. Bu dönemde yoksulluğa karşı atılan adımlar her ne kadar iyimser bir düşünce ortaya koysa da kapitalist gelişim sürecinde fazla iyimser olduğu, zengin yoksul arasındaki makasın giderek açılması ile anlaşılmıştır (Şenses, 2019: 32-33). William Beveridge (1942) bu çerçevede yoksulluğu “insanlığın yüz karası” olarak tanımlamış ve modern toplumların çözmesi gereken en önemli sorunu olduğu görüşünü savunmuştur.

Modern iktisadın kurucusu kabul edilen Adam Smith’in geleneksel liberalizm yaklaşımı içerisinde ele aldığı “Wealth of Nations (Ulusların Zenginliği)” kitabı bu çerçevede önemli rol oynamıştır. Smith; yoksulluğu, (1977, I/III-35-40), “doğa veya gelenekler tarafından gerekli görülen ihtiyaçları satın alamama hali” olarak ifade etmiş ve zenginleşen bir ülkede yoksulluk makasının artış göstermesini bir paradoks olarak görmüş ve bu durumda olan bir ekonomik sistemi başarısız olarak nitelendirmiştir. Geleneksel iktisadın bir diğer önemli kurucularından Marshall da Smith gibi yoksulluğu, istihdam ve işgücü piyasalarıyla ilişkilendirmiştir (Şenses, 2019: 33-34).

Modern öncesi Avrupa’da yoksullar, “Tanrının çocukları”, “ilahi varlıklar zinciri” şeklinde görülmüştür. Fakat zamanla bu söyleme kimi kesimlerce karşı gelinmiş ve yoksullar evcilleştirilmesi gereken vahşi ve dik kafalı birer hayvan olarak görülmüştür. Bu noktada John Locke, “yoksul kesimin çocuklarını düzenli bir çalışma için eğitilmesi ve yoksul ailelerin ise katı disiplin ve ölmeyecek düzeyde asgari gıda verilen zorunlu çalışma ve fiziksel cezanın olduğu ıslah evlerine kapatılması” gerekliliğini belirtmiştir. Bununla “ahlaksızlık” ve “tembelliğin” geçilebileceği düşünülmüştür. Josiah Child ise yoksulların korunması ve işe sokulma görevinin “insana tanrı tarafından doğaya karşı bir görev” olarak verildiğini belirtmiştir. Nitekim bu durum yoksullukta “tevekkül” kavramını literatüre geçirmiş ve zenginler için bir kandırma yolu olmuştur. Bu düşünceye karşı Arthur Young’ın “İnsan eğer budala değilse yoksulları hep yoksul tutulması aksi takdirde çalışkan olmayacakları” sözü yeterince açıklayıcı olmuştur (Bauman, 2005: 108-113).

Bronislaw Geremek (1994: 142-248), Ortaçağ Avrupası’nda tarım toplumunda sadaka ve dilencilikle geçinen yoksulların halk için bir sorun teşkil etmediğini aksine toplum için özellikle zenginlerin ruhsal tatmin, dua ve selametleri açısından gerekli olduklarını belirtmiştir. Kapitalizmin ortaya çıkması ile işgücü

haline dönüşen bu kesim sanayinin yoğunlukta olduğu kentlere göç ederek bu kentlerin suç, hastalık gibi sorunların müsebbibi ve mülkiyetten uzak (yurtsuz) kesimi olarak görmeye başlamıştır.

Her toplumda belli başlı şekilde sorun olarak görülebilen yoksulluk 16. ve 17. yüzyıllardan itibaren “modern yoksulluğa” doğru bir dönüşüm geçirmiştir. Bu konuda Buğra (2018: 24-25), bu dönemden önce yoksulluğun doğal koşullar, insan özellikleri, savaş gibi mekânsal hareketlikler ve bu hareketler neticesinde ortaya çıkan belirsizlik ortamı ile bağdaştırmış, sosyal bir sorun olarak görülmesini ise kapitalizmle ilişkilendirmiştir.

Keynesyen/neoliberal yaklaşımlar; yoksulluğu, para merkezli ve büyük oranda istemsiz gerçekleşen ve işsizlikten kaynaklanan bir durum olarak görmüşlerdir (Davis ve Matines- Sanchez, 2015: 2). John M. Keynes ise yoksulluğu, üretilen mal ve hizmetlerin talep yetersizliği sonucu tamamının satılamaması ile ilişkilendirmiştir. Thomas R. Malthus; yoksulluğu, nüfus ile ilişkilendirmiş ve bu ilişkisinde geometrik artış seyreden nüfus ile beraber artan gıda arzının karşılanmaya çalışması aşırı yoksulluğu ve bunu gidermek için kötü çalışma koşullarını ortaya çıkarmıştır (Kabaş ve Kındır, 2013: 413).

Yoksulluk konusunda güncel çalışmaların kaynağını oluşturan ve yoksulluk açıklamalarında farklı göstergeler üreten önemli iki politika üretici kurumdan birisi Dünya Bankası (DB), diğeri ise Birleşmiş Milletler (BM)'dir. DB; yoksulluğu, “sosyal olarak kabul edilebilir bir standart yaşam” olarak tanımlamıştır. Bu açıklama ile bireyin gelir ve gider düzeyi asgari yaşamsal faaliyetlerini karşılamaya yetmiyorsa birey yoksuldur düşüncesi kabul edilmiştir (Bellù and Liberati, 2005: 6). DB'nin bu tanımlaması “yoksulluk sınırı olarak nitelendirilmiştir. DB hane halkı tüketimine ve günde kişi başına 1.90 dolarlık uluslararası yoksulluk sınırı belirlemiş ve bu ölçüde çok boyutlu bir ölçek geliştirmeye çalışmıştır. Fakat bu ölçüde eğitime erişme ve temel altyapıya ilişkin bilgiler ayrıca göz önünde bulundurularak ölçek genişletilebilmektedir. DB'nin belirlediği 1.90 dolarlık kıstas küresel yoksulluk tahminlerinde en çok öncelik verilen ölçüt olmuştur.

DB, yoksulluk sorununun da yeterli paraya sahip olamamanın dışında; yiyecek, giyecek, kişi başına düşen gelir, eğitim, yaşam süresi beklentisi ve barınma gibi temel ihtiyaçlarında etkili olabileceğini belirtmiştir. Her ne kadar mutlak yoksulluk çerçevesinde yoksulluğu tanımlasa da göreceli yoksulluğu da durumlara göre

benimsemiştir

(https://www2.gnb.ca/content/gnb/en/departments/esic/overview/content/what_is_poverty.html). Bu doğrultuda 1.90 dolarlık yoksulluk sınırının tamamlayıcısı olarak geliştirdiği çok boyutlu yoksulluk endeksi iki ölçütü de baz almaktadır.

Yoksulluk konusunda etkili olan bir diğer örgüt Birleşmiş Milletler'dir (BM). BM özellikle, UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) örgütü ile beraber yoksulluğa farklı boyutlar kazandırmış ve bu çerçevede insani gelişmişlik kriteri çerçevesinde IMF (Bretton Woods) ile ortak hedefler belirleyerek mutlak yoksulluğa atıfta bulunarak gelir odaklı bir yoksulluğu baz almıştır. BM yoksulluğu, DB'nin belirlediği 1.90 dolarla (sadece parasal değer) veya insanların geçimlerini sağlayabilecek ihtiyaç veya temel mal ve hizmetlerden bazılarını erişememe durumu ile sınırlandırılmayacağı belirtilmiştir. İnsanın gelişimi için gerekli olan sağlık, ortalama bir yaşam düzeyi, özgürlük, eğitim, güven ortamı ve saygınlık gibi birçok etmenden mahrum kalma durumu olarak görmüştür. Kısaca BM; yoksulluğu, üç boyutla (sağlık, eğitim ve yaşam standardı) ele alarak insana yaraşır bir yaşam için gerekli temel ihtiyaçlardan genel olarak yoksulluk olarak tanımlamıştır. UNDP ve Oxford Yoksulluk ve İnsanı Gelişme Girişimi (OPHI) bu çerçevede 2018'de yayınladığı Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi'ne (MPI) göre 1.3 milyar insanın MPI'nın altında olduğunu ve bunların yarısının 18 yaşın altında olduğu belirtilmiştir (<https://feature.undp.org/multidimensional-poverty/>).

Bir diğer yoksulluk tanımı BM'nin 1995 yılında toplandığı 1995 Kopenhag Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesi'nde (UN, 1995) belirtilmiştir. Yoksulluk, "sürdürülebilir bir yaşam için gerekli gelir ve üretimden mahrum kalma, açlık, kötü beslenme, sağlık ve eğitim faaliyetlerinden yoksunluk, bulaşıcı ve sürekli hastalıklarla beraber yüksek ölüm oranları, konut mahrumiyeti, güven ortamının sağlanamaması, dışlanma, ayrımcılık" gibi durumlardan mahrum kalma olarak tanımlanmıştır. Kavramsal olarak yoksulluk tanımında ve anlaşılmasında yaşanan zorluk kavramın çok yönlü olmasına sebep olmuştur. Bu durum sadece yoksulluk kavramının tanımlamasını güçleştirmemiş beraberinde yoksulluk türlerinin çeşitlenmesini de ortaya çıkarmıştır (Kalaycı ve Aytış, 2019: 3162).

1.2. Yoksulluk Çeşitleri

Yoksulluk bir sorun olarak değinilmeye başlandığı ilk dönemlerden itibaren birçok tanıma maruz kalmıştır. Tarım toplumundan sanayi toplumuna ve oradan

modern topluma kadar dönemsel şartlara ve ihtiyaçlara göre Őekillenen yoksulluk tanımı, maddi olguların eksikliğinden toplumlara ve siyasal paradigmalara göre değişken kombinasyonlarla açıklanmıştır. Kısacası yoksulluk tanımlamasında hangi ölçüt ele alınırsa alınsın bir sübjektiflik ve bir eksiklik oluŐabilmektedir. Bu noktada yoksulluğun açıklanabilmesi aslında farklı kavramların tanımlanması ile mümkün olmaktadır. Bunun sebebi yoksulluğun tek bir durumu veya ölçütü kapsamayan bir olgu olmamasıdır. Bu tanımlamalar yoksulluğun merkeze alındığı çalışmalarda doğru çözüm yoluna ulaŐabilmenin ve yoksullukla mücadelenin temel önceliklerindedir. Bu doğrultuda çalışma içinde farklı yoksulluk eŐitleri aşağıdaki gibi ele alınmıştır.

1.2.1. Küresel Bir Kabul Ediliş: Mutlak Yoksulluk

Dünya Bankası'nın 1990 yılında yayınladığı Dünya Kalkınma Raporu, yoksulluk açısından çok önemli verileri barındırmıŐtır. Bu verilerin yanı sıra raporda önemli olan bir diğer husus ise; mutlak yoksulluk ve göreli yoksulluk kavramlarının tanımlanmıŐ olmasıdır. Mutlak yoksulluk kavramı, yoksulluk için kabul görmüş en eski tanımlamalardandır. Bu kavram genel olarak, temel asgari yaşamsal faaliyetler için gerekli olan minimum tüketim sınırının altında olma durumu olarak ifade edilebilir (Alagh, 1992: 109). Asgari yaşamsal faaliyetler için gerekli standartların ne olduğu sorusuna verilen; asgari besin ihtiyacı ve günlük tüketilmesi gereken kalori miktarını baz alması gerektiği, cevabı mutlak yoksulluk kavramı için kesin bir alt ölçütü ifade etmiştir.

Mutlak yoksulluk tanımı ile ölçülmeye çalışılan durum, belirlenenin tam doğrultusunda yoksulluk sınırının altında yaşamın devamı için mümkün olamayacak bir asgari tüketim seviyesidir (Aktan ve Vural, 2002: 5). Bu kavram için genel kabul gören asgari yaşamsal ihtiyaçların temin edilememesi durumu, sosyal bilimciler arasında bir tartışma olgusu haline dönüşmüştür. Bu tartıŐmalarda Alagh'ın; "mutlak yoksulluğun tanımlanmasında kullanılan bu ölçüt uygunsuz ve yanıltıcı olabilmektedir" sözü önemli yer tutmaktadır. Alagh (1992: 109-111) bu sözü ile asgari yaşam düzeyinin toplumlar arasında farklılık arz edebilen bir tanım olduğunu ve toplumların gelişimi, kültürü, ekonomik durumu ve asgari ihtiyaçlarının farklı kalemlerle izah edilebilirliğine vurguda bulunmuŐtur.

Mutlak yoksulluk ölçümünde baz alınması gereken ilk durum minimum harcama gereksinimlerinin tekabül ettiği değerin miktarının ne olduğudur. İnsanlar, fizyolojik bir bütünlük içinde yaşamını sürdürebilmesi için günlük minimum bir

besin tüketimine ihtiyaç duymaktadır. Bu durum da günlük harcanan enerjinin yerine gelmesini sağlayacak minimum seviyede kalori ihtiyacına (Dünya Bankası 1990 yılında minimum kalori ihtiyacını 2400 kalori olarak belirlemiştir) tekabül etmektedir. Tüketim harcamalarına göre oluşturulan bu değerler bir kişinin bir günlük ihtiyaç duyduğu kalori miktarını temin etmede gerekli olan gıdalar için harcama bedelini ve kalori ihtiyacını karşılayacak ürünlerin fiyatını baz almaktadır. Bu doğrultuda maliyet olarak en düşük beslenme giderlerinin maddi olarak tekabül ettiği nokta yoksulluk çizgisini oluşturmaktadır. Nihayetinde bu çizginin altında kalan kesim ise yoksul olarak nitelendirilmektedir.

Bu ölçüt yani parasal değer olarak mutlak yoksulluk sınırı Dünya Bankası tarafından 1990 yılında satın alma gücü paritesine (SAGP) göre kişi başı günlük “1 dolar” olarak belirlenmiştir. Yoksulluk sınırı dönemsel gelişmelere bağlı olarak geliştirilmiş ve ilk olarak 2001'de 1.08 dolara akabinde Büyük Revizyon olarak tanımlanan 2008'deki değişiklikle 1.25 dolara çıkarılmıştır. Bu sınır için 2030'a kadar geçerli olma şerhi konulmasına rağmen 2011 yılında Uluslararası Karşılaştırma Programı'nın (ICP-International Comparison Program) yayınladığı yoksulluk verileri doğrultusunda SAGP verileri ile beraber 15 ülkede ele alınan yoksulluk sınırı hesaplaması yapılmıştır. Bu hesaplama sonucu ortalama 1.88 dolar olarak belirlenmiş ve bu çerçevede hesap 1.90 dolara yuvarlanılarak gelişmemiş ülkeler için yeni yoksulluk alt sınırı belirlenmiştir. Belirlenen alt sınır ölçümünün orta düzey veya gelişmiş ülkeler için düşük kalabileceği kanısı sonucu ülke refahına göre 3.20 dolar veya 5.50 dolar ölçüleri de kullanılmaya başlanmıştır (Arabacı, 2019: 124-130). Türkiye, kişi başı günlük harcaması, cari satın alma gücü paritesine göre 2,15 dolar ve 4,3 dolar ölçütlerini kullanılabilmektedir. Belirlenen gelir miktarının altında bulunan kesimler yoksul olarak tanımlanırken üstünde bulunan kesimler ise bu kavram doğrultusunda yoksul olarak görülmemektedir.

Mutlak yoksulluk tanımında kullanılan asgari gıda veya günlük gelir ölçütü dışında farklı kıstaslarda kullanılmıştır. Bu kıstaslardan bir diğeri ise 1995 Dünya Toplumsal Kalkınma Zirve Toplantısı Eylem Programı, çerçevesinde belirlenen “temel insanı gereksinimler, temiz içme suya ulaşım, hıfzıssıhha, sağlık, barınma, eğitim ve bilgilenme gibi olanaklardan aşırı derecede yoksun olma” ölçütleri de mutlak yoksulluk tanımı içerisinde yer almıştır (UNIC-Ankara, 2007: 12).

Mutlak yoksulluk kavramı ülkeye, zamana, ekonomik sistemlere ve benzeri birçok duruma göre değişiklik arz ettiğinden, yoksulluk için baz alınan ölçütlerin, Alagh'ın da belirttiği üzere farklılık göstermesi olağan bir durum olabilmektedir. Çünkü mutlak yoksulluk olgusu nesnel bir mantık çerçevesinde ele alınmaktadır. Geçim endeksli ele alınan bu tanımlar genel olarak yaşam için gerekli olgulara sahip olma durumu ile özdeşleştirilmiştir. Fakat yaşam standardına göre hayattan ne isteniliyor sorusu önemli noktalardan biri olmaktadır. Bu durum yer ve zaman konusunda farklılık arz ettiğinden bölgeler için ölçütlerde farklılık gösterecektir. Nitekim bu çerçevede Rowentree'nin "farklı bireysel ihtiyaçların yanı sıra farklı yaşam tarzlarının da yer ve zamana göre farklı koşullar altında değişim gösterebileceği" düşüncesi önemlidir (Alcock, 1997: 70).

Bu durumu Bellù ve Liberati (2005: 5), şu örnekle açıklamıştır: Yoksulluk sınırının belirlendiği dönemde, temel gıda olarak veya yaşamdaki gelişim için gerekli görünmeyen bir olgunun ya da gıda dışında bir ürünün birkaç yıl sonra gerekli hale gelebileceği sorunsalıdır. Bu yüzden mutlak yoksulluk kavramının güncelleştirilemeye müsait bir kavram olması gerekmektedir.

Bir diğer örnek ise Smith'in (1977: 1168) keten gömlek örneğidir. Yunanlılar ve Romalılar döneminde yaşam için gerekli görülmeyen keten bir gömlek günümüz Avrupa'sında, güvenilir, gündelikçi ve kamuya açık çalışan birisinin keten gömleksiz olması yoksulluk açısından önemli bir kıstas (alt sınır) olarak nitelendirilebilmektedir. Bu durumda yoksulluğun ülkelerin gelişmişliğine, geleneklerine ve kısacası hangi standarda göre belirleneceğinin karşılaştırmalı olarak ele alınması gerekliliğini ifade edilmiştir.

1.2.2. Görelî Yoksulluk

Görelî yoksulluk kavramının ele alınmasında en önemli yazarlardan biri olan Townsend'dir. Townsend (1972), yaptığı yoksulluk tanımında Smith'ten etkilenmiştir. Bu çerçevede görelî yoksulluğu, genel ihtiyaçlarını karşılayabilen ama bu ihtiyaçları sağlarken toplum karşısında yer edinirken, kişisel gelişme kaynaklarında yeterli argümanlara sahip olmayan, toplumsal genel refah düzeyinin altında kalan ve bu sebeple sosyal düzende katılımları kısıtlanmış kişileri yoksul olarak görmektedir (Alcock, 1997: 72). Bu tanımla Townsend'in, yoksulluk kavramını kısaca "sosyal" ve "görelî" olarak karşılaştırmalı bir şekilde ele aldığı görülmektedir.

Görelî yoksulluk genel itibari ile karşılaştırılmalı bir ölçü olarak kullanılmaktadır. Kişî veya grupların yaşam standartlarını veya gelirlerini kendilerine göre daha yüksek bir grupla karşılaştırılması sonucu ortaya çıkmaktadır. Diğer bir yaygın yaklaşım ise Else Oyen (1992) tarafından yapılmıştır. Oyen “maddî kaynakların, toplumda adet haline gelmiş veya en azından özendirilen ve onaylanan normal etkinliklere katılımının, konfora ve yaşam koşullarına sahip olmanın olanaksız veya son derece kısıtlı hale gelecek kadar yetersiz kalması” durumu olarak nitelmiştir (Şenses, 2019: 91).

Görelî yoksulluğun genel itibari ile karşılaştırılmalı olarak ele alınmasını Amartya Sen tartışmaya açmıştır. Çünkü bir toplum zenginleştikçe bu ölçüde yoksulluk seviyelerinin de değişebileceği ve bu çerçevede yoksulluk konumunun nasıl bir konumla kıyaslanacağı muğlaklaşacak ve yoksulluğun hangi ölçütle belirleneceği belirsizleşecektir. Eşit olmayan bir sosyal düzende yoksullar veya zenginler dışındaki az varlıklı olan veya diğerlerinin nasıl bir çizgide yer alacağı da bu muğlakta netlik kazanamayacaktır. Bu yüzden Sen; görelî yoksulluğun ölçülmesinde yapabilirlik ve yeteneklilik ölçütlerinin karşılaştırılmalı yaklaşımlardan daha etkili bir sonuç çıkaracağını düşünmüştür (Sen, 1983: 153-154).

Mutlak yoksullukta kesin olarak belirlenebilen yoksulluk alt sınır çizgisi görelî yoksullukta yer almamaktadır. Diğer bir ifade ile mutlak yoksullukta belirlenen alt çizginin altında yoksulluk grubun olmama ihtimali görelî yoksullukta bulunmamaktadır. Bunun sebebi de görelî yoksulluğun eşitsizlik doğrultusunda direk gelir dağılımı uygulamasını temel almasından dolayı her zaman yoksul bir kesimin olması ihtimalinin yüksek bir durum olmasıdır. Görelî yoksullukta kullanılan hesaplama genellikle gelir veya tüketim harcamalarında medyan değeriyle yapılmaktadır. Bu hesaplamada medyan değerinin yarısı sınırı oluştururken %40 ve %60 medyan değeri sınırı da hesaplamalarda kullanılabilir (Şenses, 2019: 92). Türkiye İstatistik Kurumu (TUIK) bu konuda hesaplama yaparken tüketim esasını baz alan nispi yoksulluk sınırı hesaplamalarında %50 olarak belirlemektedir. Bu çerçevede görelî yoksulluğa bakıldığında mutlak yoksulluğun aksine gelişmemiş ya da az gelişmiş ülkelerde olmayıp genellikle gelişmiş ülkelerde kullanılan bir yoksulluk yaklaşım şeklidir.

1.2.3. Gelir Yoksulluğu ve İnsani Yoksulluk

Gelir yoksulluğu, kişilerin hayatını idame edebilmesi için gerekli olan asgari düzeydeki temel ihtiyaçları karşılayamayacak derecede yoksul olan veya hane içerisinde yer alan bireylerin gereksindiği asgari temel ihtiyaçları karşılamaya yetecek düzeyde geliri olmayan insanları nitelemektedir. Gelir yoksulluğu hesaplanması sonucunda belirlenen ölçüt “yoksulluk sınırı” olarak tanımlanmaktadır. Kişiler belirlenen sınırın altındaysa yoksul olarak kabul edilmektedir. Bu ölçüt bir noktada (temel gıda sınırı hesaplaması) mutlak yoksullukla benzerlik gösterebilmektedir (Aktan ve Vural, 2002:6).

Mutlak yoksulluk ve gelir yoksulluğu gibi dar boyutla tanımlanmaya çalışılan yoksulluk yaklaşımları üzerinde, insani yoksulluk kavramı ile çok boyutlu ele alınan yoksulluk tanımlamaları etkili olmuştur. Bu noktada Amartya Sen, mutlak yoksulluk ve gelir yoksulluğunda geleneksel tek boyutlu ölçüklerin dışına çıkarak insani yoksulluk kavramına gelirin yanı sıra sosyal dışlanma vb. gibi hususları da ekleyerek çok boyutlu bir yoksulluk tanımı yapmıştır. Sen’in bu yaklaşımını da dikkate alan BM, UNDP’de yoksulluk tartışmalarını genişletmek, yeni boyutlar kazandırmak ve yoksulluğun yeni kıstaslarla ölçülebilmesi amacıyla 1997’de “İnsani Gelişme Raporun’da” bu konuya derinlik kazandırmıştır. Rapor doğrultusunda yer alan insani yoksulluk tanımı ise şu şekilde yapılmıştır; “Katlanılabilir bir yaşam için gerekli fırsatlar ve seçeneklerden feragat etmektir.” Bu tanımlama ile diğer geleneksel yoksulluk tanımlarının aksine gelir bazlı (tek boyutlu) açıklamaları kabul etmeyerek yoksulluğun sadece gelir eksikliği değil; eğitim, beslenme sağlık, yaşam standardı (süresi) gibi temel insani gereksinimlerden yoksun olmanın da yoksulluk içine dâhil edilmesi gerekliliği düşünülmüştür (Taş ve Özcan, 2012: 425).

Bu düşünce ile yaklaşan UNDP, sunduğu bu raporla kişi başı gelir hesaplamalarının ötesinde bir hesaplama ile insana özgü olan; özgürlük, kişilik, temel gıdalara ulaşım, sağlık ve eğitim gibi diğer sosyal, ekonomik ve kültürel göstergelerde baz alınarak gelir ve tüketim verilerinde hesaplanmak üzere daha insanca ve insani gelişimi esas alan bir ölçütle yoksulluk ele alınmaya başlanmıştır.

Raporda esas alınacak hedefler doğrultusunda İnsani Gelişme Endeksi geliştirilmiştir. Endekste üç ölçüt baz alınarak özellikle gelişmekte olan ülkeler için bir yoksulluk hesaplanması yapılmaya çalışılmıştır. Bu ölçütler:

- Kaliteli ve uzun bir yaşama sahip olabilme (40 yaş altı nüfusun diğer nüfus içerisindeki yüzdesi),
- Eğitim ve yeterli bilgiye erişebilme (nüfus içerisinde okuma-yazma bilmeyenlerin oranı),
- Makul standartlarda kaliteli bir yaşama ulaşabilmektir. (temiz suya ulaşabilmek, sağlık imkânlarından yararlanabilmek ve 5 yaş altı nüfusun beslenme durumu).

Bu ölçütlere özellikle sosyo-ekonomik göstergeler ve kişilerin yoksullukla mücadelede gerekli olabilecek tüm kaynaklara ulaşabilme imkanları baz alınarak endeks geliştirilmeye ve bir yoksulluk sınırı oluşturulmaya çalışılmıştır (Şenses, 2019: 100). Raporun belirttiği bir diğer önemli husus da “kalkınmanın sadece ulusal geliri geliştiren bir ölçütü değil insani seçim ve ihtiyaçları da geliştiren bir süreç” oluşacağını savunmasıdır.

1.2.4. Objektif ve Subjektif Yoksulluk

Objektif yoksulluk, yoksunluğu meydana getiren veya yoksul kesimin yoksulluktan kurtulabilmesi için belirlenmesi gereken normal değerlendirmeleri yoksulluk tanımlamasında esas alan bir olgudur. Nitekim “yoksulluğu oluşturan unsurlar nelerdir? Yoksulluktan kurtulmak için insanlar nelere başvurmalıdır?” gibi sorulara yanıt bulmak amacıyla bir yoksulluk tanımı yapılmaya çalışılmaktadır (Aktan ve Vural, 2002: 6).

Subjektif yoksulluk ise objektif yoksulluktan farklı olarak, bireyin sahip olduğu fikirler doğrultusunda kendini yoksul görüp görmemesi ile ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kavram Adam Smith’in yaklaşımı ile insanlar tarafından elde edilen fırsatlar noktasında tercih ettikleri seçeneklerle ilişkili olarak bu seçenekleri kullanma ve zenginleştirme noktasında aktiflik dereceleri ile ilişkilendirilerek açıklanmıştır. Bu durumda Smith, insanların “topluluk içinde var olmaktan utanmaksızın” diğer insanlarla ortak bir alanda bütünleşmesi gerektiğine değinmiştir. Bununla bağlantılı olarak bireylerin toplumdan uzak durması veya toplum içine girmekten utanması yoksulluk kavramı olarak subjektif bir tercih olarak nitelendirilmiştir (Boybek, 2009: 25).

Sübjektif yoksulluğu objektif yoksulluktan ayıran önemli nokta objektifte önceden belirlenen durumun aksine sübjektifte tamamen kişilerin tercihi esas alınarak şekillenmektedir. Yoksulluk değerlendirmelerinde kişilerin tercihlerinden

sonra elde edilecek olan faydanın toplanmasında oluşabilecek sıkıntıların yanı sıra zor ve dağınık olan veri tabanı yoksulluk araştırmalarında subjektif yoksulluk kavramının uzak durulan bir kavram olmasına neden olmaktadır. Bu kavramda kişisel tatminlerin temel alınması sebebiyle asgari bir yaşam standardını belirlemek oldukça zor görülmektedir. Subjektif yoksulluğu baz alan çalışmalar genellikle kişisel tatmin ve bireysel şartları göz önünde bulundurarak büyük ölçekli anketler oluşturmakta ve bu doğrultuda bir değerlendirme yolu tercih edilmekte ve refah seviyesi ile gelir düzeyin arasında oluşan ilişki doğrultusunda bir yoksulluk sınırı belirlenmeye çalışılmaktadır (Kasalak, 2013: 21).

1.2.5. Yeni Yoksulluk ve Bir Kültür Olarak Yoksulluk

Küreselleşme ile beraber yoksulluğu doğuran sebeplerin çeşitlilik göstermeye başlaması neticesinde yeni kavramlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu kavramlardan önemli olanlarından bir tanesi de “yeni yoksulluk” kavramı olmuştur. Yeni yoksulluk kavramına örnek teşkil eden grupları, genel olarak “toplumsal dışlanma”, “alt sınıf”, ve “kenarlılık” gibi tabirlerle anılan yani çoğunlukla toplum içinde dezavantajlı, (çocuklar, yeni evliler, yaşlılar, kimsesizler) kenarda duran ve ekonomik etkileşimler noktasında toplumsal sistem içerisine dâhil olmakta zorlanan kesim oluşturmuştur (Buğra ve Keyder, 2003: 19-21).

Yoksulluğa yeni kavram arayışı, Stephan Thernstrom (1969) “Gerçekten yeni yoksulluk var mı?” sorusu ile belirginleşmiştir. Thernstrom; dışlanma ve alt sınıf gibi grupların içerisinde yer aldığı bir tanımlamaya başvurmuş ve yoksulluğu küreselleşmeye dayandırmıştır. Her ne kadar bu dönemde yeni yoksulluk kavramı ele alınmaya çalışılsa da günümüzde atfedilen kavramdan farklıydı. Bu çerçevede Michael Harrington (1969), bireye uygun işlerden yoksun kalan, ağır vergiler altında ezilen ve sosyal devletin gerekli gördüğü kaynaklardan yararlanamayan gruplara yönlendirilerek yoksulluğu açıklamaya çalışmıştır (Gün, 2017: 49).

Yeni yoksulluk kavramını açıklama konusunda önemli yazarlardan biri Zygmunt Bauman’dır. Bauman yoksulluk tanımlamasında, gelir miktarının yoksullukta önemli olan payı ile beraber üretim ve üretilen ürünün bölüşümünden önce tüketim odaklı bir kavramı öncelik edinmiştir. Küresel toplumda yoksul olmayı, iş, mesleki beceriler veya iş sonucu artan üretim yerine tüketim tercihleri tarafından şekillendiğine işaret etmiştir. Bauman’a göre yoksul olmak “Bir zamanlar işsizlik ile

bağlantılı iken şu anda ise yeterli seviyede tüketememe durumu” olarak tanımlanmıştır (Bauman, 2005: 2).

Bauman; “Work, Consumerism and The New Poor” adlı kitabının ikinci bölümünde, yeni yoksul olarak tanımladığı tüketici toplumunun sebebini açıklamakta ve burada “üreticiler toplumundan” “tüketiciler toplumuna” yani çalışmayı öngören bir toplumsal kültürden tüketimi esas alan bir topluma evrilme ile açıklamıştır. Küreselleşme ve beraberinde gelen sanayi toplumu seri üretime getirmiş, bu durumda kitlesel emek gücüne ihtiyaç duyan bir zamanların “yedek sanayi ordusu” diye nitelendirilen yoksullar şuan “defolu tüketiciler” olarak görülmüş ve yeni yoksulluk tanımına bu bakış açısıyla yaklaşmıştır (Bauman, 2005: 1-2).

Yeni yoksulluk kavramını günümüzde önemli kılan (doğuran) bir diğer durum, Türkiye’nin de aynı yaklaşımla ele aldığı refah devleti politikasıdır. 1929 krizi ile mücadele etmek amacıyla ortaya çıkan Keynesyen politikalar sonucu oluşan refah devleti anlayışı, yoksullukla mücadelede bir dönem etkin rol oynamıştır. Bunun yanı sıra bireylerin toplum içinde yer edinmesini de hedef edinen refah devleti uygulamaları, sosyal dışlanma konusunda istenilen başarıyı elde edememiştir.

Küreselleşme, ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki ilişki ağının kopması neticesinde kendi ayakları üzerinde duramayan, toplumla bütünleşme imkânlarını elde edemeyen yeni bir toplumsal grubun süreklilik kazanması, Refah Devleti politikasındaki başarısızlığın en önemli problemi olmuştur. Bu durum neticesinde yeni işsizler ordusu, ekonomik dışlanma, göç ve kent içinde yer edinemeyen grupların kent dışında kalması, mekânsal dışlanmanın yanı sıra toplumsal dışlanmayı da beraberinde getirmiştir. Yeni yoksulluk kavramı; toplumsal dışlanma riski yüksek olan, kenarda kalan ve ekonomik ilişkilerde toplumla bütünleşme noktasında yetersiz kalan toplumsal tabakayı temel almıştır (Buğra ve Keyder, 2003: 20-21).

Yine bu noktada Bauman, oluşan bu yeni yoksul kavramını ve yoksul katmanını kapitalizmle ilişkilendirmiştir. Kapitalizm, yoksulluğa farklı tanımlama getirmiş ve kapitalizm sonucu oluşan modern endüstriyel yeni devir ile yoksullara atfedilen “yedek sanayi ordusu” görevi kaybolmuştur. Kapitalim öncesi, yoksulları gelecek noktasında işçi yapmak için verilen eğitim, endüstri alanında ekonomiyi devam ettirmekte ve “sosyal bütünleşme” noktasında toplumsal düzeni koruma

görevini başarıyla yerine getirmiştir. Fakat bu durum genç modern ve post modern dönemde mümkün olmamıştır.

Yeni yoksulluk kıstasının; kadınlar, yaşlılar, engelliler ve çocuklar gibi dezavantajlı grubu daha aktif olarak içine çekmeye başlanması sosyal bilimcilerin bu konuya dikkatlerini yoğunlaştırmıştır. Çünkü bu dezavantajlı kesimin diğer yoksul kesime oranla birçok olanağa erişme noktasında sorunlar yaşaması konuya dikkatin çekilmesini zorunlu hale getirmiştir.

Yoksulluğun küreselleşmesinden sonra ortaya çıkan bir diğer kavram da “yoksulluk kültürü” kavramıdır. Bu kavramı ilk olarak 1950 yılında, antropolog Oscar Lewis tarafından, kentlerde yaşayan yoksullarla ilgili çalışmasını anlattığı kongrede kullanılmıştır. Lewis bu kavramla, yoksulluğun yoksul ailelerce içselleştirilmesi sonucu bir kader olarak nesiller arası aktarma ile devam etme eğiliminde olduğunu çalışmasında tespit etmiştir (Güllü, 2010: 17). Yoksulluk kültürü kader olarak bir kabulleniş ve içselleştirme olarak görünse de Lewis (1965), bu kabullenişin önemli bir sebebinin de “yüksek tabakanın” dolaylı olarak ortaya çıkardığı bir kavram olarak dayatmasıyla oluştuğunu düşünmüştür. Nitekim “tevekkül¹” kavramı, yoksulluk kültürünün en önemli noktasını oluştururken yoksulluk kültürünü niteleyici diğer kavramlar; pasif tepki, kabullenme, sabır ve kadercilik oluşturmuştur (Gün, 2017: 41).

Farklı yoksulluk tanımları yapan DiNitto ve Johnson’un yoksulluk tanımlarından bir tanesi de yoksul kültürü ile ilgili olmuştur. Lewis’in nitelendirdiği kısır döngü ve kuşaktan kuşağa geçen bir yaşam biçimi yaklaşımının yanı sıra yoksul olanların düşük gelirli olması ve vurdumduymaz, dışlanmış, isteksizlik gibi durumları sonucunda oluşan özgüven eksikliği, yoksulların davranış ve kişilik özelliklerini etkilediğini düşünmüştür (DiNitto ve Johnson, 2016: 128).

Böyle bir ortamda oluşan yoksulluk kültürü, zaman içerisinde insanların bakış açısını, yaşamı yorumlama ve değerlendirme özelliklerini de etkileyebilmiştir. Bu durumda var olan değerlerin sistemleşmesi sonucu yoksulluk kültüründe oluşan toplumun yapısı bu dinamiklere uygun hal ve tutum kazanmıştır. Bu hal ve tutumlar yoksul kesimin istikrarsız bir aile hayatı, artan suç oranları ve diğer birçok sosyal sorunu derinleştirmiştir.

¹ Türk Dil Kurumu tarafından bu kelimenin anlamı “güvenmek ve inanmak” olarak geçmektedir. Bir diğer anlamı ise “herhangi bir işte elinden geleni yapıp daha sonrasını Allah’a bırakma”dır.

Yoksulluk kültürü konusunda farklı düşünceler ve kutuplaşmalar ortaya çıkmıştır. Bu kavrama muhalif olanlar; yoksul kesimin ekonomilerinin düşük olması durumunun, düşünce yapısına etki etme tezine karşı çıkarken diğer kesim ise ekonominin yanında düşünceyi de etkilediğini savunmuştur. Bu kavramın destekleyicisi olan Edward C. Banfield, “yoksulluk kültürüne yakalanan bireylerin gelecek için plan yapamayacaklarını” ifade etmiştir. Bunun sebebini; mevcut hayat şartları içerisinde, acil ihtiyaçlara (hastalık, eğitimsizlik, açlık, işsizlik ve aile geçimi gibi) odaklanılacağından, yoksullar bu durumu aşmada ya zorlanacaklarından ya da aşmaları halinde bile öncelikleri farklı kalacağından bu kültürden çıkamayacaklarını düşünmesidir (DiNitto ve Johnson 2016: 129).

Böyle bir yaşamsal ortamda büyüyen yeni nesillerde aynı kısır döngüye maruz kalma ihtimalinin daha yüksek olmasından dolayı onlar da dezavantajlı bir durumda olacaklardır. Bu durumda yoksulluk kültürü kavramındaki en büyük tehlike; yoksulluğun kırılması güç ve ortadan kaldırılamayan bir döngüye dönüşmesi ihtimalidir. Nitekim bu konuda Lewis’in “yoksulluk kültürünü yok etmenin yoksulluğu yok etmekten daha zor olduğunu” sözü bu kültürde yaşayanların kısıtlı bir bakış açısına ve statü olarak durumlarını kabul etseler de sosyal bir sınıf bilincine sahip olamayacakları düşüncesi yadsınamaz bir gerçek olmuştur (Lewis, 1966: 20-21).

1.2.6. Yoksulluğun Diğer Tanımları

Yoksulluğu tanımlamak amacıyla birçok kavrama açıklık getirilmeye çalışılmış ve yoksulluk olgusu çok farklı yaklaşımlarla ele alınmıştır. Bu durumun en önemli sebebi yoksullukla etkili bir mücadele sürdürülebilmesi veya yoksulluk tabanlı bir çalışmayı yürütebilmek amacıyla, yoksulluk kavramının içerisinde yer alan birçok toplumsal durum ve gerçekliğin bilinmesi gerekliliği olmuştur. Kavramın açıklık kazanması yoksulluğu anlama ve yoksullukla etkili bir mücadelede etkin rol oynayacaktır.

Geniş bir yelpaze ile yoksulluğu ele almak yerine tek boyutlu bir yaklaşımla kavramı açıklamak durumun eksik veya farklı konulara yönelmede noksanlık yaratabilecektir. Bu nedenle yukarıda açıklanan bazı yoksulluk tanımlarının yanı sıra literatürde çoğunlukla değinilen diğer bazı yoksulluk kavramları da (kırsal ve kentsel yoksulluk, sosyal dışlanma ve altsınıf veya dip sınıf) bu başlıkta ele alınmıştır.

Kırsal ve kentsel yoksulluk kavramları daha çok mekânsal ayrımı ifade etmektedir. Mekânsal durumlara özgü bileşenlerle yoksulluğun ele alındığı bu iki alanda, kavramın açıklanması, görünüm ve boyut yönünden farklılık gösterebilmektedir. Dile getirilen bileşenler; nüfus büyüklüğü, mesken yoğunluğu, mesken türü ve tarım dışı çalışanların nüfus içerisindeki payları gibi durumlar sayılabilmektedir. Bu bileşenlere ek olarak gelir ve tüketim düzeyi ve diğer sosyal göstergeler de dikkate alınarak maddi veya maddi olmayan mahrumiyetler ve sosyal farklılıkları kapsayan bir antropolojik yaklaşımla yoksulluk tanımı ve yoksul kesimde yer alanlar belirlenmeye çalışılmaktadır (Aktan ve Vural, 2002: 10).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) kırsal yoksulluğu, kırsal alanda meydana gelen açık ve gizli işsizlikle açıklamaktadır. Yoksulluğu artıran önemli etkeni ise işsizlik neticesinde gelirden oluşan azalmalar sonucu kırsal yoksulluğun arttığını belirtmektedir. Kırsal yoksulluk daha çok bağımsızlık, özgüven, kimlik, güvenlik ve sosyal ilişkiler gibi hukuki ve siyasi haklarda oluşan eksikliklerle ilişkilendirilmektedir (Boybek, 2009: 27).

Khan (2000: 7); kırsal alanda ortaya çıkan yoksul kesimin homojen bir grup olmadığını bu yüzden de sınıflandırma yaparken bu durumu göz önünde bulundurarak yoksulları tarım arazilerine erişim durumlarına göre sınıflandırmaktadır. İlk grubu oluşturanlar, “yetiştiriciler” şeklinde tabir edilen küçük toprak sahipleri veya kiralık olarak toprak işleyenler tarafından oluşturulmaktadır. İkinci grubu ise “ekici olmayanlar” diye nitelendirilen topraksız ve vasıfsız işçiler oluşturmaktadır.

Khan (2001), yoksulluğun genel itibari ile ülkenin ekonomisi, toplumun sayısız özelliği ve kimi dış etkenlerin yanı sıra:

- Siyasi istikrarsızlık ve sivil çekişme,
- Cinsiyet, ırk, etnik köken, din veya toplumsal sınıfta oluşan ayrımcılık,
- İyi tanımlanmamış mülkiyet hakları, tarım arazileri ve diğer doğal kaynaklar üzerinde bulunan hakların adil olmayan şekilde uygulanması,
- Yüksek yoğunluklu arazi mülkiyeti ve asimetrik kira düzenlemeleri,
- Yozlaşmış politikacılar ve rant peşinde koşan kamu bürokrasisi,
- Kırsal yoksulları kalkınma sürecinden ayıran veya dışlayan ve diğer yoksulluk yaratan süreçlerin etkilerini vurgulayan ekonomi politikaları,
- Yüksek bağımlılık oranlarına sahip geniş ve hızlı büyüyen aileler,

- Arazi ve diğer varlıkların yoğunlaşması ve çarpık kamu politikalarından kaynaklanan piyasa kusurları,
- Doğa durumundaki değişiklikler ve uluslararası ekonomideki koşullar nedeniyle de dış şokların neden olduğunu düşünmektedir.

Yoksulluk olgusu dünya genelinde kırsal alanlarda daha çok etkili olmaktadır. Fakat bu alanlarda oluşan sorunlar (nüfus artışı, eğitimsizlik, kötü sağlık koşulları, işsizlik gibi), kentlere doğru akan bir göç serüveni başlatmakta ve bu durumda kentsel yoksulluğu beraberinde getirmektedir. Bu durum, kentsel yoksulluğu kırsal kesimde oluşan yoksulluğun azaltılması için uygulanan stratejilerin (sivil ve siyasal) yansıması olarak göstermektedir. Kırsal alanda yukarıda belirtilen birçok sorunun yanı sıra kentlerdeki endüstriyel büyüme sonucu, gıda ve hammadde fiyatlarını artırması da yoksulluğu artırmaktadır. İş gücü piyasasında oluşan bu bozulmalar kır ve kent arasındaki ücret oranlarında da farklılıklar ortaya çıkaracaktır Kent yoksulluğunda özellikle; siyasi istikrarsızlık, iç çatışmalar, kırsal alanda oluşan çift başlılık (düalizm) ve kötü yönetim yoksulluğu daha da artırmaya sebep olmaktadır (Khan, 2000: 6-7).

Kısacası kırsal alanda oluşan sorunlar neticesinde ortaya çıkan yoksulluğun kentlere doğru yönelim göstermesi, kentlerde gelir ve olanaklarda meydana gelen toplumsal eşitsizlik, mekânsal ve toplumsal anlamda gözle görülür derecede bir artışa sebep olmaktadır. Bu sorunlar kentlerde, hızlı ve çarpık kentleşme, gelir adaletsizliği, işsizlik, toplumsal ayrışma, kültürel farklılık, güvenlik ve alt yapı konusunda sorunları ortaya çıkarmaktadır.

“Altsınıf” veya “dip sınıf” kavramı, Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) ortaya atılmış ve popülerlik kazanmıştır. Kavramı temsil eden grup, işçi sınıfının çekirdek gövdesinin altında ve sınıflar hiyerarşisinde mümkün olan en alt bölümünde yer alan kesim olmuştur. Kavramın ilk savunucusu Gunnar Myrdal olarak kabul edilmiştir. Ekonomik eşitsizlik üzerine yazıları olan Myrdal (1963), “Zenginliğe Meydan Okumak (Challenge of Affuance)” adlı kitabında, altsınıf yoksulluğunu “giderek daha umutsuz bir şekilde ulusun genelinden ayrılan ve üst sınıfın yaşamını paylaşamayan” yani kalıcı işsizlik, eksik istihdam ve istihdam edilemez sınıflara atıfta bulunarak açıklamıştır. Myrdal’ın yaklaşımı ile tanımladığı altsınıf kavramını Gans ve Wilson gibi sosyal bilimciler yapısal olarak benimserken diğer yazarlar

tarafından değişime uğratılmış ve zaman içerisinde davranışsal bir anlayışa dönüşmüştür (Gans, 1996: 141-145).

Altsınıf kavramının dönüşümü noktasında önemli yer alan Ken Auletta altsınıfı, daha çok kentsel yoksullukla bağdaştırmış ve bu kavram içerisine dâhil olan grubu, kentsel alanlarda yoğunlaşan, toplumdan soyutlanmış, ekonomik anlamda mevcut toplumsal yapıda marjinalleşmiş ve çağdaş ekonomide iş bulma konusunda yeterli donanımdan yoksun olan sürekli veya geçici yoksunluk içinde olanlar şeklinde nitelemiştir. Davranışsal olarak, suç ve diğer sosyal sorunlara daha müsait olarak gördüğü bu grubu dört kategoriye ayırarak açıklamıştır. Bu gruplar (Rickets ve Sawhill, 1988: 317).

- Pasif yoksullar (genellikle uzun vadeli sosyal yardım alanlar),
- Düşmanca tavır sergileyenler (genellikle şehri terörizme eden, eğitimsiz bağımlı ve suçlu grup),
- Suç konusunda pasif olan veya maddi olarak yoksul olmayan (genel olarak yeraltı ekonomisiyle geçinenler, dolandırıcılar) bu grup çoğunlukla şiddetten uzak durur ya da nadiren girer.
- Sokakta yaşayan ve çalışan travmatize sarhoşlar, serseriler, evsiz kadınlar, sokakta dolaşan akıl hastaları gibi bir yere bağlı kalamayan gruplar olarak nitelendirmiştir.

Bu gruplandırmayı destekleyen bir diğer tanım ise bir sosyolog olan William J. Wilson tarafından yapılmıştır. Wilson altsınıf yoksulluğu, eğitim ve beceriden yoksun, uzun süreli işsizlik yaşayan veya işgücünün bir parçası olmayanlar, sokakta çalışan kişiler, suç faaliyeti, diğer anormal davranışlar ve uzun vadeli deneyim yaşayan aileler, yoksulluk veya refah bağımlılığı olan kişiler olarak görmüştür (Ricketts ve Sawhill, 1988: 317).

Her ne kadar Auletta altsınıfı yukarıdaki gibi açıklasa da yoksulluk için kabul edilen değerlerin niteliğinden önce mutlaka neden olunan durumların baz alınması gerekliliğinin altını çizmiş ve yoksullukla etkili bir mücadele için nedenlerin iyi çözümlenmesi gerekliliğini savunmuştur (Lister, 1996: 2).

Alt sınıf kavramına kültürel (yoksulluk kültürü) bir durum olarak yaklaşan Charles Murray, kavramın yeni olmadığını ve bu kavramın Marx'ın "Lumpenproletariat (proletarya yığını)" kavramına dayandırmıştır. Marx'ın betimlediği bu kavram, "Tüketim alışkanlıklarının esir aldığı, tüketme dışında

başkasının üretimini mirasyedi misâli tüketen, mevcudiyetlerinin hiçbir anlamı olmayan, iradelerinin üzerine yatarak münzevileşmeyi tercih eden, hiçbir duruşu, tavrı, projesi olmayan insanlardan oluşmaktaydı” (Türk, 2013: 56). Kısacası toplumsal bilinci olmayan ve toplum dışında ikinci planda olan ve hayatın idamesi için üst sınıflara bağımlı ve geneli işçi sınıfı tarafından oluşan grupları nitelemiştir.

Çirkin olarak görülen altsınıf kavramına Murray muhafazakâr bir tavırla yaklaşmıştır. Onu “kalıcı veya sürekli bir yoksulluktan muzdarip nüfus” olarak betimlemiş ve “gelir olarak altta bulunan, toplumsal kültür ve davranışlara uygun olmayan ve bu alışkanlıklarını diğer kuşaklara (yoksulluk döngüsü/kültürü) elverişli gruplar olarak görmüştür (Murray, 1996: 24-25).

Bu durumda altsınıf yoksulluğunun sadece maddi olarak nitelendirebileceğimiz bir kavram olmadığı, davranış ve yapısal olarak dışlanmış veya dışlanmaya meyilli grupları da kapsayan bir kavram oluşu yadsınamaz bir gerçek olmuştur. Nitekim bu konuda Gans (1993) yoksulluğu, salt yoksunluk özelliklere bağlayarak açıklamanın ve bu kişilerin tamamıyla suçlu, sapkın veya suça meyilli olarak göstermenin yanlış olduğunu ve yoksulluğun hem davranış hem de yapı boyutuyla ele alınması gerekliliğini belirtmiştir (Gün, 2017: 43).

Yoksulluğun tanımlanması için başvurulan kavramlarında son olarak ele alınacak olan kavram “sosyal dışlanma”dır. Yoksunluk tanımlamalarından bir tanesi olan sosyal dışlanma kavramı, Avrupa kökenli bir kavram olmakla beraber diğer yoksulluk kavramlarından farklı olarak toplumsal sistemin dışında kalan ve bu dışlanma sürecini temel alarak tanımlayan bir kavramdır. Yeni bir terim olan sosyal dışlanma kavramı, ilk olarak 1970’li yıllarda Fransa’da doğmuş ve kısa sürede tüm dünyaya yayılım göstermiştir.

Yoksulluğu farklı yaklaşımla ele alan bu kavram, 1990’lardan sonra Avrupa Birliği (AB) içerisinde başlayan işsizlik oranlarındaki artış, artan küresel göç oranı, refah devletlerinin istenilen performansın gerisinde kalması ve artış gösteren sosyal sorunlar bu kavrama karşı ilgiyi artırmıştır. Bu sorunlara ek olarak artan; yoksulluk, işsizlik, eşitsizlik, ayrımcılık, güvensizlik ortamı ve marjinalleşme gibi sorunlar sosyal politikaları ilgilendirme münasebetiyle ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi tartışmalarla beraber kamusal politikaların merkezi haline gelmiştir (Sapancalı, 2005: 52).

Sosyal dışlanma kavramı kısaca; kişilerin, yoksulluk ve eğitimsizlik sonucu modern işlerdeki becerilerden yoksun olması ile ayrımcılığa uğraması sonucu ortaya çıkan toplum dışına itilme sürecidir. Bu süreç “yabancılaşma” ile başlayıp aileden arkadaşlıktan, toplumsal ilişkilerden ve hatta yaşamın her alanından dışlanmaya ve neticesinde sürecin son kısmı olarak “yaşamdan dışlanma” yani intihara varan bir süreci kapsamaktadır (Kaypak, 2013: 6).

Dışlanma süreci çoğunlukla kişinin kontrolünde olmamaktadır. Kontrolsüz durum neticesinde birey ve toplumlar da güçsüzlük, güvensizlik, duygusal çöküş, toplumda sesini duyuramama ve eziklik gibi duyguları ortaya çıkarabilmektedir. Rene Lenier tarafından 1974 yılında ilk defa kullanılan bu kavram ekonomik bir kıstastan ziyade birey veya grubun sosyal bütünleşme noktasında oluşan ilişki zayıflığı ve bu ilişkilerin azalmasına giden süreci yani toplumun dışında kalma olarak ele alınmıştır. Fransa'nın onda birini oluşturan bu kesim, zihinsel ve fiziksel engelliler, intihara meyilli insanlar, yaşlılar, istismara uğramış çocuklar, madde bağımlıları, suçlular, marjinal birey/gruplar, asosyal kişiler ve diğer sosyal alanla “uyumsuz” olanlar olarak sıralanmıştır. Bu şekilde başlayan sosyal dışlanma kavramı 1980'lerden sonra yine Fransa'da oluşan sosyal ve siyasal krizler neticesinde uzun döneme yayılım gösteren yoksulluğu da içerisine almaya başlamıştır (Silver, 1995: 63-64).

AB'de sosyal dışlanma olgusu, çoğunlukla sosyal politikalarındaki gelişmelerle paralellik göstermektedir. Bu nedenle yoksulluk, işsizlik ve sosyal dışlanma gibi kavramlara olan resmi ilgi; sosyal politikalarda eksikliğe, ekonomik durgunluklara ve Avrupa'nın bütünleşmesi sürecine sorun yaratacak bazı sosyal etkilere yol açabileceği düşüncesi neticesinde yoğunlaşmıştır. Bu ilgi neticesinde sosyal dışlanma, çok boyutlu olarak bölgesel çapta ele alınmaya başlanmıştır.

Yoksulluk ve yoksulluğun getirdiği sorunlarla mücadele kapsamında Avrupa'da, 1975-1980 yıllarını kapsayan I. Avrupa Yoksulluk Karşıtı Program (Yoksulluk 1), 86-89 arasında II. Yoksulluk Karşıtı Program (Yoksulluk 2) ve 90-94 arası üçüncü program hazırlanıp uygulamaya konulmuştur. Bu programların ilk ikisi ekonomik yoksulluğu temel alırken üçüncüsü ise sosyal dışlanmayı esas almıştır (Sapancalı, 2005: 59-61).

Politik bir kaygı sonucu moda haline gelen bu söylemler, problemlili ve gereksiz birey imajı sorununun toplum içindeki derinliğini ortadan kaldırma kaygısı

ile oluşmuştur. Bundan dolayı ekonomik esaslı söylemler, yerini toplumsal değerleri kapsayan değerlendirmelere bırakmak zorunda kalmıştır. Bu kavram yeni bir kavram olmamasına rağmen tanımlanma ve ortak bir bileşende buluşma noktasında da tam çözümlenebilmiş bir kavram olamamıştır.

Yukarıda ele alınan birçok kavramlar açıklanma çalışılan yoksulluk olgusu, açık bir şekilde görüldüğü üzere uluslara, uluslar içerisindeki bölgelere, ihtiyaç duyulan asgari gıda, mal ve hizmetlere göre şekillenebilmektedir. Bunların yanı sıra toplumların içinde bulunduğu yaşam koşulları, gelişmişlik düzeyi, gelenekler ve diğer insanların yaşam kıstaslarına göre değişim gösterebilen açık uçlu ve değişkenlik arz edebilen bir kavram olmuştur (İlik, 1992: 4).

1.3. Yoksulluğun Kavramsal Karmaşasına Neden Olan Etmenler

Yoksulluk olgusuna yönelik yürütülen çalışmalarda, yoksulluğun hemfikir olunamayan kavramının yanı sıra bu olguyla ilgili farklı yaklaşımlar çalışmanın literatür alanını genişletmektedir. Bu çalışmada, yoksulluk olgusundan en çok etkilenen gruplardan biri olan çocukların, yoksullukla olan ilişkileri geniş tanım yelpazesi içerisinde ele alınmaya çalışılmıştır. Yoksulluk olgusuna farklı yaklaşımlar ve yoksulluğun ele alınış öncelikleri, yoksulluğun tanımlanması konusunda bir karmaşa meydana getirmiştir.

İnsanlığın toplumsal yaşama başladığı andan beri var olan yoksulluk, son dört, beş asra kadar toplumların öncelikleri içerisinde yer alan bir sorun olarak görülmemiştir. Toplumsal yaşamda meydana gelen değişimler, artan etkileşimler, gelişim gösteren kaynaklar ve artan insan ihtiyaçları yoksulluğu beraberinde getirmiştir. Bu etmenlerin ele alınış öncelikleri, yoksulluğa farklı tanımlamalar ve yaklaşımlar üretmiştir. Yaşamsal ihtiyaçlardan yoksun kalmakla özdeşleştirilen yoksulluk, tarihsel süreç içerisinde sosyal, kültürel ve ekonomik birçok ihtiyacın eksikliğiyle bağdaştırılmış ve bireysel veya toplumsal yaşamın bütününe yayılan bir olgu haline dönüşmüştür (Benli ve Yenihan, 2018: 1).

Toplumsal yaşam içerisinde, asgari olarak belirlenen yaşamsal ihtiyaçların yanı sıra ekonomik sistemdeki gelişmeler, sosyo-kültürel değişimler ve toplumun içinde olduğu kültürel yapı, yoksulluğun tanımını farklı noktalara çekmiştir. Yoksulluk kavramı toplumsal yapı içerisinde değişim gösterirken beraberinde yoksulluğa farklı bakış açıları, ele alınış bakımından farklı yaklaşımları ve tanımları da ortaya çıkarmıştır.

Tanımlama veya yaklaşımlar kimi zaman tek boyutlu eksiklikler göz önünde bulundurularak (yaşamsal ihtiyaçlar, ekonomik, sosyal veya kültürel faktörlerden biri) gerçekleşmiş kimi zamanda bu faktörlerden birkaçı veya tamamı temel alınarak gerçekleşmiştir. Yoksulluğun tanımlanması karmaşasında bir diğer ölçüt ise, bu olguya sebep olan durumun “sistemsel yapıdaki” aksaklıklar mı yoksa bireysel eksiklikler sonucu mevcut şartlardan ve fırsatlardan yararlanmadaki beceriksizliğin mi etkili olduğu tartışması olmuştur (Benli ve Yenihan, 2018: 3-4). Yoksulluğun yaşanma biçiminin uluslararası farklılığının yanı sıra ülke içindeki bölgeler arasında da farklı şekilde olması, tanımlamayı zorlaştıran bir diğer etmen olmuştur.

Dünya Bankası yoksulluğu “Sosyal olarak kabul edilebilir bir standart yaşam” olarak tanımlamıştır. Fakat bu standartta, sosyal olarak neyin kabul edilebilir olduğuna dair ortak bir değer yargısına varmak çok güçtür. Avlanmanın birincil kaynak olduğu topluluklarda yeterli ete sahip olmak, sosyal olarak kabul edilebilir bir yaşam standardı olarak görülebilir ama sanayileşmiş toplumlarda herkesin televizyonu olmadıkça veya okula gitmedikçe yaşam standardı sağlanmış olmayabilir. Bu nedenle, herhangi bir mutlak standarda ulaşılama sorunu, kavramın muallakta kalmasına sebep olmuş ve tartışmada odak nokta olmuştur (Bellù and Liberati, 2005: 6).

Yoksulluk, yapısı gereği aşırı değişkenlik arz eden bir kavram olduğundan tanımlanma konusunda kargaşaya sebep olmuştur. Bu sebeplerden ötürüdür ki tek boyutla tanımlayanlar veya çok boyut ile tanımlamaya çalışan yazarların yanı sıra yoksulluğun tanımlanamayacağını düşünen yazarlar da olmuştur. Bu açıklamalar doğrultusunda yoksulluğun var olan birçok tanımı aşağıdaki başlıkta ele alınmıştır.

Bu çerçevede yoksulluk tanımına her ne kadar genel geçer bir kabul belirlenemese de tüm tanımların ortak paydası insan ve toplum hayatını birçok yönü ile etkileyen sosyal, siyasal ve kültürel sorunlar bütünüdür. Bu yüzden yoksulluğu ve yoksulluğun nasıl bir etki safhası olduğunu belirlemek amacıyla yoksulluğun nasıl ölçüldüğü ve hangi yaklaşımlarla ele alındığı önemli rol oynamaktadır.

1.4. Yoksulluk Ölçekleri ve Yoksulluğun Ölçümü

Yoksulluk ölçümü birçok amaçla yapılabilmektedir. Bu amaçlar; ekonomik, politik, kültürel, bilimsel veya analiz (istatistik) konularında yoksulluğu takip etme ve belli bir seviyede tutabilmek veya mücadele için gerekli politikalar üretebilmektir. Yoksulluğun ölçümü için çok sayıda alternatif gösterge mevcuttur. Bu alternatif

göstergelerden Coudouel; Hentschel; Wodon, (2002: 9-11)'a göre sık kullanılan üç ölçüt mevcuttur. Bunlar;

- Yoksulluk insidansı: Geliri yoksulluk sınırının altında olan nüfusun yüzdesidir. Yani temel ihtiyaçları için belirlenen ürün sepetini satın almada yetersiz kalan veya bu sepeti temin etme noktasında yoksulluğun derecesini (yoksul veya aşırı yoksul) belirlemektir.
- Yoksulluğun derinliği: Birey veya hanenin yoksulluk sınırına olan uzaklığıdır. Yoksulluk sınırına göre gelir veya ortalama küresel tüketim açığı konusunda tüm eksiklikler toplanılarak, yoksulların diğer kesim karşısında oluşan eşitsizlik derecesidir.
- Yoksulluğun şiddeti: Burada sadece yoksulluk değil yoksulluğa yakalanma riski de hesaplanmaktadır. Kısacası ülkenin refah düzeyinin ne kadar kırılgan veya sağlam olduğu tespit edilmeye çalışılır.

Yoksulluğun ölçülmesinde en önemli kıstas, toplum için gerekli olan yoksulluk alt sınırının ne olduğu sorunu çözme gerekliliğidir. Bu yüzden öncelikle hangi kesimin yoksul olarak kabul edileceği, alt sınırının ne olduğu ve yoksulluğun nasıl tanımlanacağı güvenilir bir varsayımda ele alınmalıdır (Aktan ve Vural, 2002: 18; Dumanlı, 2002: 2). Bu kıstaslar yoksulluk sorunu için belirlenen amaca yol gösterici olmaktadır. Yoksulluk ölçümleri yoksulluğun tanımı gibi zaman içerisinde, dönemsel ihtiyaç ve durumlara göre farklı yöntemlerle ele alınabilmektedir. Yoksulluk ölçekleri, yoksulluk tanımı gibi çok boyutlu veya tek boyutlu kıstas olan bir yaklaşım ile yapılabilmektedir.

Yoksulluk ölçeklerinde öncelikli kıstas olarak neredeyse tüm yoksulluk tanımlarında geçen yoksun olunan ihtiyaçlar tanımında, hangi ihtiyaçlarının alt sınır oluşturacağı sorusu önemlidir. Çünkü tanımda olduğu gibi temel gıda ihtiyaçları, barınma ve gelir yoksunluğu gibi dar boyutlarla veya güvenlik, özgürlük, giyim, sağlık, yaşam standardı ve benzeri birçok olguyu temel alarak da ifade edilebilmektedir. Kimi ölçek hesaplamasında uluslararası kabul gören hesaplamalar kullanılırken kimisinde ise endeksler hesaplamaları kullanılmaktadır.

Uluslararası kabul gören ölçeklere örnek olarak cari satın alma gücü paritesine göre günlük kişi başı esas alınan (1\$, 1.25\$, 1.90\$) gelire göre olurken, endeksler ise hane halkı bütçe anketlerinden elde edilen veriler örnek olarak gösterilebilmektedir (Özdemir, 2017: 183). Bireysel veya birim düzeyinde, küresel

bir gelir/tüketim dengesi ya da parasal olmayan (okuryazarlık düzeyi) gösterge ile yoksulluk sınırını oluşturulabilmektedir. Yoksul kesim ile yoksul olmayanları ayıran alt sınır çizgisi ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir. Birden fazla ölçüt ile yoksulluk düzeyleri arasında ayırım yapılabilir bu yüzden genel yoksulluk sınırı, mutlak ve görel olarak iki temel ölçütle tanımlanabilmektedir (Coudouel; Hentschel; Wodon, 2002: 8).

Yoksulluğu ölçmek amacıyla ortaya atılan onlarca ölçüt kullanılmaya çalışılsa da yoksulluk olgusunun çok boyutlu bir durum ve karmaşık bir kavram olması sebebiyle yoksulluğu tam anlamıyla ölçebilmek oldukça zor olmuştur. Bu nedenle yoksulluğu tam anlamıyla kavramak ve çözümleyebilmek için tüm nedenleri ve boyutlarının ölçülüp ortaya çıkarılması gerekmektedir. Yoksulluğun farklı ölçümleri olduğu gibi farklı amaçları da olabilmektedir. Bu amaçların ortak noktası, yoksullukla mücadelede etkili bir program ve programa dâhil olacak kaynakları etkili bir şekilde kullanmaktır.

Yoksulluk hesaplamalarında genel olarak gerekli kabul edilen üç bileşen mevcuttur. Bunlardan ilki, bireylerin seçileceği uygun boyut ve refah parametresinin seçilmesi ile gerçekleşir. İkincisi, yoksulluk için bir sınır veya alt sınır belirlenmesi yani belirli bireyin/grubun sınıflandırılabilmesi için bir eşikle yoksul/fakir olarak tanımlanabilir. Üçüncü olarak ise, yoksulluk için bir gösterge seçilmelidir. Bu gösterge ile yoksulluk içinde yer alan genel popülasyonun ya da yalnızca bir grubun bilgileri kullanılarak bu gösterge belirlenmektedir. Hesaplamalarda nicel (parasal/gelir yoksulluğu) veya nitel (sağlık, eğitim ve mallar/parasal olmayan) göstergeler veri kaynağı olarak kullanılmaktadır (Coudouel; Hentschel; Wodon, 2002: 4).

Yoksulluk sınırı seçimi biraz da görecelik esası ile keyfi tutumlara doğru da kayabilmektedir. Çünkü temel ihtiyaç için gerekli görülen ürün sepetini oluşturmada ihtiyaçlar hiyerarşisi farklılık gösterebilmektedir. Bu noktada çoğu analist, yoksulluk ölçeklerinde gelirden ziyade tüketimin temel alınmasının daha net sonuçlar doğru doğuracağını düşünmektedir. Bunun sebebi de tüketim verilerinin gelirden daha iyi bir veri parametresi oluşturması ve ölçülme ve verilere ulaşma noktasında daha kolay olmasıdır. Tüketimin, bir hanenin gerçek yaşam standardını daha doğru yansıtıcı ve temel ihtiyaçlarını karşılamada yeterli yetenekliliğini belirlemenin daha kolay olduğu düşünülmektedir (Coudouel; Hentschel; Wodon, 2002: 4).

Tüketim harcamaları kıstasının cari gelire kıyasla daha kolay ve doğru ölçüm vereceği düşüncesinin yanı sıra sürekli veri kaynağı üretmesi ve üretimin dışsal sebeplere bağlı olduğu ülkelerde gelir kadar etkilenmemesi de etkili olmaktadır. Yoksulluk maddi mi yoksa sosyal kıstas mı? Sorusunun yerine iki kıstasın da beraber kullanılması yoksulluk derecesi hakkında daha detaylı bir bilgi akışı sağlayabilmektedir (Şenses, 2019: 65). Yoksulluk için daha çok gelir/tüketim harcamaları kıstasını baz alan hesaplamalar, mutlak yoksulluk sınırı yaklaşımı ile belirlenmektedir. Bu yaklaşım “insanların ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli kaynağa ulaşamaması” olarak belirtilmektedir (Alagh, 1992: 110).

Yoksulluk ölçümünde ilk kıstas olan yoksulluk alt sınır çizgisinden sonra uygun bir endeks seçilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, genel itibari ile ölçümler üç başlığa ayrılmaktadır. Bunlardan ilk ikisi olan “genel yoksulluk türlerine göre ölçümler” (mutlak ve görelî yoksulluk) ve “insani yoksulluğun ölçülmesi” (insani gelişme endeksi ve insani yoksulluk endeksi) yukarıda yoksulluk tanımları başlığında detaylı olarak ele alındığından bu başlıkta sadece üçüncü başlık olan “gelir yoksulluğunun ölçülmesi” ele alınmıştır.

Gelir yoksulluğu ölçümleri başlığında yer alan endekslerden, Kafa Sayımı Oranı (KSO), Yoksulluk Açığı Endeksi, Karesel Yoksulluk Açığı (Yoksulluk Açığının Karesinin Oranı) Endeksi, Foster, Greer ve Thorbecke (FGT) Endeksi ve Sen endeksi ele alınmıştır.

Kafa Sayım Oranı Endeksi: Gelir yoksulluğu ölçümlerinde genel olarak kullanılan bu endeks, basit bir yol izlemesi sebebiyle tercih edilmektedir. Bu endeks yoksulluk alt sınır çizgisinin altında kalan nüfusun toplam nüfusa olan oranı baz alınarak hesaplanmaktadır (World Bank Institute, 2005: 70; Özdemir, 2017: 188; Şenses, 2019: 65). Bu endekse örnek olarak, 600 kişinin yaşadığı bir yerde 120 yoksul var ise bu oran $120 \div 600 = 0,2$ yani yoksulluk oranı %20 olarak hesaplanmaktadır. Hane halkının fakir olarak sayılması ise, harcama yani gelir/tüketim dengesinin yoksulluk sınırından küçük çıkmasıyla bulunmaktadır. Hesaplanması kolay olduğundan genellikle tercih edilen bu yöntem aşağıdaki sebeplerden dolayı eleştirilmektedir.

- Yoksul insan sayısını dikkate almaması,

- Yoksulların derecesinin net olmaması yani yoksulluk sınırının altında kalan kesimin birbirinden ayırt edilmeden ele alınması ve yoksul olanın zaman içinde daha yoksulluğa gitmesi durumunun da hesaplanmaması,
- Yoksulluk tahminlerinin bireyi değil haneyi baz alması ve bu ölçüde yapılan anketlerin hane içindeki yoksulluk derecesini göz ardı etmesi özellikle dezavantajlı grupların (çocuk, yaşlı, engelli) durumlarının da göz ardı olmaktadır. Çünkü elde edilen gelir hane içinde eşit bir tüketime sahip olmayabilmektedir.

Yoksulluk Açığı Endeksi: Yoksulluğun ölçülmesi için orta düzeyde bir kullanıma sahip olan bir endekstir. Ortalama olarak yoksulluk derecesinin boyutunu, yoksulluk sınırının yüzdesiyle ifade etmektedir. Bu endeksle yoksul kesimin ortalama gelirinin, yoksulluk sınırında nasıl bir farklılığa sahip olduğu tespit edilmektedir. Yoksulluğun derinlik oranını ölçen endeks; yoksulluk oranının, yoksulluk çizgisindeki duyarlılığını azaltmak amacıyla yoksul tebaanın gelir/tüketim noktasında yoksulluk sınırından ne denli uzaklaştığını ortalama bir değer ile hesaplanmaktadır (Şenses, 2019: 66; Doğan, 2014: 14; World Bank Institute, 2005: 71).

Asgari düzeyde bir maliyetle yoksulluğu ortadan kaldırmayı amaçlayan bu endeks, mükemmel transferlerin gerçekleştirilmesi durumunda beliren yoksulluk boşluklarının toplamlarını verebilmektedir. Fakat yoksulluk sınırı yoksul kişilerin gerçek gelir düzeyinden aşağı ise yoksulluk açığı tüm kesimler için sıfır olarak kullanılmaktadır.

Ölçek, yoksulluk sınırı altındaki kişiler için hesaplandığında negatif sonuç verirken yoksul olmayanların oranı ise sıfıra eşit olmaktadır. Bundan sonra yoksulluk açığı oranı, yoksulluk sınırına bölünerek tüm yoksul kesimi kapsayan bir toplama işleminden sonra toplam nüfusa bölünerek yoksulluk açığı oranına erişilmektedir. Bu ölçek, yoksulluğun şiddetinde oluşan değişimi tamamıyla kapsayamaması, yoksullar arası gelir dağılımını yok sayması ve yoksul sayısını dikkate almaması gibi sebeplerden dolayı eleştirilmektedir.

Karesel Yoksulluk Açığı (Yoksulluk Açığının Karesinin Oranı/Yoksulluk Şiddeti) Endeksi: Bu endeksle yoksullar arasındaki eşitsizliği hesaba katarak bir yoksulluk ölçüsü oluşturulmaya çalışılmaktadır. Yoksulluk sınırının bir oranı olarak yoksulluk açığının ağırlıklı toplamı ile ifade edilmektedir. Burada yoksulluk açığı

oranı ne çıkarsa yoksulluk sınırı çizgisindeki ağırlığında da benzer bir oran olduğu kabul edilmektedir. Örneğin, yoksulluk açığı %10 olarak belirlenen bir ölçekte yoksulluk çizgisine de %10'luk bir ağırlık verilmelidir. Bu durum yoksulluk açığı endeksine zıt bir tavır sergilemektedir. Bu nedenle yoksulluk şiddeti endeksinin karesi alınarak yoksulluk sınırı altındaki gözlemlere daha fazla öne çıkarılmaktadır (World Bank Institute, 2005: 73-74).

Fakat karesel yoksulluk açığı endekse önlemsel olarak sezgisel bir çekiciliğe sahip olmadığından ve yorumlanması zor bir endeks olduğundan yaygın olarak kullanılmamaktadır. Bu endeks bir sonraki endeks olan Foster, Greer, Thorbecke FGT endeksi tarafından önerilen bir endeks olarak görülmektedir.

Foster, Greer, Thorbecke (FGT) Endeksi: 1984 yılında geliştirilen bu endeks yoksulluğu değişik alt gruplara ayrıştırabilme özelliğinin yanı sıra birçok endekse yapılan olumsuz eleştirileri gidermesi açısından da önemli görülmektedir. Bu endeksi diğerlerinden ayıran diğer önemli bir özellik yoksul kesimi birbirinden kesin çizgilerle ayırtmış olması ve farklı sosyo-ekonomik veya bölgesel gruplara ayrıştırılabilmekle ele alınabilme özelliğine sahip olmasıdır. Bu durum alt gruplara ilişkin endeksler aracılığıyla alt grupların içinde bulunduğu nüfus ağırlandırılarak toplam yoksul oran türetilmekte, yoksulluk derinliği ve değişik alt gruplar arasında görece bir yoksulluk ölçümü ele alınmaktadır (Şenses, 2019: 66-67).

Yoksul bireyin geliri düştüğünde veya yoksul bireyden daha yoksul bir bireye gelir transferi olduğunda FGT endeksi artış göstermektedir. Ayrıca, yoksulluk açığı oranı 1'den yüksek olduğunda endeks, daha yoksul olan grupların gelirindeki artış durumunu diğer grupların gelirindeki artış durumuna oranla azaltacak ve yoksulluğun şiddetine duyarlılık gösterecektir. Bu duyarlılık yoksulluk açığı oranının aldığı değer ölçütünde artış göstermektedir.

Sen Endeksi: 1976 yılında Sen'in, yoksulluk ölçümlerinde karşılaşılan yoksullar arası gelir dağılımını göz ardı etmesi ve yoksulların sayısını dikkate almaması sebebiyle yoksulları tüm nüfus içerisinde tanımlamak amacıyla yoksullar hakkındaki mevcut tüm durumları baz alan bir ölçek geliştirmeye çalışması sonucu ortaya çıkmıştır. Sen, bunu yaparken yoksulluk açığı ve yoksullar arası gelir dağılımını (Gini Katsayısı'nı) dikkate alan bir ölçüm kullanmıştır (Şenses, 2019: 66; Erdoğan, 2002: 10; Sen, 1976: 219-231).

Gini Katsayısı: $P=H[I+(1-I)G]$ formülü le hesaplanmaktadır. H, kafa sayım oranı; I, yoksulluk açığı ve G, yoksulların gelir dağılımının Gini Katsayısı'dır (Sen, 1976: 223). Ağırlıklı bir yoksulluk ölçüm endeksi olan Sen endeksi de Gini katsayısı gibi 0 ve 1 arası değer almaktadır. Yoksullar arasında tam eşitsizlik durumunda Sen Endeksi 1 değerini alırken yoksullar arasında tam eşitlik durumunda endeks 0 değerini almaktadır. Yoksulluğun göreceli boyutunu hesaplayan Sen endeksinin yoksulluk hesaplamalarına en önemli katkısı yoksul ailenin geliri düştüğünde yoksulluk endeksinde oluşan artış göstergesidir (Şenses, 2019: 66).

Gini Katsayısı, “Kafa Sayım” ve “Yoksulluk Açığı Ortalaması” ile yoksulluğun ağırlıklandırıcı bileşimi ile oluşturmaktadır. Sebebi de yoksulların gelir dağılımına duyarsız bir tavırda olan KSO ve yoksulluk açığı endeksleri, yoksulları yoksulluk sınırının üstüne taşıyan gelir farklılıklarına duyarsız olmasıdır. Bu yüzden bu ölçekte hem yoksulluk açığı hem de yoksullar arası gelir dağılımı bir bütün içinde ele alınmıştır (Özdemir, 2017: 195).

Çok boyutlu ele alınan yoksulluk ölçümlerinin temelini oluşturan Sen, “kimlerin yoksul olduğunun tespit gerekliliği” ve “yoksulluğun tek bir göstergede temsilinin zorluğuna” atıfta bulunarak bu kaygı ile bir yoksulluk ölçümü yapmaya çalışmaktadır (Sen, 1976: 221). Bu noktada Birleşmiş Milletler, yoksulluğun maddi boyutları dışında kalan sağlık, eğitim ve yaşam kalitesi gibi parametrelerle Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksini (ÇBY) esas alan yoksulluk ölçümlerini baz almaktadır. Bu endeks hanedeki bireylerin verilerini ele alan araştırmalar sonucu elde edilmektedir.

ÇBY’de baz alınan ölçütler: Eğitim noktasında ilk sekiz yıllık eğitim düzeyine sahip olmayan aile bireyleri veya çocukların okula devam durumu; sağlık noktasında yetişkinler (15-49 yaş) için vücut kitle indeksi, çocuklar için ise Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) standardında kullanılan yaş ağırlıklı “z” skoru ve çocuk ölüm oranları; yaşam standardı için ise temiz içme suyu, elektrik, sağlık hizmetleri, konut zemini, kanalizasyon ve mutfakta kullanılan yakıt gibi ölçütler baz alınmaktadır (Özdemir, 2017: 205-206).

1.5. Yoksulluğa Neden Olan Etmenler

Yoksulluk profili, yoksulluğun paradigmasını tanımlarken nedenlerini açıklamakla çok ilgilenmemektedir. Fakat yoksulluğu doğuran etmenler ve yoksul olan kişilerin neden yoksul/fakir olduklarını öğrenebilmek, bu konuyla mücadele

edebilmek açısından önemli olmuştur. Bu nedenle bir sonuç olan yoksulluktan ziyade yoksulluğun nedenlerini belirlemek ve çözümlenmek gerekmektedir. Bu sebeple bu başlık, “birey/toplum yoksulluğuna sebep olan etmenler nelerdir?” sorusuna açıklama getirmektedir. Yoksulluk; toplumsal yapı, özel veya kamusal sektör, hane durumu ve bireysel etmenlerden kaynaklanabilmektedir.

Bölgesel özellikler, doğal olaylara karşı savunmasızlık, ülkenin gelişmişliği, mülkiyet hakları ve bunların uygulanma durumları yoksulluğun belirleyicileri olabilmektedir. Kamusal özellikleri; altyapı sorunları, sağlık, eğitim, pazarlara yakınlık ve toplumsal ilişkiler belirlemektedir. Bir diğer durum ise hane halkı veya bireysel özellikleri kapsayan; demografik (yaş, cinsiyet, bağımlılık oranı), ekonomik (istihdam durumu, çalışma saatleri ve işsizlik) ve sosyal (sağlık, eğitim, beslenme ve barınma imkânlarından) etmenler oluşmaktadır (World Bank Institute, 2005: 124-125).

Yoksulluk nedenlerinde önemli olan iki nokta bulunmaktadır: Bunlardan ilki, nedenselliği yoksullukla kıyaslar (korelasyon) ayırım yapmak zor olsa da dikkat edilmesi gerekmektedir. Çünkü her ne kadar yoksul insanın düşük eğitim durumuna meyilli olduğu genel kabul olarak görülse de bu durumu tek başına direkt yoksullukla bağdaştırmadan önce ebeveyn tercihleri, bireysel tercihler ve zorunlu faktörler gibi ek bilgilerin varlığı da gözden kaçırılmamalıdır. İkinci önemli nokta ise, bazı yoksulluk nedenleri daha acil (yakın) olsa da bazen net (derin) nedenler olmayabilmektedir. Bu durum eğitim ile örneklenecek olunursa düşük eğitim oranının yoksulluğun riskini artırıcı rol oynadığı bilinse de bu düşük eğitimin nelerden kaynaklandığını (yüksek ücretler, okula uzaklık, eğitim kalitesi, ebeveynin destek derecesi, eğitim sonrasında işi kalma düşüncesi veya eğitilmiş kişilerin evlilik konusundaki umutsuzluğu gibi) tespit etmek önemlidir (World Bank Institute, 2005: 125).

Yoksulluğun temel nedenleri her ülkede aşağı yukarı aynı olsa da ülkeye veya bölgeye göre özel analizler yapılması daha net sonuçlar ortaya çıkarabilecektir. Bu sebeple yoksulluğun nedenlerini bir başlığa sığdırmak sorunu algılamada yetersiz kalabilmektedir. Bu yüzden yoksulluk nedenlerinin değişik tür ve farklı nedenlerden kaynaklandığı bilinerek buna göre ele alınmalıdır. Yoksulluğun nedenleri arasında en önemli farklılıklardan birisi, yoksulluğun süresidir. Uzun dönem yoksulluğunda düşük eğitim düzeyi, topraksızlık ve kaynaklara yetersiz erişim gibi yapısal sorunlar

etkin rol oynarken, kısa süreli yoksullukta boşanma, kısa süreli işsizlik, geçici gelir düşüşü gibi sorunlar neden olabilmektedir (Şenses, 2019: 147-148).

Coğrafi özellikler, savaşlar, ekonomik krizler, enflasyon, sanayi sonrası artan teknolojik ilerlemeler sonucu insan iş gücüne azalan ihtiyaç, gelir adaletsizliği, işsizlik, yönetim boşlukları, yolsuzluklar, siyasi istikrarsızlık ve sosyal güvencilikte oluşan yetersizlik gibi birçok neden yoksulluğu etkileyen faktörlerdir. Bunun yanı sıra eğitimde eşitsizlik, cinsiyet ve yaş gibi bireysel etmenler, boşanma veya farklı sebeplerden kaynaklı ailede oluşan huzursuzluklar, işgücünde engellilik durumu ve gerekli iş yeteneğine sahip olamama gibi birçok mikro neden yoksulluğu tetikleyebilmektedir (Karadeniz, 2017: 161-162).

1.5.1. Makro Nedenlerle Yoksulluk

Bu başlıkta ele alınmış olan ne makro nedenler, yoksulluğun bireyin kişisel durumları veya hanesinde bulunan mevcut standartların dışında bölgesel, ulusal veya küresel bazda etkinliği olabilen olaylar neticesinde ortaya çıkan eksikliklerden oluşmaktadır. Bu boyutta en etkili olan nedenler arasında; küreselleşme, enflasyon, gelir adaletsizliği, ekonomik veya finansal krizler, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, ulusal sorunlar, coğrafi, siyasi ve sosyal etmenler sayılabilir.

1.5.1.1. Küreselleşme, Enflasyon ve Gelir Adaletsizliği

Sanayi devrimi sonrası hızla gelişen teknolojik gelişmeler sonucu sosyo-kültürel ve ekonomik sınırlar bir hayli genişlemiş hatta sınırsızlaşmıştır (Yıldırım ve Akin, 2020: 490). Küreselleşmeyi artıran sınırsızlık ortamı, beraberinde mal, sermaye ve hizmetlerin küresel bazda serbestçe dolaşabilmesine ve uluslararası alanda artan ticaret ve küresel etkileşime ortam hazırlamıştır.

Bu gelişmeler neticesinde sosyal, ekonomik ve kültürel dünya dengelerinde değişimler meydana gelmiş ve bu değişimlerde kimi ülkelere olumlu etkiler sağlarken kimi ülkelere de (özellikle ekonomik anlamda) olumsuz etkiler bırakmıştır. Küreselleşme özellikle insanları ve yaşam stillerini birbirleri ile bütünleştirirken diğer taraftan ülkeler arası eşitsizliği arttırmıştır. Bu durum da ülkelerin yaşam standartlarını yükselterek gelir farklılıklarını ortaya çıkarmış ve insanların yaşam şekillerini olumsuz etkilemiştir (Atan; Özcan; Arslantürk, 2015: 4).

Küreselleşme olgusu, kapsamlı ve derinlik içeren sosyo-ekonomik, kültürel ve politik olarak dönüşümde motor güç görevi üstlenmektedir. Bu durum toplumlar

üzerinde farklılık gösteren sorunlar yelpazesini doğurmaktadır. Bu noktada en önemli sorun da yoksulluk olmaktadır. Küreselleşme sonucu uluslararası veya ulusal kaynak paylaşımı sorunları yoksulluğu derinleştirmekte ve zengin yoksul makasını genişletmektedir. Refah devleti uygulamalarının minimize edilmesi, yoksullara yönelik koruyucu politikaların, geleneksel kültürlerin ve mevcut yaşam standartlarının bozulması yoksulluğu daha da belirginleştirmektedir. Bunların yanı sıra çok uluslu şirketlerin kâr maksimizasyonu dürtüsüyle hareket etmeleri sonucu ortaya çıkan ekolojik sorunlar özellikle gelişmemiş ülkeleri çok yönlü bir şekilde etkileyebilmektedir (İlhan, 2012: 242).

Enflasyon, mal ve hizmet fiyatları genel düzeyinde oluşan sürekli artış olarak nitelendirilmektedir. Enflasyonun kapsama alanında sadece belirli sayıdaki mal ve hizmetler değil ortalama olarak bir tüketicinin yıllık olarak kullandığı tüm mal ve hizmetlerde oluşan değişimleri kapsamaktadır. Enflasyon oranı artarken kimi hizmet ve mallarda fiyat değişebilmektedir. Bu yüzden enflasyon tanımının yapılabilmesi için yıl içinde belli bir dönemlik artışı değil sürekli bir artışı ifade etmesi gerekmektedir (TCMB, 2013: 2).

Sürekli artış eğilimi gösteren mal ve hizmetler özellikle alt gelir grupların satın alma güçlerini azaltmakta ve bu durum beraberinde yoksulluk ve azalan refah seviyesini ortaya çıkarmaktadır. Enflasyon, yoksulluğu derinleştirirken diğer bir kesimi de zenginleştirebilmektedir. Kısacası genel fiyat seviyelerinde meydana gelen değişimler, sektör içinde veya sektörler arası alanda özellikle gelir ve servet dağılımında etkin rol oynamaktadır (Dornbush ve Fischer, 1993: 522-532).

Bu durumun yoksullar açısından kötü sonuçlar doğurabilmektedir. Sektörel hareketlenmelerden olumlu yönde etkilenme olmamasının en önemli faktörü, yoksulların mevcut gelirlerini ancak temel ihtiyaçlarını karşılamak için kullanmalarındır. Bunun yanı sıra artan fiyatların da daha çok temel ihtiyaçları kapsamaması nedeniyle bu durum yoksullaşmayı arttırmakta ve temel ihtiyaçları karşılamayı güçleştirmektedir.

Gelir adaletsizliği; gelir dağılımında oluşan işsizlik, genel itibari ile istatistiki ve matematiksel bir sorunu ifade etmektedir. Eşit bölünmeyen gelir, kamusal alanda yer alan tüm kaynakları bölüşmesi gereken toplum içerisinde huzursuzluğa sebep olmaktadır. Gelir adaletsizliği diğer bir kavramla kaynak bölüşümündeki eşitsizlik olarak nitelendirilebilmektedir.

Gelir dağılımının belirleyici faktörleri, ülkeler arası gelişmişlik farkları, küresel ücretler ve bilgiye dayalı teknoloji temelli üretimdir. Gelir dağılımındaki eşitsizlikler küreselleşme sonrası dönemde daha da belirginleşmiştir. Artan küresel ticaret ağları, yıkılan siyasi kutuplaşma ve ulusal pazarda yer alan üreticiye yönelik bulunan koruyucu düzenlemelerin sınırlanması önemli belirleyicilerdir. Bunlarla beraber artan serbest pazar ekonomisi ve ithalat serbestliği gibi sebepler büyüme konusunda gelir dağılımında bulunan dengenin göz ardı edilmesi (neo-liberal politikalar sonucu) etkili olmuştur. Bu durumun önemli etkenlerinden biri de gelişmiş ülkeler seviyesine çıkma hedefleri doğrultusunda dengeli kalkınma ve dengeli gelir adaleti politikalarının suistimal edilmiş olmasıdır (Topkaya, 2017: 117-118).

1.5.1.2. Ekonomik ve Finansal Krizler

Ekonomik kriz; Aktan'a göre (2004), "Ekonomide aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan olayların makro açıdan ülke ekonomisini, mikro açıdan ise firmaları ciddi anlamda sarsacak sonuçlar ortaya çıkarması" olarak tanımlanmaktadır. Genel anlamda kriz; herhangi mal, hizmet ve üretim faktörleri ya da döviz kurlarında oluşan olağan dışı fiyat ve miktar dalgalanmalarıdır. Bu dalgalanmalar dönemsel olarak ortaya çıkmaktadır. Krizleri çözümlenmek ve hasarlarını minimize etmek amacıyla yeni düzenlemeler ve politikalarla istikrar sağlamaya çalışılmaktadır. Bu düzenleme, politika ve önlemler yeni gelişme modelleri doğurmaktadır. Bu da yeni birikim kalıpları ve sınıflar arası yeni ilişkiler meydana getirmektedir (Erbaş ve Turan, 2004: 51).

Krizler "döviz ve hisse senedi gibi finans piyasalarındaki şiddetli fiyat dalgalanmaları veya bankacılık sisteminde bankalara geri dönmeye kredilerin aşırı şekilde artması sonucu yaşanan büyük ekonomik sıkıntıları" tanımlamaktadır (Acar, 2012). Krizler sonucu yapılan düzenleme ve politikalar, genel itibari ile ekonomik, finansal ve reel sektörü krizden çıkarmak, istikrar ve yapısal uyum politikaları gibi alanlara yoğunlaşırken sosyo-ekonomik alan göz ardı edilebilmektedir. Öncül seçilen bu alanlardan ziyade sosyo-ekonomik alan; daha geniş bir şekilde krizlerden etkilenebilmektedir. Nitekim sağlık, eğitim, sosyal hizmet, işsizlik, reel ücretler ve işgücü piyasalarını aksatmak gibi nedenler yoksulluk ve gelir dağılımı konusunda olumsuz etkiler doğurabilmektedir (Koyuncu ve Şenses, 2004: 2).

1.5.1.3. Ülkelerin Gelişmişlik Farkları

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, krizle mücadelede noktasında üstlendikleri görev, krizin farklı kesim ve sınıfları etkileme biçimi noktasında önemlidir. Özellikle krizlerde azgelişmiş ülke ekonomileri daha belirleyici ve daha önemli seviyelerde etkilenmektedir (Erbaş ve Turan, 2004: 55). Yoksullukla mücadele noktasında önemli ve etkili bir faktör olan gelişmişlik farkı, küreselleşme sonrası ülkelerin büyüme, pazar oluşturma ve teknoloji gibi etmenlere cevap verme hızı ülkeler için en büyük sorun olan işsizlik, yoksulluk ve gelir dağılımı gibi konuları etkilemektedir.

Gelişmişlik farkları özellikle küresel gelir dağılımında oluşan farklılıkların kaynağını oluşturmakta ve ülke içindeki tüm eşitsizliklerle ilgili konuları etkileme potansiyeline sahiptir. Zengin ve yoksul kavramları, yaşam şartlarını etkileme konusunda önemli role sahiptirler. Toplum için öncelik arz eden eğitim, sağlık, işgücü, üretim gibi konularda, ülkelerin harcama politikalarındaki düzey, işsizlik ve yoksulluğu önemli ölçüde etkilemektedir. Küresel piyasalarla başarılı bir şekilde bütünleşebilen ülkeler, kamu kurumlarının hem sosyal politikalar noktasında hemde ekonomik politikaları daha iyi yönettikleri görülmekte ve bu neticede refah düzeyi de bu ülkelerde artış eğiliminde olmaktadır. (Şenkal, 2017: 229-231).

1.5.1.4. Diğer Makro Nedenler

Bu başlıkta daha dar bölgelerde meydana gelen ve bölgeler arasında farklılık arz eden hızlı nüfus artışı, kaynakların etkin kullanılamaması, yolsuzluklar, coğrafi etmenler ve siyasal alandaki kimi nedenler ele alınmıştır.

Nüfus artışı, özellikle toprak konusunda yetersiz üretim alanı sorunu başta olmak üzere tarımsal kaynaklara ulaşımın kısıtlanmasına ve refah düzeyinin olumsuz etkilemesine sebep olmaktadır. Bu durum beraberinde işsizlik, gıda ve mal temininde zorluk yaşama gibi sorunlara yol açarak yoksulluğu arttırmaktadır. Nüfus artışı her ne kadar yoksulluğu arttırıcı bir rol oynasa da kimi zaman yoksulluk, nüfus artışlarının sonucu olmaktan ziyade nedeni olarak görülebilmekte ve bu alana yönelimi arttırmaktadır. Sonuç itibariyle bu durum büyümeyi özendirilen bir etkiye olumlu katkı sağlamaktadır (Şenses, 2019: 153-155).

Hızlı nüfus artışları kişi başına düşen milli geliri olumsuz etkileyebilmektedir. Milli Gelir artışı nüfus artışının altında bir seyir izlediğinde ülkede oluşan reel büyüme oranında durulma veya gerilemeye sebep olmakta ve bu durum da

beraberinde yoksullaşmayı getirmektedir. Özellikle az gelişmiş ülkelerin düşük gelire sahip olmaları artan nüfusun karşısında yetersiz eğitim, sosyal güvenlik, beslenme ve sağlık etmenleri toplumsal yapıyı zedelemektedir. Bu durumlara ek olarak olumsuz yaşam koşullarını ve çevresel sorunları da doğurmaktadır (Karadeniz, 2017: 164).

Nüfus artışının ortaya çıkardığı bu durum daha çok göz ardı edilen bölgeler ve toplumsal grupların maruz kaldığı kaynak dağılımında meydana gelmektedir. Eşitsizlik alanları ile bu grupların kentsel veya kırsal alanların olumsuz koşullarına sahip ve çevre bölgelerinde toplanması sonucu daha yoğun bir şekilde hissedilmektedir (Lamba, 1994: 171).

Kaynakların eşitsiz bir şekilde dağılımını etkileyen önemli faktörlerden biri de yolsuzluk sorunudur. Yolsuzluk, genel anlamıyla kayıt dışı ekonomik faaliyetler ve haksız rekabet neticesinde toplumu yanıltan hukuksuz faaliyetler bütünü olarak nitelendirilebilmektedir. Yolsuzluk sorunu toplumsal huzuru, istikrarı ve güven ortamlarını zedeleyerek yatırımcıyı ülkeden uzaklaştırmaktadır. Bu durum ekonomik büyümeyi, istihdamı, altyapı kalitesini ve kamu harcamalarının etkinliği gibi konuları olumsuz etkileyerek yoksulluğun oluşmasında neden olmaktadır (Gültekin, 2015: 412-418).

Yoksulluğa neden olmaktan ziyade yoksulluğun ölçüsünü daha çok etkileyen faktörlerden bazıları, coğrafi veya doğal afetler sonucu ortaya çıkan sorunlardır. Bir bölgede oluşan doğal afetler geliri, mal ve hizmetlerin fiyatlarını etkilemekte ve yaşam standardında değişimler oluşarak yoksulluğu doğurmakta ve etkilerini derinleştirebilmektedir.

Yoksulluğa sebep olan etmenler bölgelere göre farklılık gösterebilmektedir. Bölgenin gelişmişlik düzeyi ile bağlantılı olarak kimi bölgelerde yoksullukta birçok neden beraber etkili olabilmektedir. Yoksulluğu en etkili yaşayan ülkeden en az yaşayan ülkeye kadar neredeyse tüm bölgelerde ülke içinde kimi bölgelerin yoksulluğu daha yoğun olarak yaşadığı görülmektedir. Bu durum bölgelerdeki doğal olaylar, alt yapı, konut, ekonomik yapısal değişim, kaynak miktarı ve sermaye gibi çeşitli etmenlerden kaynaklanmaktadır (Şenses, 2019: 179-180).

Yoksulluğun makro nedenlerinin sonuncusu da siyasal bazı etmenlerdir. Yoksulluk olgusunun, siyasal hayat gündemindeki sorunlar listesinde alt noktalarda yer alması ve yoksulluğun küresel boyutta artış eğilimli bir yön çizmesi gibi sebeplerden dolayı siyasal unsurlarda oluşan eksiklikler yoksulluğun önemli

nedenlerinden biridir. Yoksulluk kültürünü savunan kimi sosyal bilimciler gibi bazı siyasal kanalların yoksulluğu çalışmama ile bağdaştırmaları yoksulluğa önem verilmemesinin sebebine örnek olmaktadır (Şenses, 2019: 207).

Sosyal gündemin dışında bırakılmasının yanı sıra küresel alanda toprak, doğal kaynak, ekonomik ve siyasi birçok anlaşmazlık sonucu ortaya çıkan terör olayları ve savaşlarda önemli yoksunluk yaratıcı unsurlardır. Ülkeler arası savaş veya terör ihtimalleri ülke gelirlerinin önemli kısmını savunma harcamalarına yönlendirmekte ve kamusal kaynaklar veya yoksulluğu azaltıcı rol oynayabilecek olan eğitim, sağlık, işgücü, transfer harcamaları ve üretim gibi alanlara ayrılan kaynakları azaltmaktadır. (Karadeniz, 2017: 174). Bu durum yoksulluğun siyasal etmenlerde önem derecesini düşürmektedir.

1.5.2. Mikro Nedenlerle Yoksulluk

Yoksulluğun belirleyici faktörleri arasında birçok neden bulunmaktadır. Bu nedenlerden birisi de mikro nedenlerdir. Mikro nedenler, genel itibari ile hane halkı durumu ve bireysel özellikleri temel almaktadır. Dolayısıyla demografik olarak hane halkı yapısı, yaş etmeni, bağımlılık oranı ve cinsiyet kavramını mikro nedenler kapsamaktadır. İstihdam durumu, çalışma saatleri, sahip olunan mülk, sağlık, beslenme, eğitim, barınma, göç, mevcut iş kolları konusunda yetersizlik, aile içi şiddet ve benzeri birçok neden sayılabilmektedir (World Bank Institute, 2005: 124).

Eğitimin yoksullukla ilişkisi negatif yönlüdür. Nitekim artan eğitim kalitesi ve eğitime erişimde kolaylıklar yoksulluğu azaltıcı etkiler yapmakta diğer durumlarda ise olumsuz etkiler gözlemlenebilmektedir. Ayrıca eğitimin toplumu kurucu rolde olması, toplumsal yapıyı koruması, yenilemesi, toplumsal kültürü aktarması ve toplumun alt kesimlerine hareketlilik kazandırması gibi konular eğitimin yoksulluk üzerindeki etkisini önemli kılmaktadır (Yıldırımalp, 2018: 109-110).

Hane halkı üyelerinin yaş ve eğitim durumlarını yanı sıra büyüklüğü de yoksullukla yakın bir ilişki içerisindedir. Nitekim yapılan araştırmalarda genel olarak yoksulluğun daha büyük hanelerde yaşama eğilimi içinde yer almaktadır. Özellikle hane de bulunan ebeveynlerin eğitim durumu yoksullukla daha ilinti içerisinde olduğu görülmektedir (Şenses, 2019: 157-160).

Hane içerisinde yer alan bağımlı grup (çocuklar, yaşlar ve engelliler) hane halkı üzerinde önemli bir yük oluşturmakta ve bağımlı gruptan üyelerin olması

hanedeki diğer bir kişinin de çalışmasına engel olarak yoksulluğu derinleştirebilmektedir. Hanelerdeki cinsiyet oranları ve özellikle hane reisinin kadın olması (boşanma, dul, küçük çocukların fazlalığı veya kişisel tercih) yoksulluğa yakalanma riskini artırmaktadır (World Bank Institute, 2005: 127-128).

Yoksulluğun bir sonuca olan göç, istihdam alanında oluşan sıkıntıları, işgücüne katılamama, kent hayatına adapte olamama ve kentte özgü kaynak ve fırsatlardan yararlanamama gibi durumları neticesinde yoksulluğa itici bir rol oynamaktadır. İstihdam problemleri (çalışma saatlerinde yaşanan sorunlar veya daha düşük ücret gibi), geçici veya sürekli işsizlik durumları bireylerin gelir elde etmede ve temel gıda ihtiyaçlarını karşılama noktasında sorunlar yaşamasından dolayı yoksulluk oranları derinleşebilmektedir.

1.6. Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluğun Görünümü ve Mücadele Yöntemleri

Yoksulluk sorunu gelişmiş, gelişmemiş veya az gelişmiş ayırımını gözetmeksizin tüm dünyada bir sorun olarak yer almaktadır. Sayısal olarak dünya genelinde 2018 itibari ile işsizlik sayısı 172 (%5) milyondur. Nitekim dünyada çalışan tahmini 2 milyar (%61) insan (2016 itibari ile) kayıt dışı istihdamın içerisinde yer almakta ve bu çalışanları büyük bir kısmı mutlak yoksulluk alt sınırında yer almaktadır. UNDP’ye göre aşırı yoksulluk içerisinde yaşayan insan sayısı dünya genelinde 736 milyonu aşmıştır. Çok boyutlu yoksulluk içinde yer alan kişi sayısı is 1.2 milyar iken bu sayının yarısına yakını 18 yaş altı kesim oluşturmaktadır. Bu noktadan hareketle dünyada her 10 kişiden 1’i fakir olarak nitelendirilmekte ve yoksulluğun en yoğun yaşandığı bölgeler Sahra Altı Afrika ve Güney Asya yer almakta ve bu bölgede yaşayanların %80’i yoksul olarak belirtilmektedir (<https://www.undp.org/content/undp/en/home/sustainable-development-goals/goal-1-no-poverty.html>).

Dünya genelinde yoksulluk hesaplamaları genel itibari ile parasal olarak günlük belli bir gelir (1.90\$, 3.20\$, 5.50\$) kullanılarak yapılmaktadır. Fakat belli bir ücret kıstası, temel hizmetlere ulaşım veya faturaları ödeme imkanlarının baz alındığı gelir hesaplanmalarının dışında eğitime, temiz suya, enerjiye ulaşım ve kanalizasyon hizmetleri gibi birçok gösterge baz alınarak da hesaplanmalar yapılabilmektedir (<https://feature.undp.org/multidimensional-poverty/>). Bu noktada yoksulluk verileri aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir

Tablo 1.1. 2017 Yılı Yoksulluk Tahminleri, Farklı Yoksulluk Sınırlarıyla.

Bölgeler	Anket Kapsamı	1.90\$		3.20\$		5.50\$	
		Kişi Sayısı Oranı (%)	Yoksulların sayısı (mil)	Kişi Sayısı Oranı (%)	Yoksulların sayısı (mil)	Kişi Sayısı Oranı (%)	Yoksulların sayısı (mil)
Doğu Asya ve Pasifik	97.1	1.4	29	8.7	179	28.2	583
Avrupa ve Orta Asya	89.5	1.3	6	4.7	23	12.6	62
Latin Amerika ve Karayipler	90.2	3.9	24	9.5	60	23.1	146
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	58.2	6.3	24	18.5	71	43.4	165
Dünyanın Geri Kalanı	77.7	0.6	7	0.8	9	1.3	14
Güney Asya	21.8	-	-	-	-	-	-
Sahra-altı Afrika	79.0	41.0	431	67.3	707	86.1	905
Dünya	70.7	9.2	689	24.1	1811	43.6	3271

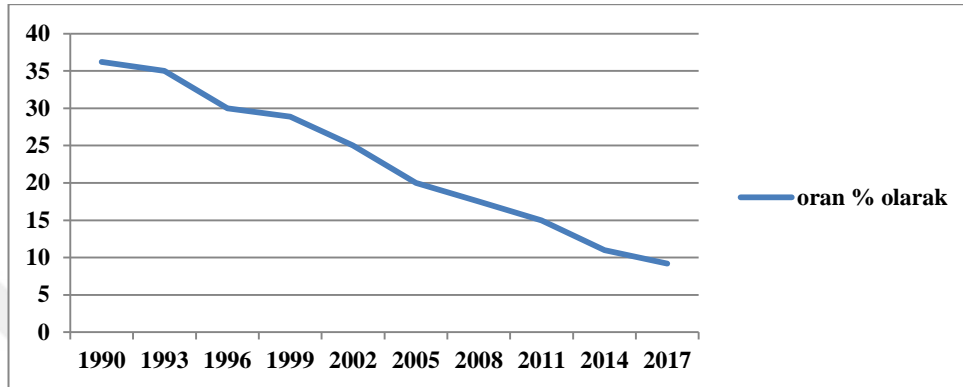
Kaynak: Aguilar; Fujs; Lankner et al. 2020

Tablo 1.1'e bakıldığı zaman 2017 yılı itibari ile Uluslararası Yoksulluk Sınırı (IPL) kapsamında 1.90 \$ altında yaşayan kişi sayısı 689 milyon (% 9.2) iken Dünya nüfusunun yaklaşık dörtte birinin 3.20 \$ altında yaşayan kişi sayısı 1.811 milyon (% 24.1) ve son olarak 5.50 \$'lık alt sınırın altında yaşayan kişi sayısı ise 3.271 milyon (%43.6) olarak tespit edilmiştir. Dünya nüfusunun neredeyse onda biri günde 1,90 dolardan daha az bir gelire, dörtte birine yakını 3,20 dolar sınırının altında ve dünya nüfusunun %40'ından fazlası (3,3 milyar insan) 5,50 dolar sınırının altında yaşamaktadır.

%41 ile bölgesel yoksulluk oranına sahip olan Sahra Altı Afrika'da Dünya'nın en yoksul insanların %60'ından fazlası yaşamaktadır. Tablo 1.1'den de anlaşılacağı üzere dünya genelinde yoksulluğun Güney Asya ve Güney Sahra bölgelerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Nitekim Güney Sahra ülkeleri her iki kişiden birinin neredeyse yoksul olduğu bir bölgeden oluştuğundan yoksulluk oranı bakımından Güney Asya bölgesini geride bırakmaktadır.

Dünya Bankası mutlak yoksulluk verilerini hesaplarken 1981-2001 yılları arasında günlük 1\$, 2005-2011 yıllarında 1.25 \$, 2011-2018 yıllarında 1.90\$ ve 2018

yılından itibaren 3.20\$ ve 5.50\$ sınırını kullanmıştır. 2018 öncesi daha çok düşük geliri bölgeleri baz alan yoksulluk hesaplamaları 2018 itibari ile Dünya Bankası tarafından alt-orta gelirli veya üst-orta gelirli ülkelerdeki küresel gelir dağılımındaki değişimleri de baz alarak ek yoksulluk sınırları olan 3.20\$ ve 5.50\$ ölçütlerini kullanmaya başlamıştır (World Bank Group, 2020: 29).

Şekil 1.1. Küresel Yoksulluk Oranı ve Günde 1,90 Dolarlık Yoksulluk Sınırlarındaki Yoksulların Sayısı, 1990–2017

Kaynak: World Bank Group, 2020: 32

Şekil 1.1'e bakıldığında yoksulluğun dünya genelinde, 1990 yılında % 36,2 (1.9 milyar insan) olan oran 2017 yılında % 9,2'ye (689 milyon insan) düştüğü görülmektedir. Tarihsel olarak, çatışma ve kırılganlık nedeniyle yoksulluğun son zamanlarda arttığı Orta Doğu ve Kuzey Afrika hariç tüm bölgelerde ilerleme görülmüştür. Yoksulluğun düşüş hızı oranı 2017 yılına gelindiğinde yavaşlayan bir seyir izlemekte ve aşağıda daha detaylı açıklanan Covid-19 pandemisi neticesinde artış oranına geçmeye başlamaktadır.

Tablo 1.2. Her Göstergeden Yoksun Olan Nüfusun Payı, 2017 yılı.

Bölgeler	Eğitime ulaşma (%)	Eğitime kayıt (%)	Elektrik (%)	Sanitasyon (%)	İçme suyu (%)
Doğu Asya ve Pasifik	7.0	3.0	4.2	13.6	10.2
Avrupa ve Orta Asya	0.8	2.6	1.6	8.8	3.3
Latin Amerika ve Karayipler	9.3	2.6	1.7	18.8	3.1
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	9.4	8.1	4.7	7.8	2.9
Güney Asya	31.4	6.4	15.2	37.3	5.8
Sahra-Altı Afrika	32.3	19.5	46.2	59.9	29.3
Dünyanın geri kalanı	0.8	0.0	0.0	0.2	0.2
Tüm bölgeler	15.4	5.9	11.7	23.6	9.0

Kaynak: World Bank Group, 2020: 33

Tablo 1.2 çok boyutlu yoksulluk ölçümlerinin her bir göstergesinden mahrum hanelerde yaşayan nüfusun payını göstermektedir. Bu verilere mevcut yılı baz alan ekonomi anketleri sonucu ulaşılmaktadır. Doğu Asya ve Pasifik ve Güney Asya Bölgelerinde anket için yeterli nüfus kapsamı dâhilinde yapılsa da ortalama bir veri kullanılarak oluşturulmuştur. Nitekim bu veriler nüfus ağırlık olduğundan diğer verilerle karşılaştırılmalı olarak ele alınmamalıdır. Çok boyutlu yoksulluk verileri doğrultusunda, Sahra Altı Afrika’da diğer bölgelere oranla daha yüksek ve yoksulluk açısından endemik boyutlar gözlemlenmektedir. Yoksulluğun diğer boyutları parasal anlamda yoksulluk ile kıyaslandığında farklılıklar gösterebilmektedir.

Küreselleşme olgusunun ortaya çıkardığı en büyük yoksulluk nedenlerinden bir tanesi olan gelir adaletsizliği önemli bir olgudur. Nitekim dünyanın en zengin %10’luk kesimi dünya gelirinin büyük bir oranına sahip olduğu detayı bu duruma dikkatleri yoğunlaştırmaktadır. Dünyadaki büyüme oranlarında yaşanan aksaklıklar yoksulluğa kısa sürede olumsuz etki yaparken büyüme oranları düşük seviyelerde veya küresel bir boyutta olmadığı için yoksulluğun reel sayıdaki düşüşü veya oranı çok etkilenmemektedir.

Tablo 1.3. Toplam Büyüme Oranları

Yıllar	2017	2018	2019e	2020f	2021f	Ocak 2020 itibari ile yeni tahminler	
						2020f	2021f
Dünya geneli	3.3	3.0	2.4	-5.2	4.2	-7.7	1.6
Gelişmiş ekonomiler	2.5	2.1	1.6	-7.0	3.9	-8.4	2.4
ABD	2.4	2.9	2.3	-6.1	4.0	-7.9	2.3
Euro Bölgesi	2.5	1.9	1.2	-9.1	4.5	-10.1	3.2
Japonya	2.2	0.3	0.7	-6.1	2.5	-6.8	1.9
Yükselen pazar ve gelişmekte olan ekonomiler	4.5	4.3	3.5	-2.5	4.6	-6.6	0.3
Doğu Asya ve Pasifik	6.5	6.3	5.9	0.5	6.6	-5.2	1.0
Avrupa ve Orta Asya	4.1	3.3	2.2	-4.7	3.6	-7.3	0.7
Türkiye	7.5	2.8	0.9	-3.8	5.0	-6.8	1.0
Latin Amerika ve Karayipler	1.9	1.7	0.8	-7.2	2.8	-9.0	0.4

Orta Doğu ve Kuzey Afrika	1.1	0.9	-0.2	-4.2	2.3	-6.6	-0.4
Güney Asya	6.5	6.5	4.7	-2.7	2.8	-8.2	-3.1
Sahra Altı Afrika	2.6	2.6	2.2	-2.8	3.1	-5.8	0.0

Kaynak: A World Bank Flagship Report, 2020: 4
e= tahmin, f= tahmin

Tablo 1.3'te verilen dünya büyüme oranları yoksullukla bağlantılıdır. Ülkede oluşan olumsuzluklar (ticaretin zayıflaması, hastalıklar, işsizlik, üretimde azalma, artan tüketim ihtiyaçlarına cevap verememe, savaş ve çatışma ortamı gibi) ve bu olumsuzluklar sonucu oluşan yatırım finansmanlarında oluşan güvensizlik ortamı büyüme oranlarını olumsuz etkilemekte ve bu durum yoksulluğu tetiklemektedir. Tablo 1.3'e bakıldığı zaman 2020 yılı ve sonrasında Dünya Bankası birçok bölge ve ülke için büyüme oranlarında, dünyadaki ekonomik bunalım ve Covid-19 pandemisi gibi olumsuzluklardan ötürü düşüşlerin kaçınılmaz olduğunu belirtmektedir. Büyüme sonrası daralma oluşan ülke ekonomileri yoksulluğu daha da trajik hale getirmektedir.

UNDP, Dünya Bankası gibi birçok uluslararası kuruluşça yapılan çalışmalar neticesinde Türkiye'de yoksulluk istatistiksel olarak veri az olsa ülkenin bir gerçeği olarak sunulmaktadır. UNDP tarafından her yıl sunulan İnsani Gelişme Endeksi Raporu (İGE), gelişme, eğitim ve sağlık gibi göstergelerin yanı sıra ekonomik göstergeler de dikkate alınarak ölçülmektedir. Bu rapor doğrultusunda Türkiye, İnsani Gelişme sıralamasında (2018 yılı) 0,806 endeks puanı ile 185 ülke arasında 59. sırada yer almakta ve kategorisi "en yüksek insani gelişme" olarak belirlenmiştir.

Tablo 1.4. Tutarlı zaman serisi verileri ve Türkiye'nin İGE eğilimleri

	Doğuşta beklenen yaşam süresi	Beklenen öğrenim süresi	Ortalama öğrenim süresi	Kişi başına GSMH (2011 SGP Dolar)	İGE değeri
2010	74,5	13,8	7,2	17.804	0,743
2015	75,6	16,2	8,0	23.048	0,800
2016	76,9	16,4	7,6	23.409	0,800
2017	77,2	16,4	7,7	24.702	0,805
2018	77,4	16,4	7,7	24.905	0,806

Kaynak: UNDP, 2019: İnsani Gelişme Raporu 2019.

İGE'yi biraz daha açıklamak gerekirse, üç temel boyutla (sağlıklı ve uzun yaşam, bilgiye erişim ve insana yakışır bir yaşam standardı) uzun dönemli bir ilerlemeyi özet şeklinde ölçmeye yarayan bir yöntemdir. Sağlıklı ve uzun yaşam

boyutu ortalama beklenen yaşam süresiyle kıyaslanmaktadır. Bilgi birikim seviyesi yetişkin nüfusun (25 yaş üstü) hayatları boyunca görmüş olduğu öğrenim süresi ile ölçülmektedir. Yaşam standardı ise sabitleştirilmiş ve dolara dönüştürülmüş kişi başına Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) rakamı bazında ele alınmaktadır.

2010 yılında 0,743 olan endeks oranı 2018 yılında 0,806 seviyesine gelerek gelişme gerçekleşmiştir. Bu aralıkta Türkiye'nin İGE değeri %8,48 oranında artmıştır. Tablo 1.4'te görüldüğü üzere Türkiye'de doğuştan beklenen yaşam süresi 2,9 yıl, kişi başı GSMH ise %71,48 oranında artış göstermiştir. Bu oranlar her ne kadar artış eğiliminde olsa da İGE bünyesinde yer aldığı kategorideki diğer ülkelerin 0,892 oranında olan insani gelişme endeksine göre düşük kalmıştır. Bu da yoksulluğu göstergeleri olan birçok konuda küresel gelişme seviyesinde olmadığını göstermiştir.

İGE hesaplamalarında birçok konu göz ardı edilebilmektedir. Bunlardan en önemlilerden bir tanesi de ülke genelinde nüfus dağılımında var olan eşitsizliklerin göz ardı edilmesidir. Bu nedenle BM, Eşitsizliğe Uyarlanmış olan İnsani Gelişme Endeksini (EUIGE) geliştirmiş ve 2010 yılında kullanmaya başlamıştır. Bu doğrultuda 0,806 İGE endeksi ile 59. sırada bulunan Türkiye eşitsizliklerin baz alındığı EUIGE hesaplanması sonucu %16,2 kayıpla 0,675 endeksi yeni verisi olmuştur. Bu düşüş eğitim, yaşam süresi gibi alanları da etkilemiş ve daha tedirgin edici sonuçlar göstermiştir.

Bireylerin sağlık, eğitim ve yaşam standartları olmak üzere 3 boyutta mahrumiyetlerinin tespit edildiği Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (ÇBYE) ilk olarak 2010'da yayımlanan İnsani Gelişme Raporu'nda kullanılmıştır. İlgili verilerin eksikliği nedeniyle Türkiye için ÇBYE hesaplanamamıştır (UNDP, 2019)

Ulusal yoksulluk sınırlarında yoksul insan sayısının oranı (nüfusun yüzdesi) 2018 yılı itibari ile %14,4 olarak artış eğilimi göstermiştir. 2002-2015 yılları arası birçok alanda gelişim gösteren Türkiye, yoksulluk ve aşırı yoksulluk alanlarında düşüşler (ilerleme) sağlamıştır. Fakat 2015 yılından itibaren mülteci sorunları, ekonomik kırılganlıklar, daralan yatırım, artan enflasyon, düzeltici politika eylemleri, reformlarının düzensiz uygulanması, işsizlik ve son olarak Covid-19 salgını gibi etmenlerden ötürü bu alanlarda kaydedilen birçok ilerleme tersine dönme riski ile karşı karşıya kalmıştır.

Dünya Bankası, ekonomiye göre günlük 1,90 ABD doları yoksulluk sınırı hesaplamalarında Türkiye'nin 2018 yılı 1,90\$ alt sınır oranı %20,7'dir. Yoksulluk

açığı yine DB verileri doğrultusunda hane halkı bireylerinin yoksun olduğu göstergelerden bazıları, eğitime ulaşma yoksunluğu %3,1, temiz içme suyu ve kanalizasyon gibi halk sağlığı konularında (sanitasyon) yoksunluk %5,6, içme suyunun yoksunluğu %0,1 ve çok boyutlu yoksulluk içinde olan kişi sayısı oranı ise %0,3 olarak gösterilmiştir (World Bank Group, 2020: 71).

Tablo 1.3'te görüldüğü üzere Türkiye ana toplam büyüme oranı (2010 fiyatları ve piyasa döviz kurları üzerinde Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH) ağırlıkları kullanılarak) 2017 yılında 7,5 iken 2018 yılında 2,8'e düşmüştür. 2020 yılı itibari ile beklenen tahmini rakamlar ise -3,8 ve -6,8 daralma beklentisi varken 2021'de 5,0 veya 1,0 oranında bir yükselme tahmin edilmektedir.

Türkiye'de istatistik noktasında en önemli kurumlarda bir tanesi Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'dur. TÜİK yoksullukla ilgili endekslerini genel itibari ile dünyada birçok ülkede kullanılan gelir/tüketim oranlarına dayalı hesaplamalarla yapmaktadır. Hane halkı gelirleri ve tüketim giderleri TÜİK için önemli ana veri kaynaklarıdır. Bu kaynakların yanı sıra 1\$, 2,15\$ ve 4,3\$ günlük kazanç oranları hesaplamalarıyla da dünyada kıyaslama olanağı sağlamaktadır. TÜİK'in 2019 yılı "Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması" sonuçları şöyledir (TÜİK, 2020).

Gelir ve yaşam koşulları, 2019 araştırması bünyesinde ilk veri, yoksulluğun ortaya çıkardığı en büyük sorunlardan biri olan gelir eşitsizliği sorunudur. Bu çerçevede Türkiye'de en yüksek gelir gurubunu oluşturan %20'lik kesimin toplam gelirden aldığı pay %46,3 iken en düşük gelire sahip %20'lik kesimin aldığı pay ise %6,2'dir. Diğer önemli yoksulluk kıstaslarından biri olan Gini Katsayısı hesaplaması sonucu ise TÜİK'e göre Türkiye geneli 0,395 olarak hesaplanmıştır. Bu durum ülke içi gelir makasının ne kadar açılmaya başladığını göstermektedir.

Tablo 1.5. Eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert gelirine göre hesaplanan yoksulluk oranı (%), 2010-2019

Anket yılı	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Gelir referans yılı	2009	2014	2015	2016	2017	2018
Medyan gelirin %40'ına göre	10,3	8,7	8,4	7,4	7,9	8,3
Medyan gelirin %50'sine göre	16,9	14,7	14,3	13,5	13,9	14,4
Medyan gelirin %60'ına göre	23,8	21,9	21,2	20,1	21,2	21,3
Medyan gelirin %70'ine göre	30,6	29,5	28,7	28,1	28,5	28,5

Kaynak: TÜİK, 2020: Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2019

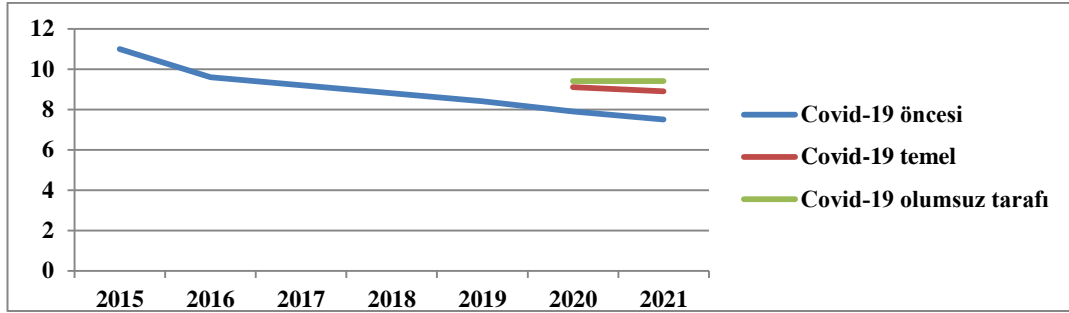
Genel toplumsal düzeyin temel alındığı görel yoksullukta, belli bir sınırın altında yer alanların yoksul sayıldığı %50 medyan gelirine göre %14,4 olarak

hesaplanmıştır. Nitekim bu hesaplamalar sonucu Tablo 1.5'te görüleceği üzere Türkiye'de yoksul sayısı bir önceki yıla göre artış göstermiştir.

TUIK verileri çerçevesinde hane halkı birey sayısının ve eğitim düzeyinin yoksulluk üzerinde önemli bir etkisi olduğu birey sayısı artıkça ve eğitim düzeyi düştükçe yoksulluğu artırıcı faktörler olarak yer almaktadır. Özellikle eğitim noktasında okuryazar olmayan kesimin %26,1'i yoksulluk içinde iken sırayla bir okul bitirmeyenler %22,4; lise altı eğitimlerde %13,4; lise ve dengi okul mezunlarında %6,9 ve yükseköğretim mezunlarında ise %2,5'e doğru düşen bir yoksulluk oranı eğitimin yoksulluk üzerindeki önemini göstermiştir.

Finansal sıkıntıda olma durumunu ifade eden maddi yoksunluk ölçütlerinden (9 madde) en az dördünü karşılayamayanların oranı olarak tanımlanan ciddi maddi yoksunluk oranı 2018 yılında %26,5 iken 2019 yılı anket sonuçlarında 0,2 puan azalarak %26,3 olarak gerçekleşti. Dört yıllık panel veri kullanılarak hesaplanan sürekli yoksulluk oranı, eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %60'ına göre son yılda ve aynı zamanda önceki üç yıldan en az ikisinde de yoksul olan fertleri kapsamaktadır. Buna göre, 2019 yılı anket sonuçlarında sürekli yoksulluk oranı bir önceki yıla göre değişmeyerek %12,7 oldu.

Dünyada ve Türkiye'de yoksulluğun genel görünümü yukarıda gösterilmiştir. Bu rakamlar yoksulluğun ne denli büyük bir sorun olduğunu ortaya koymuştur. Gerek dünyada gerekse de Türkiye'de bu sorunu çözmeye yönelik adımlar atmak amacıyla mücadele yöntemleri belirlenmiştir. Özellikle Türkiye'de son dönemlerde yaşanan birçok sorunun (jeopolitik konumdan kaynaklı çatışma ortamı, aşırı göç, ekonomik sorunlar, düşük yatırım, zayıf dış ticaret nedeniyle azalan ihracat, talep ve faaliyetler aksaması gibi) yanı sıra dünyada beklenilmeyen ve sağlıktan sonra en çok ekonomik olgulara hasar veren Covid-19 pandemisi etkili olmuştur. Bu sorunlar sebebiyle finansal küçülmeler, daralan ekonomi sonucu artan işsizlik ve beraberinde gelen yoksulluğu getirmiştir. Azalma eğilimi gösteren ve UNDP'nin 2030'da yoksulluğu %3'lere düşürme hedefleri rafa kalkmıştır.

Şekil 1.2. Küresel yoksulluk oranı, yoksul sayısının şimdiki ve bir sonraki yıl tahmin durumu, 1,90\$ yoksulluk sınırı 2015-2021
Kaynak: World Bank Group, 2020: 34

Şekil 1.2’de görüldüğü üzere 2021 itibari ile %7,5 (586 milyon) oranına düşürülmesi ön görülen yoksulluk oranları Covid-19 pandemisi sonrası beklenenin aksine artan bir yoksulluk (tahmini 150 milyon yeni yoksul) ve %9,4’lük yeni yoksul beklentisini doğurmuştur.

Covid-19, yoksulluk hedeflerini tehdit eden veya yoksullukta kaydedilen ilerlemeleri tersine çeviren tek etmen değil aynı zamanda çatışma ve iklim değişikliği de önemli etmenlerdir. Bu yüzden topyekûn bir mücadele yoksulluğun ortadan kaldırılmasında önemli faktördür. Güncel tahminler gösteriyor ki, yoksulluk Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da artmakta ve bu durum, büyük ölçüde etkilenen ekonomilerin fikir ayrılıklarının etkisiyle oluşmaktadır. 68 milyon ile 132 milyon arasında insanın iklim değişikliğinin çoklu etkileri nedeniyle 2030 yılına kadar yoksulluğa itilebilmektedir. Bu bağlamda yoksulluğun ortadan kaldırılması bu ve bunun gibi birçok sebepten dolayı zor gözükmemektedir.

Güney Asya ve Sahra Altı Afrika’da, yoksulluğun azaltılması, aşırı yoksulluk sınırına göre daha yavaş olmuştur. Buralarda birçok insan aşırı yoksulluktan zar zor kurtulmaktadır. Toplumsal yoksulluk sınırı (SPL), bir ülkenin gelir düzeyiyle birlikte artan benzer sonuçlara yol açmaktadır. Bu tanıma göre 2 milyar insanlar hala fakirdir. Sahra Altı Afrika, yüksek düzeyde çok boyutlu yoksullukla karşı karşıya aşırı yoksulluğun bölgede giderek daha fazla yoğunlaşacağı tahmin ediliyor (World Bank Group, 2020: xi). Raporda dikkat çeken bir diğer önemli nokta da yeni yoksulların zaten yüksek yoksulluk oranlarına sahip ülkelerde oluşacağı ve bazı orta gelirli ülkelerin de önemli bir oranda insanın aşırı yoksulluk sınırının altına düşeceğini tahmin edilmesidir.

Yoksulluğun çeşitli nedenlerinin yanı sıra çok boyutlu bir sorun olan yoksulluk olgusuna karşı mücadele için belirlenecek politikaların tespiti, ekonomik

unsurların dışına ÷lkeye ve zamana göre değişiklik göstermekte ve mücadele noktasında siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası birçok kurum ve kuruluş ile karmaşık bir şekilde yapılmaktadır. Yoksullukla mücadele için öncelikli etmen temel bir yoksulluk yaklaşımı çerçevesinde kimlerin yoksul olduğu belirlenip bu doğrultuda bir mücadele yöntemi yapılmaya çalışılmalıdır.

Yoksullukla mücadelede önemli olan bir diğer konu yoksulluğun farklı sürelerine eş zamanlı bir yöntemle mücadele etmek, yoksullukla mücadeleyi daha etkili kılabilir. Diğer önemli nokta yoksulluğun farklı bölgesel ve yapısal seviyelerinin göz önünde bulundurularak, mücadele politikaları belirlenmelidir. Son olarak yoksulluğa sebep olan etmenlerde (sağlık, eğitim ve konut) düzeltme yapılırken diğer konularda gerilme olmamasına dikkat edilmelidir (Şenses, 2019: 217-219).

Yoksullukla mücadele noktasında birçok politika ve strateji vardır. Bu tez çalışmasında yoksulluk sorunu ile mücadelede en çok temel alınan, “dolaylı” ve “doğrudan (dolaysız)” yaklaşımları ve “radikal reform yöntemleri” ele alınmıştır.

Yoksullukla mücadele de dolaylı yaklaşım, yoksulluğu azaltmak için kamu politikalarının iyileştirici ve yoksulluğun azaltılmasını hızlandırıcı bir yol sürmesi gerekliliğini ifade etmektedir. Yoksulluğu iyileştirme noktasında kullanılan politika araçları, hedefleri doğrultusunda tasarlanan durumlardan bir tanesidir. “Dolaylı yol” (dolaylı yaklaşım), büyümeyi hızlandırmak için gelirler üzerinde etkisi olan kaynakların kullanılması gerekliliğini ifade etmekte ve bu durumla yoksulların yaşam standartlarının artırılması hedeflenmektedir (Bhagwati, 1988: 539).

Gelir bazlı bakıldığında bir ÷lkede ortalama GSYİH oranları, yoksulluğu etkileyen bir korelasyona sahip olduğundan gerçekleşecek bir ekonomik büyüme yoksulluğu gidermede önemli bir çözüm yoludur. Nitekim hızlı büyüme oranları sadece hanede yaşayan bireylerin ekonomik olan gelirlerini değil eğitim, sağlık ve altyapı gibi etmenlerin de gelişimine katkı sağlayabilmekte ve bu durum yoksulluğu azaltma da dolaylı bir yol olarak “insani yoksulluk” göstergelerini de olumlu şekilde etkileyebilmektedir (Gündoğan, 2008: 49).

Özellikle büyüme durumu, ÷lkeler için gelir eşitsizliği yerine tüm toplumun özellikle de yoksulların yararına olan bir büyüme gerçekleştirmesi gerekmektedir. Bu durumun gerçekleşmesi için temel faktör, belirlenen politikaların birbiriyle bağlantılı olmasıdır. Politika hedefleri ve sonuçlarının denk düzeyde olması gerekmektedir.

Örneğin işsizliği azaltmak için öncelikli hedef kayıt dışı istihdam faktörlerinin kısıtlanması gibi kısacası kaynak kullanımında ve dağıtımında bir eşitsizlik olmaması yoksullukla etkili bir mücadele yöntemi olabilecektir.

Yoksulluğu iyileştirme noktasında kullanılan politika araçları ve hedefleri doğrultusunda tasarlanan bir diğer yaklaşım “doğrudan yol” (doğrudan yaklaşım)’dur. Eğitim, barınma, besin takviyeleri, sağlık ve konut gibi asgari ihtiyaçlar ve yoksul kesimin yaşam standartlarıdır. Toplumun diğer bileşenlerini ilgilendiren hususlarda hükümetin uygulamaya koyduğu transferleri ve bu ihtiyaçlara yönelik özel harcamaları finanse etme durumlarını temel almaktadır (Bhagwati, 1988: 539).

Bu noktada yer alacak kurumların öncelikli hedefi yoksulluk sorununu çözmede, doğrudan katkı sağlayabilecek politika ve programları belirlemektir. Bu hedeflerle yoksulluğun önemli etmelerinden biri olan gelir eşitsizliğine karşı etkin bir rol oynamakta ve gelire müdahil olmaktadır. Doğrudan yaklaşımda en önemli faktörler, yoksulluğun öncelikli hedef yapılması, yoksullara yönelik somut adımlar atılması ve uygulanacak politikaları da kamuoyu tarafından yeterli destek bulması ile oluşmaktadır (Şenses, 2019: 328-329).

Bu iki yaklaşım arasında farklılıklar vardır. Dolaylı yaklaşımda bir gelir ve tüketim sağlama amacı mevcuttur. Doğrudan yaklaşımda ise farklı gruplar arasında finansman (dış kaynaklar hariç) dağıtımını kapsamaktadır. Dolaylı yaklaşım böyle bir bileşene sahip değildir. Çünkü dağıtımdan önce yoksullara yeni gelir yaratma gayesi öncelik halindedir. Bir diğer farklı nokta ise dolaylı yaklaşımda yoksulların gelir artırıcı işlere yatırımını kolaylaştırma, borçlanması veya toprak reformu gibi etmenlerle yeniden olanakları dağıtma gibi ucu açık ve belirsizlik mevcut olabilirken doğrudan yaklaşımda açıkça hedeflenen sağlık, eğitim ve beslenme programları gibi büyük ölçüde yoksullara fayda sağlayabilen programlar ile belirlenmesidir. İkisinde de önemli olan nokta ise yoksullara yönelik politikalara “ağırlık verme” veya hedefleri gerçekleştirme noktasında ne denli istikrar olduğu şüphesidir. Bir diğer ortak noktaları ise hedefe ulaşmada “üretkenlik” noktasında belirsizlikler büyürken diğerine hâkim olamaması durumudur (Bhagwati, 1988: 539-540).

Bundan dolayıdır ki iki yaklaşımın birlikte kullanılması yoksullukla mücadele noktasında daha etkin bir yol olabileceği düşüncesi genel olarak kabul görmektedir (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 72). Çünkü yoksullukla mücadele noktasında etkisiz

politikalar yoksulluğu azaltmaktan ziyade artırıcı bir durumu başlatabilmektedir. Yoksulluk sorunu ile mücadele noktasında önemli yaklaşımlardan bir diğeri de “radikal reform”dur. Özellikle eşitsizlikler sorununu gidermede etkili olan üretim araçlarının mülkiyeti ve üretimin kökten şekilde yeniden yapılanma ile eşitsizlikleri giderici rol oynarken yeni bir kimlik kazandırmaktadır (Şenses, 2019: 219).

Radikal reform yöntemi ülkeden ülkeye değişim gösterebilmektedir. Radikal reformun bazı örnekleri; mülkiyet edinme için kredi ihtiyacına kolay ve eşit erişim hakkı, işgücü ve istihdam piyasalarında düzenleme, kamusal hizmetler ve harcamaların yoksul kesim odaklı bir kullanımı şeklinde sayılabilmektedir. Yoksullukla mücadelede Türkiye, son zamanlara kadar sadece dolaylı yolları benimsemiş ve bu durumda yoksullukla mücadeleyi ekonomik büyüme ile ilişkili darboğazla koymuştur. Bu sebeplerden dolayı ve büyümenin yoksulluğu tek başına sonlandıramayacağı gerçeği doğrunun yaklaşımların da yoksullukla mücadele sürecine dâhil edilmesine yol açmıştır. Çünkü yoksulluk sorununun sadece büyümeyle olamayacağı, işsizlik, mülkiyet, üretim araçları ve gelir eşitsizliği gibi konuların da göz ardı edilmemesi gerektiği açıkça görülmüştür.

Yoksullukla mücadelede her iki yaklaşımın beraber kullanılması bir zorunluluk haline gelse de doğrudan yaklaşımların yeterli düzeyde yoksullukla mücadele politikalarında yer edinmesi tam olarak sağlanamamıştır (Gündoğan, 2018: 52). Yoksullukla mücadele politikaları konusunda Türkiye’de etkili rol oynayan kimi kurumlardan bazıları: Milli Eğitim Bakanlığı, Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü, Sağlık Bakanlığı, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM), Belediyeler ve Özel Kuruluşlar olarak sayılabilmektedir.

1.7. Yoksulluktan Etkilenen En Küçük Bireyler: “Çocuk Yoksulluğu”

Mevcut standartlara göre yoksulluk sorunundan orantısız bir şekilde etkilenen ve eğitim, sağlık, sosyal ve ekonomik değişimlerden en fazla etkilenen dezavantajlı gruplardan birisi de çocuklardır. Daha önce aile ekonomisi yoksulluğu içerisinde değerlendirilen çocuklar, aile kurumunda yoksulluk düzeyini daha da derinleştiren unsurlardan biri olarak görülmüştür. Hane yoksulluğunu derinleştirdiği kabul edilen çocukların, nesiller arası (yoksulluk döngüsü) yoksulluk aktarımıyla karşı karşıya kaldıkları göz ardı edilmiştir. Çocukların görece ekonomik yoksulluk içindeki payları yüksektir. Amerika’nın artan ekonomik eşitsizliği içerisinde ihmal edilen durumları ve çocuklu ailelerin yoksulluk oranlarının sosyal alanlara yayılımını karşılaştırmalı

ele almak için çocuk yoksulluğu kavramı 1980'lerden sonra gündeme gelmiştir (Lichter, 1997: 122-125).

Çocuk yoksulluğunun özel ve ayrı bir alan olarak ele alınması, özellikle yoksulluk döngüsü bağlamında önem arz etmiştir. Çünkü düşük gelir veya yoksulluk sorunlarına maruz kalan çocukların ileride yoksulluğu yaşama ihtimalleri daha yüksek olmuştur. Çocukluk döneminde özel bir ilgiden yoksun, korunmaktan aciz ve zayıflık içinde olan çocukların bu durumlardan sosyo-ekonomik olarak etkilenmesini minimize etmek, çocukların haklarını savunabilmek gibi durumlar çocuk yoksulluğuna yönelik ilgiyi artırmıştır. Yoksulluğu azaltma stratejilerini geliştirmeye yönelik adımlardan biri olan Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu (UNICEF), "Dünya Çocukları 2005 Raporu" yoksulluk içindeki çocuklar için şu tanımı yapmıştır.

Yoksulluk içinde yaşayan çocuklar yaşama, büyüme ve gelişmeleri bakımından gerekli olan maddi, manevi ve duygusal kaynaklardan yoksun olmakta ve bu durum çocukların haklarından yararlanamamasına, potansiyellerini tam olarak geliştirememelerine ve topluma uyumlu, tam ve eşit bir üye olarak katılımlarına engel olmaktadır (UNICEF, 2004: 18).

Yine aynı raporda yoksulluk içinde yaşayan çocukların birçok haktan (hayatta kalma, sağlık, beslenme, eğitim, katılım, korunma, zarar, sömürü ve ayrımcılık) mahrum olduğu belirtilmiştir. Yukarıdaki tanımın gösterdiği üzere ve yapılan araştırmalar neticesinde yoksulluğu kısa süreli (boşanma, ebeveyn işsizliği ve gelir düşüklüğü) yaşayan çocuklarda bile fiziksel, mental ve sosyal gelişim noktalarında olumsuzluklar yaşanmakta ve geleceklerini olumsuz etkileyebilmektedir (Lichter, 1997: 140; Delamonica; Minujin; Davidziuk et al. 2006: 3).

Çocuk yoksulluğunu önemli kılan noktalardan ilki, hanelerin yoksulluk derecesinin çocuklarla eşit olmaması durumudur. Bunun sebebi de yoksul ailelerin ortalamanın üstünde çocuk sayısına sahip olmasıdır. Bu da çocuk yoksulluğunu daha elzem hale getirmiştir. Diğer önemli nokta ise çocukların karşılaştığı çeşitli risk ve olumsuz durumlardır. Nitekim çocukların iş hayatına sürüklenmesi, eğitimden yoksun kalması, yetersiz beslenme, sağlık hizmetlerine erişememe, erken evlenme, suç işleme, eğitime karşı olumsuz bakış gibi riskler bulunmaktadır (Dayıoğlu, 2007: 83-84; Kurnaz, 2009: 34-35).

Çocuk yoksulluğunu tanımlayan tek tip bir ölçek veya yaklaşım bulunmamaktadır. Çünkü yoksulluğun farklı potansiyel nedenleri ve yoksulluğun ulusal veya uluslararası düzeyde ölçümleri farklılık göstermektedir. Çocuk yoksulluğunun genel yoksulluğa oranla, ekonomik etmenlerle kısıtlanmaması da etkili bir durum olmaktadır. Örneğin ekonomik yaklaşım ölçümü hane içindeki cinsiyet ve yaş faktörlerine değer vermemesi ve çocukların ihtiyaç duyduğu faktörlerin yetişkinlerden farklı oluşu görmezden gelinebilmektedir.

Çocuk yoksulluğunu tanımlayan kurumlardan bir tanesi de Çocukluk Yoksulluğunu Araştırma ve Politika Merkezi (CHIP)'dir. Bu merkez "Çocukluk çağı yoksunluğu" olarak nitelendirdiği çocuk yoksulluğunu; "çocukların ve gençlerin büyümesi için hayati önem taşıyan farklı kaynak türlerine (ekonomik, sosyal ve kültürel) erişimleri olmadığından refahları ve mevcut potansiyellerini gerçekleştirme durumu" şeklinde tanımlamaktadır. CHIP çocuk yoksulluğu işaretlerini şöyle sıralamaktadır (Delamonica; Minujin; Davidziuk et al. 2006: 6):

- Yeterli geçim kaynağına sahip olmadan büyümek
- İnsani gelişme fırsatı yakalayamadan büyümek
- Onları besleyen ve koruyan aile ve topluluk yapıları olmadan büyümek
- Güçsüzlükten ötürü yoksullukları konusunda ses çıkarmaktan mahrum olmaları, neticesinde ortaya çıkan durumlardır.

Yoksulluğun çocukları diğer yaş gruplarından nasıl daha fazla etkilendiğinin önemli bir kanıtı da UNDP'in çok boyutlu yoksulluk endeksine göre 1.3 milyar yoksul bireyin yarısının 18 yaş altı olması durumudur. UNICEF ve Dünya Bankası Grubu tarafından yapılan yeni analizlere göre aşırı yoksulluk içinde yaşama olasılığı çocuklarda yetişkinlere oranla iki kat daha fazladır. Tablo 1.6'da "Aşırı Yoksulluğa Son: Çocuklara Odaklanma" başlıklı çalışmaya göre, 2013 yılında gelişmekte olan ülkelerdeki çocukların %19,5'i 1.90 dolar günlük gelire sahip ailelerde yaşarken yetişkinlerde ise oran %9,2 olarak belirtilmiştir. Bu oran 385 milyon çocuğun aşırı yoksulluk içinde yaşamını idame etmesi anlamına gelmektedir (World Bank Group and UNICEF, 2016: 2-3).

Yoksul çocuklardan 122 milyonu 0-4 yaş, 118 milyonu 5-9 yaş, 99 milyonu 10-14 yaş ve 46 milyonu ise 15-17 yaş aralığında yer almıştır. Bu sayılar gerçek sayılar yanında belki de çok az olabilmektedir. Çünkü 85 ülkede (dünya nüfusunun

%83'ü) yapılan araştırmalarda yer alan kişiler toplamının yalnızca üçte birini çocuklar oluşturmasına rağmen aşırı yoksulların yarısını çocuklar oluşturmuştur. En kötü durumda olan kesimi 5 yaş altı çocuklar oluşturmakta ve bu çocukların önemli bir kısmı gelişmekte olan bölgelerde yer almaktadır. 15-17 yaşındakilerin %15'i ise son derece yoksul hanelerde yer almıştır.

Tablo 1.6. Ülke bölgelerine göre aşırı çocuk yoksulluğu (Hindistan ve Çin ayrı olarak verilmiştir).

	Çocuk sayısı yoksulluğu oranı	Yetişkin sayısı yoksulluğu oranı (%)	Aşırı yoksul çocukların payı* (%)	Çocuk nüfusunun payı* (%)
Doğu Asya ve Pasifik	5.6	2.9	7.8	27.2
Çin	2.0	1.8	1.8	16.7
Güney Asya	19.5	12.6	35.7	35.7
Hindistan	22.1	14.3	30.3	26.8
Sahra Altı Afrika	48.7	37.7	51.7	20.7
Latin Amerika ve Karayipler	8.1	4.0	4.4	10.5
Avrupa ve Orta Asya	1.4	0.6	0.4	5.6
Toplam	19.5	9.2	100.0	100.

Kaynak: World Bank Group ve UNICEF, 2016: 3

* Baz alınan ülke örneklemini yansıtır

Tablo 1.6'da çocuk yoksulluğunun bölgelere göre dağılımı verilmiştir. Orta Doğu ve Kuzey Afrika verilerinin olmamasının sebebi, bölgede bulunan ülkelerden yeterli düzeyde veri toplanamamasında dolayı rapor içine dâhil edilememiştir. Aşırı yoksulluk içinde yaşayan çocukların önemli bir kısmı gelişmekte olan ülkelere dendir. Hindistan (çocukların %30'u) ve Çin'de yaşayan çocukların tek başına bir hayat sürme mecburiyetinde kalmaları, ülkenin gelişme aşamasında yoksul kesimin dışta kalması sebebiyle aşırı çocuk yoksulluğu noktasında iki önemli veri kaynağı olan ülkelerdir. Sahra Altı Afrika'da hem çocukların aşırı yoksulluk içindeki oranı (48,7) hem de dünyadaki aşırı yoksul çocuklar içerisindeki payı (%51,7) bu bölgeyi çocuk yoksulluğu açısından en sorunlu bölge yapmaktadır.

Kentte yaşayan çocukların %18,6'sı aşırı yoksulluk içinde iken kırdada bu oran %81,4'tür. Bu sayılar için hal böyleyken bile çok büyük sorun olabilmektedir. Dünya Bankası'nın orta ve aşırı koşullarda yaşayan insanları içeren günlük geliri 3,20 dolar (800 milyon çocuk) ve 5,50 dolar (1 milyar 350 milyon çocuk) oranına bakıldığında çocuk yoksulluğunun çok daha trajik olduğu gözler önüne serilmektedir (Newhouse ve Fleury, 2020).

Tablo1.7. Kişi Başı 3,10 Dolar

	Aşırı ve orta yoksulluk içindeki kişilerin oranı (%)	Orta ve aşırı zayıf oran (%)	Nüfus payı (%)
0-17 yaş çocuklar	44,5	9,3	18,6
18 yaş ve üstü yetişkinler	26,6	26,0	81,4
Genel	32,3	19,5	100,0

Kaynak: World Bank Group ve UNICEF, 2016: 3

Çocuklar sadece aşırı yoksulluk durumunda orantısız bir şekilde gözükmemektedirler. 3,20\$ ve 5,50\$'ın yanı sıra Dünya Bankası'nın orta ve aşırı koşullarda yaşayan kesimler için hesaplama yöntemi olarak kullandığı 3,10 dolardan az gelire yaşayanlar incelendiğinde, çocukların çok daha kötü durumlarda olduğu belirlenmiştir. Tablo 1.7'de görüldüğü üzere çocukların %44,5'i günde 3,10 dolardan daha az parayla geçimini sağlayan hanelerde yaşamaktadır ve oran yetişkinler de %26,6'dır. Nitekim tüm analizlerde ve olası tüm yoksulluk sınırlarında çocukların diğer gruplara oranla çok daha fazla etkilendiği görülmüştür.

Dünyada her altı çocuktan biri yoksuldur. Bu oran Sahra Altı Afrika'da üçte iki, Güney Asya'da beşte birdir. Çocukların bu durumu günümüzde tüm dünyayı etkileyen bir Covid-19 salgını nedeniyle daha da kötüleşme eğiliminde olmuş, yoksulluk içinde yaşayan veya sınırda olan hanelerin salgın nedeniyle bozulan ekonomik durumları çocuk yoksulluğunu da çok kötü etkilemiştir. Salgın sonrası çok boyutlu yoksulluk içinde yaşayan çocuk sayısı 1.2 milyara ulaşmış ve salgının ortaya çıktığı 2019/2020 yılları arasında düşük ve orta gelirli ülkelerde mahrumiyet yaşayan çocuk sayısı %15 artarak 150 milyon yeni çocuk yoksullukla karşılaşmıştır. Çok boyutlu yoksulluk analizini oluşturan etmenlerden eğitim, sağlık ve barınma alanlarında 70'ten fazla analiz yapılan 85 ülkede çocukların %45'inin bu etmenlerden birinden mahrum olduğu görülmüştür (Hosta, 2020).

Çocuk yoksulluğun Türkiye boyutuna bakıldığında, 2013 yılı Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması verilerine göre (eşdeğer hane halkı kullanılabilir %60 medyan geliri) Türkiye'de 16.7 milyon yoksul sayısı mevcutken çocuklar özelinde bu oran %44,3 olmuştur. %55,8'lik oranla Güneydoğu Anadolu Bölgesi en yüksek, %54,3'lük oranla Kuzeydoğu Anadolu ikinci en yüksek ve %49,6 ile Ortadoğu Anadolu üçüncü en yüksek çocuk yoksul nüfusu barındıran bölge olmuştur. En düşük yoksul çocuk nüfus oranına sahip Doğu Karadeniz'de bile bu oran %36,3

düzeyinde olmuştur. Özellikle hanede yaşayan kişi veya çocuk sayısının daha yüksek olduğu illerde yoksulluğun sorun olması ve beraberinde birçok sorunu getirmesi gelecek noktada çocuk yoksulluğunu önemli konulardan biri yapmıştır (TUİK, 2015).

Türkiye açısından önemli sorunlardan bir tanesi de 16 yaş altındaki nüfusun yoksullukla karşılaşma riskinin (%30,2) Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ülkelerine göre yüksek olması toplumsal bir soruna dönüştürmüştür. Çocuk yoksulluğunun etkilediği en büyük üç faktörden birincisi çalışma hayatına çocukların sürüklenmesidir. İkincisi, bununla beraber gelen eğitimdeki aksaklıklar ve son olarak da kültürel faaliyetlerden yoksunluktur (Durgun, 2016: 373).

Çocuk yoksulluğunda tek sorun sadece çocuk sayısı olmayıp çocuklar üzerindeki olumsuz etkileridir. Çocuklar bu dönemlerde yaşadığı tek yoksulluk maddi yoksunluk değil yaşadıkları ruhsal, bedensel ve sağlık faktörlerinden yoksunluklar kalma durumlarıdır. Dolayısıyla dünyanın tüm ülkelerinde çocukların olumsuz durumlarını gösteren bu oran ve sayılar üzerinde durulması temel konulardan birisidir. Çünkü çocuklar sadece bugünün değil geleceğin de en büyük temsilcileri ve ülkelerin aydınlıklarıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

GELECEĞİN TEMSİLCİLERİ ÇOCUKLAR: DÜNDEN BUGÜNE ÇOCUK, ÇOCUK İŞÇİLİĞİ VE İŞGÜCÜ

Geçmişten günümüze ve günümüzden geleceğe her dönemin mirasçısı olan çocuklar, insanlığın gelişimindeki en önemli konulardan birisidir. Bu yüzden çocukların, çocukluk döneminde yapmış oldukları faaliyetler, almış oldukları eğitim ve içinde buldukları yaşam standartları gibi durumların yetişkinlik dönemi üzerinde büyük etkileri bulunmaktadır. Çocuk ve çocuk işçi kavramları dünyanın her yerinde önem arz ederken bu konuya yönelik yaklaşımlar, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve yaşam standartları ile doğru orantılı bir şekilde farklılaşabilmektedir.

Tarihin ilk yıllarından itibaren günümüze kadar çocuk işçiliği farklı dönemlerde çeşitli şekillerde ele alınmıştır. Kimi zaman tarlada aile ile beraber çalışan ücretsiz işçi, kimi zaman dini kurumlarda gönüllü bir birey, kimi zaman ise en ağır işlerde (baca temizleyicisi, sanayi işçisi, madenci) çalışan bir işçi konumunda olmuştur. Çocukların kolay himaye edilebilmeleri, düşük ücretlerle çalıştırılması ve ailesi için duygusal yönleri kullanılabilen bir birey olması, tüm işlerde çocukların öne sürülmesine sebep olmuştur. Bu olguların yanı sıra çocukları iş hayatına sürükleyen diğer nedenlerin başında çocukların yaşam kalitesini düşüren ve onları iş

hayatına sürükleyen yoksulluk sorunu gelmektedir. Ayrıca aile fertlerinin işsiz, geleneksel hale gelmiş alışkanlıklar ve düşük eğitim seviyesi gibi nedenler de çocuk işçiliğine neden olmuştur.

18. yüzyıla kadar hafif işlerde yoğunlaşan çocuk işgücü, Sanayi Devrimi süreciyle birlikte tekstil atölyelerinde ve ağır şartlarda çalıştırılmaya doğru evrilmiştir. Sanayi Devrimi sonrası artan teknoloji ve üretim etkinlikleri neticesinde yeni ucuz işgücüne ihtiyaç artmıştır. Bunun sebebi üretim artışından kaynaklanan arz fazlası ürünlerin pazarda yer edinebilmesi için ürün fiyatlarında yapılan düşüşler ve ucuz işgücü ile kar dengesini sağlama isteği olmuştur. Bu durumda mevcut işgücü açığını kapatmak için yetişkinlere göre dört kat daha ucuz çalışan kimi zaman da ücretleri tam verilmeyen çocuk işgücüne talep artmıştır (Erbay, 2008: 32). Çeşitli nedenlerden kaynaklı gönüllü veya gönülsüz bir şekilde işgücüne dâhil olan çocuklar, yaşamlarının etkileyen fiziki, ahlaki, sosyal ve psikolojik sorunlarla karşılaşmışlardır.

Çocuk ve çocuk işçiliği kavramları her ülkede hem yaş aralığı hem de iki kavrama yaklaşım ve yapılan işlerin farklılıklar sebebi ile iki kavram için de net bir tanım yapılamamıştır. Öncelikli olarak çocuk tanımına bakıldığında sosyolojik, sosyo-kültürel, hukuki ve siyasi bakımından farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu olgulara göre bir bölgede çocuk olarak görülen birey başka bir bölgede yetişkin veya genç olarak nitelendirilebilmektedir. Özellikle gelişmiş ülkelerde zorunlu eğitim gibi faktörler aracılığıyla çocukluk yaşı artırılabilmektedir (Barışık; Ege; Şimşek, 2016: 163). Biyologlara göre çocukluk; bebeklik ile ergenlik arasındaki dönemdir. Dolayısıyla yaklaşık olarak bebekliğin sona erdiği 18. aydan, ergenlik döneminin başladığı 12-14 yaşına kadar süren yaşlar aralığıdır (Çöpoğlu, 2018: 362). Psikoloji bilimi, “çocuğu anne karnından doğumu ile birlikte ergenlik arasındaki süreyi kapsayan zaman zarfında yaşayan insan” şeklinde tanımlanmıştır (Dur ve Öztürk, 2017: 614).

Gelişmişlik düzeyi veya yerleşim yerinin şekline göre (kır-kent) çocuk tanımları yapılmıştır. Dolayısıyla az gelişmiş veya kırsal alanda çocuk, “aile olgusunun ötesinde, ailenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunabilecek potansiyel işgücü, ailenin ilerleyen yaşlarında ise bir sosyal güvenlik aracı” şeklinde tanımlanmıştır (Bulutay, 1995: 2-6). Bu şekil bir tanımda çocuk duygusal bir varlık olmanın ötesinde hazır işgücü, ucuz işgücü ve gelecekte ebeveynlerin sosyal sigortası

niteliğinde görülmüştür (Karakaş ve Çevik, 2016: 890). Gelişmiş ülkeler ve kentlerde ise çocuk, diğer tanımın aksine “aileye duygusal tatmin sağlayan ve geleceğe hazırlanması için çalışma ve sorumluluktan uzak tutulan bir varlık” şeklinde tanımlanmıştır (Günöz, 2007: 3).

Uluslararası anlaşmalar ve mevzuatlara göre de çocuk tanımları yapılmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin de taraf olduğu Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 1. Maddesinde yer alan “18 yaşına kadar olan herkes çocuk sayılır” hükmü çerçevesinde istisnai olan “kendisine uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç” olarak her birey çocuk olarak tanımlanmıştır (UNICEF, 1989). 22.11.2001 tarihli 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu ve 22.05.2003 tarihli 4857 sayılı İş Kanunu Kapsamında yukardaki Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 1. Maddesi (istisnai durumlar olan evlenme, ergin kılınma hariç) tanım olarak kabul edilmektedir. ILO'nun 182 sayılı “En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi'nde” 18 yaşın altındaki herkes çocuk olarak kabul edilmiştir (ILO, 182 Sayılı Sözleşme, 2015).

Çocuk işçiliği kavramı da çocuk kavramı gibi temel ve ortak bir tanıma sahip olamamıştır. Fakat genel kanı olarak ailenin ekonomik kalkınmasında rol oynamak veya hayatını idame ettirmek amacıyla herhangi bir sektörde çalışan, 18 yaş altı bireylere “çocuk işçi” veya “çocuk işçiliği”, tanımı getirilmiştir. Bu işlerden bazıları da (sağlığa zarar vermeyen, çocuğu geliştirici ve eğitimine yardımcı kılan işler) kimi durum ve zamanlarda tolere edilmiştir (Kolk ve Tulder, 2002: 292-293). Tanımlamalardaki farklılıklar genel itibari ile yaş faktörü üzerinde değişim göstermekte ve hem ülkelerdeki hem de sektörlerdeki yasal şartlar belirleyici olmuştur. Nitekim çocukların çalışma yaşı bütün sektörlerde Mısır'da 12, Filipinler'de 14, Hong Kong'da 15'tir. Peru'da ise çocukların minimum çalışma yaşı tarımda 14, sanayide 15, balıkçılıkta 16 ve liman işlerinde 18 yaş olarak belirlenmiştir (UNICEF, 1997: 25).

Devlet Planlama Teşkilatı² çalışan çocukları “Sosyo-ekonomik durumlarına göre para kazanmak veya geleceklerine yön verecek şekilde meslek sahibi olabilmek amacıyla meslek sahipleri ve ustaların yanında, sanayi sektörü veya tarım sektöründe

² 2011 yılında kapatılarak Kalkınma Bakanlığı olarak yenide organize edilmiş ve 2018 yılında Kalkınma Bakanlığının Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü birleştirilerek Cumhurbaşkanlığı bünyesinde Strateji ve Bütçe Başkanlığı oluşturuldu.

üretime katkısı olan on sekiz ve daha küçük yaşlardaki bireyler” olarak tanımlanmıştır (Erbay, 2008: 9).

138 Sayılı ILO sözleşmesine göre 15 yaş “en az çalışma yaşı” olarak belirtilmiş fakat yine aynı sözleşmede “14 yaşında olan çocukların çırak olarak çalışabileceği veya mesleki eğitim alabileceği” nitelendirilmiştir. İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin yasada ise “çalışma yaşının, zorunlu okul yaşından ve her halükarda 15 yaşından aşağı olmayacağı” hükmü mevcuttur. Fakat “ekonomisi ve eğitim imkânları istenilen seviyede gelişmemiş olan üye ülkelere, varsa işçi ve işveren kuruluşlarının da görüşünü alarak asgari çalışma yaşını 14 olarak belirleyebilme” olanağı sağlamıştır. 138 Sayılı Sözleşme 15 yaş ve bazı şartlarda da 14 yaşın altındaki bireylerin çocuk sayıldığı için çalışma hayatına girmesini engelleyici düzenlemeler getirmiş ve her ne sebeple olsun 13 yaşın altında çalışma yaşamına atılanlar, çocuk işgücü olarak tanımlanmıştır (TBMM, 1996: 4-7; UNICEF, 1997: 25).

Uluslararası Çalışma Örgütü’ne (ILO) göre “15 yaşın altında aile bütçesine katkıda bulunmak ya da yaşamını kazanmak amacıyla çalışanlar”, “çocuk işçi” veya “çalışan çocuk” olarak tanımlanmaktadır. Türkiye’deki Umumi Hıfzısıhha Kanunu 12 yaşından küçüklerin çalıştırılmayacağını hükme bağlarken, 4857 sayılı İş Kanunu çalıştırma yaşını 15 olarak belirlemiş, fakat hafif işlerde bu yaşın 14’e kadar düşürülebileceğine değinmiştir. 4857 sayılı İş Kanunu da ILO’nun yaptığı ayrımı kabul etmekte ve 15 yaşına kadar olanları çocuk işçi olarak kabul etmektedir. UNICEF, 5–11 yaş grubundaki bireylerden haftada 1 saat ekonomik amaçlı ya da haftada 28 saat evde çalışanları, 12–14 yaşındaki çocukların ise haftada 14 saat ekonomik amaçlı ya da haftada 28 saat evde çalışmaları halinde “çocuk işçi” olarak nitelendirileceğini belirtmiştir (UNICEF, 2007: 43).

Çocukların her halükarda çalışması benimsenmeyip çalışmasında çocuk üstünde olumsuz etkiler yaratan işler genel itibari ile bu anlaşma ve yasalar çerçevesine ele alınmıştır. Çocuk işgücü ve çocuğun çalışması kavramsal olarak farklı anlamlara gelmektedir. Çocuk işgücü, çocuğun eğitimini engelleyen onu fiziksel, zihinsel, ahlaki ve sosyal gelişim açısından olumsuz yönde etkileyen işlerde çalışmasıyken çocuğun çalışması ise işgücünde kendisini etkileyen durumların aksine olumsuz etkilenmediği işlerde çalışması durumudur (Günöz, 2007: 5).

Çocukların çalışma hayatındaki rolleri her ne kadar Sanayi Devrimine dayandırılrsa gerçekte bu dönemin çok öncesinde, çocuklar iş hayatında aktif rol oynamıştır. Özellikle tarım toplumlarında ve tarıma dayalı geçim kaynağına sahip ülkelerde, çocukların çalışması normal bir durum olarak görülmüştür. Bu dönemde dikkat edilen önemli noktalardan biri, çocuğun gelişimi gözetilerek ve “çocuk yıpratılmadan” çalıştırılarak toplumsal kurallar aktarılmaya çalışması olmuştur. Ancak çocuk işçiliği kavramı Sanayi Devrimi sonrası dönemde ortaya çıkmıştır. Çocukların iş hayatındaki yeni rollerinin diğer dönemlerden farkı artan çocuk işçi sayısı değil çocuk emeği ve istismarı noktasında elzem hale gelen artışlar ile dikkatsizliklerdir. Sanayi Devrimiyle birlikte artan makineleşme işleri kolaylaştırırken yetişkinlerin iş bulma problemlerini de ortaya çıkarmıştır. Çocukların fiziksel birçok özelliği ile (küçük bedenleri sayesinde bacaları temizleme ve makinaların altına giren pamuk artıklarını toplama gibi) her noktaya girişlerin kolay olması, ucuz işçilik ve yöneltmesi en kolay bireyler olduğundan çocuklar tercih edilmiştir. Çocukların işe girme yaşları 3-4 yaşa kadar düşebilmiştir (Duyar ve Özener, 2003: 11-13).

Çocuk işçiliği bağlamında ele alındığında eğitimlerini aksatmayacak şekilde anne babalarına evde yardımcı olmak, aile işletmesinde belirli işler yapmak, okul saatleri dışında veya tatillerde cep harçlığı sağlayacak kimi işlerde yer almak gibi çocuğun çalıştığı ama fiziki, ruhsal ve ahlaki açıdan olumsuzluklar yaratmayan işler olumlu karşılanmaktadır (Taş ve Abbasigil, 2018: 28).

1. Aile Ekonomisine Katkıdan Aile Ekonomisi Aktörlüğüne Geçiş: Çocuk İşçiliğinin Nedenleri

Çocuk işgücü ve çocukların iş hayatındaki yeri, dünyanın hemen her yerinde ve insanlık tarihinin her döneminde ekonomik yaşam içerisinde yer edinmiş bir olgu olmuştur (Şişman, 2004: 2). Bu durumlar neticesinde ücretsiz veya karşılıksız başlayan çalışma hayatı serüveni, günümüzde her sektörde her bölgede aktif bir şekilde çalışma hayatına dönüşmüştür.

Çocukların işçi olarak ücret almaya başladığı ve sayılarının fazlasıyla arttığı dönem olarak, Sanayi Devrimi sonrası gelişen teknolojik faktörlerle beraber artan sanayi sektörü ve aşırı üretimle gelen ucuz iş gücü ihtiyacıyla başlamıştır. Bu dönemde özellikle kadınların yanı sıra çocukların tercih edilme sebeplerinden birincisi düşük ücretle çalıştırılabilme imkânları ikincisi ise uysal, güvenli ve kişilik

haklarını savunabilme yetilerinin düşük olmasıdır (Şişman, 2004: 2-4). Yine bu dönemde iş hayatına dâhil edilen çocukların yaşı 6'nın altına kadar düşebilmektedir.

Ülkelerin iktisadi ve sosyal gelişmişlik düzeyleri ile kültürel yapıları farklılık gösterse de çocuk işgücü, çalışan çocuk olgusu ve çalışan çocuk sayısındaki fazlalık, her ülkede sorunlu bir şekilde var olmuştur. Çocuk işçiliğini başlatan sebeplerden en önemlileri çalışan çocuklarının mensup olduğu ailenin çok düşük veya düzensiz bir gelire sahip olmaları ve iş piyasasındaki çocuk işçiliğine yönelik arz talep olgusunun var olmasıdır (Fidan, 2004: 33). Ayrıca yoksulluk, işsizlik, göç, nüfus artışı, eğitimsizlik, kentleşme, geleneksel yaşantı, aile desteği, yasa ve mevzuat eksikliği, denetim eksikliği gibi birçok siyasi, sosyal ve ekonomik faktörler çocukların iş hayatına girmesine neden olmuştur. Bu nedenlerden bazıları aşağıda ele alınmıştır.

Yoksulluk: Yoksulluk faktörü tam anlamıyla tespit edilebilen bir olgu değilken ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre değişim gösterebilmektedir. Buna rağmen çocuk işçiliğine yönelik yapılan birçok araştırma çocukların iş hayatına atılmasında temel nedenin yoksulluk olgusu olduğu belirtilmektedir. Nitekim bu çalışmalara göre birincil en önemli neden olarak yoksulluk gösterilmesinin yanı sıra çocukların çalışma hayatına yönelik engelleyici politikaların başarısı için öncelik hedefin yoksulluğun kaldırılması gerektiği düşüncesidir (Kulaksız, 2014: 98-99). Yoksulluk faktörünün yönüyle paralellik gösteren çocuk işgücü, artan yoksulluk oranları beraberinde çocukları daha ağır, güç, tehlikeli işlere yöneltmeye itmektedir. Bu sebepten ötürü yoksulluk faktörünün hâkim olduğu yerlerde çocukların işgücü olarak daha fazla kullanıldığı ve bu durumun emek sömürsünü beraberinde getirdiği düşünülmektedir.

Yoksulluk olgusu çocuk işgücü üzerinde her ne kadar etkili bir neden olarak gözükse de tek başına belirleyici bir faktör olmamıştır. Yoksulluğun tanımlanmasında farklılıklar olması, yoksulluğun görece bir faktör olması ve yoksulluk tespitlerinde değişen farklı etmenlere sahip olması çocuk işçiliğinde rolünün ne kadar belirleyici olduğu tartışma konusu olmuştur. Nitekim yapılan birçok araştırma da hem sokakta çalışan hem de bir işyerinde çalışan çocukların yoksulluk açısından "heterojen" bir yapıda olduğu ortaya çıkmıştır (Erder, 2010: 42).

Dünyadaki çocuk işgücü sayılarının, gelişmiş veya gelişmemiş ülkelerde yoksulluk oranlarıyla paralel olarak çocuk işgücünün de benzer oranlara sahip olması çocuk işgücünün nedenleri arasında yoksulluğu temel tartışma noktası haline

getirmiştir. Ekonomik gerilemeler sonucu ebeveynlerde oluşan işsizlik veya gelirdeki düşüş çocukların da iş hayatına atılmasına yol açmıştır (Altuntaş, 2018: 30-31). Yoksulluk sorunu çocuk işçiliğinin nedenlerinden biri olmakla beraber çocuklarla ilgili birçok sorunun da sebebi olmuştur.

İşsizlik: Hane halkı içerisinde yer alan büyüklerin veya aileden sorumlu bireylerin düzenli gelir getirici bir işe sahip olamaması ya da düşük ücret almaları sonucu ailenin geçiminin zora düşmesi sonucunda aile ekonomisine destek sağlamak amacıyla çocuklar iş hayatına girmektedir (Fidan, 2004: 32-33). Ayrıca küçük ve denetimden uzak işletmelerde düşük ücret ile uzun çalışma sürelerine karşı çıkmayan ve söz dinlemesi kolay olan çocukların işçi olarak tercih edilmesi de önemli bir etmen olmuştur.

Düşük eğitim Düzeyi ya da Çocukların Eğitimdeki İsteksizliği: Çocukları iş hayatına iten bir diğer sebep ise eğitim sistemindeki kalitenin istenilen seviyeye çıkarılamamasıdır. Eğitim altyapısında yeterli düzeyde gelişim olmaması ve çocukları eğitimden uzaklaştıran veya yararlanmasını engelleyen diğer etmenler de çocuk işçiliğini tetiklemektedir. Ayrıca eğitim ve istihdam planlanmasındaki koordinasyon eksikliği ve eğitimdeki kronik yapısal problemler de çocukların eğitimsiz şekilde ve erken yaşlarda çalışma yaşamının içinde yer almalarına sebep olmaktadır (Şişman, 2004: 5).

Eğitim faktörü, çocuk işçiliği ile mücadele noktasında önemli bir faktör iken diğer yandan çocuk işçiliğini artırıcı rol oynamaktadır. Eğitimdeki eşitsizlikler, eğitime ulaşmada aksaklıklar, deneyimsiz öğretmenler, eğitimin kimi safhalarında ailelerin destek olamaması, eğitim sonucu işsizlik kaygısı ve aile fertlerinin düşük eğitim düzeyi gibi sebepler çocukların eğitim yerine iş hayatına atılmasına sebep olmaktadır (ÇSGB, 2017: 14-15).

Çocuğun beceri ve yaşamsal durumlarına kimi durumda uygun olmayan eğitim sisteminin getirdiği başarısızlık, mensup olduğu sosyal ve ekonomik ortamdaki kişileri örnek alması, öğrenimi boyunca katlanmak zorunda olduğu sıkıntılar ve ailenin ekonomik durumunun elverişsiz olması gibi sebepler sonucunda eğitime yönelik çocukların isteklerini törpülemektedir. (Fidan, 2004: 34). Bu sebepler çocukların gerekli eğitimi almalarına engel olurken eğitime bakışlarında isteksiz davranmalarına ve tek çare olarak iş hayatına atılıp aile ekonomisine katkı sağlama düşüncesini doğurmaktadır.

Göç ve Kentleşme: Özellikle gelişmemiş ülkelerde ekonomik kaynakların ve gelirin adil dağılmaması, sosyal ve kültürel eksiklikler ile çatışma ortamından kaçan insanların göç etmesi sonucu hızlı ve çarpık kentleşme sorunu artış göstermektedir. Çarpık kentleşme, işsizlik ve gelir dağılımında adaletsizliklere neden olmakta ve beraberinde aile gelirindeki hızlı düşüşleri meydana getirmektedir. Bu durum yetişkin işsizliğini artırmakta, düzenli geliri olan ailelerin sorunlar yaşamasına neden olmakta ve çocukları iş hayatına iten bir faktörü teşkil etmektedir. Kentleşme sürecinde "kentlileşme"nin oluşmaması çocuğun kırsal kesimdeki konumunu kentte de sürmesinde neden olmaktadır. Böylelikle “köyde tarlada çalıştırılan çocuğun kentte bir atölye veya bakkalda çalışması” da doğal karşılanmaktadır (Tunçcan, 2000: 245-246).

Geleneksel Bakış Açısı: Toplumların sosyal yapısını oluşturan kültürel etmenler ve gelenekler, toplum içindeki bireylerin rollerini belirlemede önemli bir faktördür. Toplumsal kültür ve geleneğe bağlı olarak farklılaşan rollerin yanı sıra sorunlara karşı da farklı bakış açıları ve çözümler üretmeye çalışılmaktadır. Gelişmemiş, özellikle tarım ya da geliri düşük toplumlarda çocuklar “gelir garantisi” olarak görüldüğünden çocuk işçiliği normal karşılanmakta ve çocuğun erken gelişimi için bir gereklilik olarak görülmektedir (Şişman, 2004: 5). Toplumun normal karşıladığı bu durum, çocuklar üzerinde önemli bir etki bırakmaktadır. Bu etki, çocuklarda iş hayatına girme ve gelir getirme noktasında sorumluluklar üstlenmeyi normal karşılamaktadır. Özellikle kırsal alanda aile ekonomisine katkı sağlamak için yardımcı eleman olan çocuklar, kente göçlerde de aynı rolde görülmekte ve bu durum normal karşılanmaktadır. Kısacası genç yaşta bilinç kazanma ve ailenin maddi gelirine destek anlayışı çocukları iş hayatına sürüklemektedir.

2. Çocuk İşçiliğinin Türleri ve Çocuk İşçiliği İle Mücadele Yöntemleri

Çocuk işçiliğinin türlerinin yanı sıra boyutları, sınıfları veya çalışma biçimleri olarak ele alınabilen bu başlıkta çeşitli sınıflandırmanın olduğunu görülmektedir. Genel olarak farklı iş kollarında işçi konumunda ya da aile hesabına ücretsiz çalışan çocuklar, kendi yaşam idamesi için ücretli veya mal karşılığında da çalışmaktadırlar. Çocuk Politikası Ulusal Kongresi’nde sunulan rapora göre çocuklar, “tam zamanlı ve yarı zamanlı çalışan, çalışmayan öğrenciler, hem çalışmayan hem de eğitimlerine devam etmeyen çocuklar” tanımlanmaktadır. Erder’e göre (2010: 48-82) ise çalışan çocukları, “ekmek parası için çalışan mutlak yoksullar, meslek arayan çocuklar, yeni

çocuk işçiler, kız çocukları ve okulda başarısız olan çocuklar” olarak ayırım yapmaktadır.

Çocuk işçiliği çalışılan işin şekline, sektöre, çalışma ortamına, sosyal ve hukuki statüleri göre sınıflandırma yapılmaktadır. Sektörel olarak bakıldığında en çok çalışılan alan tarım olmakla beraber sanayi, hizmet ve sokakta çalışan çocuklar takip etmektedir. Çalışma biçimlerine göre sınıflandırmayı Rodgers ve Standing (1981) “çocuk tipolojisi” başlığında ele almışlardır (Erbay, 2008: 16). Buna göre:

- Evde yapılan işler: Aile içi, ücretsiz, karşılık beklenilmeden yapılan ev ve çocuk bakım işleridir.
- Evde olmayan ama ücret talep edilmeyen işler: Aile bütçesine katkı sağlamak amacıyla aile ile beraber yapılan iş türleridir.
- Bağımlı ya da sözleşmeli işler: Kimi ailelerin çocuklarını almış oldukları borç ve krediler karşılığında kiralaması yöntemidir.
- Ücretli emek: Karşılık beklenilerek, işin sonunda para ya da mal ile ödüllendirilen işlerdir.
- Marjinal (aykırı) işler: Seyyar satıcılık, sokak işçiliği, dilencilik, hırsızlık, çöp toplayıcılığı, fahişelik gibi çeşitli işlerdir.

Bu işlere bakış açıları yapılan işlerin algılanış biçimine göre farklılaşabilmektedir. Bu bağlamda kimi durumda çocukların fiziksel, ruhsal ve ahlaki yönden zararlı, yapılması yasak ve tüm kurumlarca önlem alınmaya çalışılan işlerken kimi durumda ise zorunlu, aile desteği veya çocuğun sorumluluk sahibi olması için gerekli olarak görülen işlerdir. Fuhuş, kölelik gibi birçok alanda çocuk istismarı yaşanırken mevsimlik işçi olarak da aile bütçesine katkı sağlama amaçlı tarım alanında çocuklar aktif olarak da çalıştırılmaktadır. Çocukların neredeyse tüm insani özelliklerine zarar verebilecek bu işlere karşılık önlemler alınmaya çalışılmış ve en kötü işlerin tanımlaması ILO’nun “182 Sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılması İçin Acil Eylem Sözleşmesi”nde belirtilmiştir. Bu sözleşme kapsamında kötü işler şu şekilde sıralanmıştır:

- Kölelik kapsamına giren tüm işler: Çocukların ticari olarak alım satımı, bağımlı olarak kredi ya da borç karşılığı ve askeri faaliyetlerde çalıştırılması gibi birçok işte zorla işgücü olarak kullanılmaları.

- Çocukların pornografi ve fuhuş gibi cinsel içerikli alanlarda çalıştırılmaları yasaklı olan işler.
- Fiziksel, ruhsal, ahlaki ve sosyal açıdan çocuğu kötü etkileyen tüm işler.
- Uluslararası alanda yasaklı olan uyuşturucu maddelerinin üretim ve temini için alım satım işlerinde çalıştırılmaları, bu sözleşme çerçevesinde tüm ülkeler tarafından yasaklanıp önlemler almaya davet etmektedir.

Yukarıda belirtilen çalışma biçimleri yanı sıra çocukların tarım, sanayi, hizmet ve sokakta çalıştırılmalarını temel alan sektörel sınıflamalar da bulunmaktadır. Birinci olarak hem Türkiye’de hem de dünyada en çok çocuğu bünyesinde barındıran iş sektörü tarım sektörüdür. Tarihsel açıdan tarım sektörü çocuklar ve aileleri için geleneksel bir iş kolu olarak görülmektedir. Tarımın yanı sıra avcılık, ormancılık ve balıkçılık gibi faaliyetlerde bu sektörün içinde yer almaktadır. Bu sektörde çalışan çocuklar herhangi bir maddi karşılık beklemeden aile bütçesine katkıda bulunmak için yapmış oldukları bir iş alanıdır. İkinci olarak 18. yüzyıldan itibaren başlayan Sanayi Devrimi sonucu artan sanayi alanında ucuz işgücü olarak görülen çocuklar, bu sektörün en büyük getiri kaynaklarından olmuştur. Üçüncü olarak hizmet sektörü yer almaktadır. Hizmet sektörü düşük ücretler karşılığında genellikle ayak işleri yaptırmak amacıyla çocukların tercih edildiği işlerdir. Son olarak dünyada en tehlikeli sektör olarak nitelendirilen sokakta çalışma biçimidir. Sokakta çalışma birçok farklı iş alanında ve çoğunlukla aile bütçesine katkı sağlamak amacıyla sokakta yapılan faaliyetlerdir. Bu sektör ahlaki, fiziksel, ruhsal ve sosyal yöndeki olumsuzluklara en müsait olan alandır.

2.1. Dünyada Çocuk İşçiliği Sorunu İle Mücadele

Günümüzün en büyük sorunlarından ve çözülmesi gereken ilk konularından biri olan çocuk işçiliği tarihsel olarak ilk insanlara kadar götürülebilmektedir. Bu konuyu Hindman (2002: 5-6) şu şekilde açıklamıştır: “İlk kabileler çocuklarını; avlanma, balık tutma ve hayvanları kapanla yakalama çalışmalarında kullanırken sonraki kabileler ve klanlarda çocuklar, tarlalarda ve ormanlarda ürünlere ve hayvanlara bakılmasında büyükleri ile birlikte çalışmaya ve el sanatlarında yardımcı ve geliştirici” rol oynamaya başlamışlardır. Bu durum, günümüz de ise hemen hemen tüm işlerde aktif rol oynayan çocuklara doğru evrilmiştir.

Tarihi süreçte Asurlular, Sümerliler ve Mısırlılar birçok işte çocukları aktif bir şekilde kullanmışlardır (Güzel, 2016: 1993). “Sümerlilerde eğitim hakkında

sadece üst düzey yöneticilerinin ve görevlilerinin çocuklarının yararlanması ve alt tabakaları oluşturan ailelerin çocuklarının ise eğitim hakkından yararlanamadığından tarlalarda ve diğer işlerde çalışması” tarihteki çeşitli toplumlarda çocukların işçi olarak kullanıldığına örnek olarak gösterilmiştir (Tunçcan, 2011: 336).

Romalılar, Yunanlılar gibi farklı medeniyetlerde çocuklar köle statüsünde veya ağır işlerde çalıştırıldıkları gibi tarlada çalışmak, hayvanlara göz kulak olmak veya ev işlerine yardımcı olma gibi daha az riskli işlerde de çalıştırılmıştır. 18. ve 19. yüzyıllarda köleliğin yasaklanması ve Sanayi Devrimi sonucu düşük ücretli amaçlı çocuklar işgücü olarak maden, sanayi gibi ağır işlerde tercih edilmiştir. Nitekim sanayileşme sonrası dönemlerde çocuklar, başta İngiltere olmak üzere Belçika, Almanya, Hollanda ve Fransa gibi pek çok Avrupa ülkesinde ve Kuzey Amerika’da en ağır şartlarda iş gücü amacıyla çalıştırılmıştır.

Sanayi Devrimi ile dünya savaşları sonucunda artan küreselleşme ve serbest piyasa ekonomisi ile birlikte “sosyal hakların, hukuksal düzenlemelerin eksik olduğu, toplumsal bilincin yerleşmediği, eğitim seviyesinin düşük olduğu toplumlarda” ekonomik ve sosyal hayatın idamesi için aileler çocuklarıyla beraber iş yaşamına girmişlerdir (Küçükkalay; Dulupçu; Turunç, 2000: 103-105).

18. yy’da başlayan Sanayi Devrimi ile çocuk işçiliği sayısının arttığı düşüncesi tartışma konusu olsa da bu dönemde işlerin ağırlaştığı kanısı ise daha çok kabul görebilir bir düşünce olmuştur. Nitekim bu konuda Cunningham ve Viazzo (1996: 14-16) çocukların sanayi öncesinde de çalıştırılmalarına rağmen, bunun çok küçük yaşlarda ve madenler gibi ağır işlerde 17-18 saat olmadığını, çocukların sömürülmediğini savunmaktadırlar. Bunun yanı sıra Levin ise çocuk sayısının Sanayi Devrimi öncesinde endüstriyel üretimin yeni başladığı dönemlerde özellikle tekstil bölümünde ailelerin çocuk sayısı ekonomik anlamda ailelerin belirleyici faktörü iken sömürünün daha çok olduğu Sanayi Devrimi ile beraber gelişen teknolojik araçların çocuk istismarında azaltma getirdiği düşüncesindedir (Tunçcan, 2011: 337).

Günümüze gelindiğinde artan küreselleşme sonucu kapitalizmin küresel piyasası ve neoliberal politikaların yanı sıra IMF ve Dünya Bankası’nın çevre ülkelerde uyguladığı istikrar ve yapısal uyum politikaları durumu daha da vahim bir noktaya taşımıştır. Küresel ölçekte uygulanan ihracata yönelik sanayileşme politikaları “Uluslararası rekabete açılmak ya da ayakta kalmak için ihracata yönelik sektörlerde ucuz kadın ve çocuk emeği kullanılmasına” ön ayak olmuştur. Birçok

gelişmiş ülkenin büyük şirketleri, üretimlerini Hindistan ve Çin gibi az gelişmiş, emeğin ucuz olduğu ülkelere kaydırması neticesinde çocuk iş gücüne olan talebi arttırmıştır (Özdemir ve Özdemir, 2005: 11).

Günümüzde milyonlarca çocuk çeşitli sektörlerde istihdam edilmektedir. Dünya genelinde kesin olarak kaç çocuğun çalıştırıldığı bilinmemektedir. Tablo 2.1’de ILO’nun 2017 yılında yayınladığı “Dünya Çocuk İşçiliği Tahmini: Sonuçlar ve Eğilimler 2012-2016 raporuna göre (Global Estimates of Child labour: Results and Trends 2012-2016)” 2016 itibarıyla 5 ile 17 yaş aralığında 218 milyon çocuk çalışmaktadır. Bunların arasında yaklaşık 152 milyonu çocuk (64 milyon kız/ 88 milyon erkek) işçiliğinin kurbanıyken neredeyse yarısı (73 milyon) tehlikeli çocuk işçiliğinde çalıştırılmaktadır. 2016 yılına göre genel anlamda %2,9’luk (26 milyon) bir düşüş yaşandığı gözlemlenmektedir. Tablo 2.1’den anlaşılacağı üzere Afrika’nın %19,6’lık bir oranla çocuk işçiliğinde ilk sırada yer alırken onu %7,4 ile Asya ve Pasifik, %5,3 ile Amerika Kıtası, %4,1 ile Avrupa ve Orta Asya son olarak ise %2,9’luk oran ile Arap Devletleri takip etmektedir. Tablo 2.1’de görüldüğü üzere hem tehlikeli işlerde çalışan çocuklar için hem de çocuk işçiliğinde Afrika’nın en büyük sorun olduğu görülmektedir.

Tablo 2.1. Dünya Genelinde Çalışan Çocukların Dağılımı (2016)

			Çalışan çocuk sayısı		Çocuk işçi sayısı		Tehlikeli işlerde çalışan çocuk işçi sayısı	
			2012	2016	2012	2016	2012	2016
Dünya		Numara (000s)	264.427	218.019	167.956	151.622	85.344	72.525
		Yaygınlık (%)	16.7	13.8	10.6	9.6	5.4	4.6
Yaş Aralığı	5-14	Numara (000s)	144.066	160.364	120.463	11.472	37.841	35.376
		Yaygınlık (%)	11.8	10.6	9.9	9.3	3.1	2.9
	15-17	Numara (000s)	120.362	87.655	47.503	37.149	47.503	37.149
		Yaygınlık (%)	33.0	24.9	13.0	10.5	13.0	10.5
Cinsiyet (5-17 yaş)	Erkek	Numara(000s)	148.327	123.190	99.766	87.521	55.048	4.774
		Yaygınlık (%)	18.1	15.0	12.2	10.7	6.7	5.5
	Kız	Numara (000s)	116.100	94.829	68.190	64.100	30.296	27.751
		Yaygınlık (%)	15.2	12.4	8.9	8.4	4.0	3.6
Bölge (5-17 yaş)	Afrika	Numara(000s)	-	99.417	-	72.113	-	31.538
		Yaygınlık (%)	-	27.1	-	19.6	-	8.6
	Amerika Kıtası	Numara (000s)	-	17.725	-	10.735	-	6.553
		Yaygınlık (%)	-	9.8	-	5.3	-	3.2
	Asya ve Pasifik	Numara (000s)	129.358	90.236	77.723	62.077	33.860	28.469
		Yaygınlık (%)	15.5	10.7	9.3	7.4	4.1	3.4

Avrupa ve Orta Asya	Numara (000s)	-	8.773	-	5.534	-	5.349
	Yaygınlık (%)	-	6.5	-	4.1	-	4.0
Arap Devletleri	Numara (000s)	-	1.868	-	1.162	-	616
	Yaygınlık (%)	-	4.6	-	2.9	-	1.5

Kaynak: ILO, 2017: 9; Global estimates of child labour: Results and trends 2012-2016³

ILO'nun aynı raporuna göre çalışan çocukların %48'i 5-11 yaş aralığında iken %28'i 12-14, %24'ü ise 15-17 yaş aralığında olup bunların %58'i erkek %42'si ise kız çocuklarıdır. Sektörel dağılımı ise %70,9 ile tarım zirvede iken onu 17,2 ile hizmet ve 11,2 sanayi takip etmektedir (ILO, 2017: 5). Diğer taraftan UNICEF (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu) Aralık 2017 yılı "Çocuk Emeği" raporuna göre Dünyanın fakir ülkelerinde 4 çocuktan 1'i çocuk işçiliği ile uğraşmaktadır. Çocuk emeğinin yaygınlığı, Sahra altı Afrika ülkelerinde (%29) en yüksek düzeydedir. Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da, bu yaş grubundaki çocukların %10'undan (% 7) daha azı Latin Amerika ve Karayipler'deki çocukların % 11'i ile karşılaştırıldığında potansiyel olarak zararlı çalışmalar yapmaktadır. En az gelişmiş ülkelerde, yaklaşık dört çocuktan biri (5-17 yaş arası) sağlıklarına ve gelişimlerine zarar verebilecek işçilikle uğraşmaktadır (<https://data.unicef.org/topic/child-protection/child-labour/>).

Dünyada çocuk işçiliğinin sorunlarını, zararlarını ve bunlara çözüm önerileri getirmek için ülkeler ile uluslararası kuruluşlar birçok politika ve yaptırımlar uygulamaktadır. Nitekim 16. ve 17. yüzyıllarda ilk kez tartışma konusu haline gelen çocuk işçiliğinin sebebi özellikle Kuzey Amerika ve Batı'da köleliğin yaygınlık gösterdiği dönemlerdir. Diğer bir faktör ise 18. ve 19. yüzyıllarda yaşanan Sanayi Devrimi ile yasaklanmış olan köleliğe alternatif olması için düşük ücret talebi doğrultusunda özellikle çocuk işgücüne başvurulmuş ve çocuk haklarında istismarlar yaşanmıştır. Bu istismarları engelleme ve çocuk işçiliğini önlemek amacıyla da mücadeleler başlatılmıştır.

Çocukların çalıştırılmasına yönelik ilk sosyal politika önlemi 1779 yılında İsviçre'de alınmıştır. Bu düzenleme ile çocukların zorunlu eğitimlerinden önce tekstil işlerinde çalışması yasaklanmış ve 13-19 yaş aralığı çocuklar ailesi, komşuları ve dinsel otoritenin denetimi altında çalışabilme izni verilmiştir (Boybek, 2009: 80).

³ Afrika hem yüzdesel hem de mutlak sayı olarak çocuk işçiliğinde en yüksek rakamlara sahipken 72 milyon çocukla neredeyse her 5 çocuktan 1'i çalışma hayatında yer almıştır.

Aynı bölgede 1815 yılında çalışma sürelerine ve yaş sınırına yönelik yeni düzenlemeler getirilmiştir. Buna göre en fazla çalışma süresi 12-14 saat iken en düşük çalışma yaşı ise 10 saat olarak belirtilmiştir. Fakat bu dönemde çıkarılmış en etkili ve iz bırakan yasa, İngiltere’de 1802 yılında çıkartılmıştır. Çıkarılan bu yasa özellikle çıraklar için bazı belirlemeler yapıp önlemleri belirleyen “Çırakların Bedeni ve Manevi Sağlıkları Hakkında” yasasıdır (Fişek, 2004).

Bu dönemden itibaren uluslararası kuruluşların ortaya çıkmasına kadar başka etkili yasa çıkarılmamıştır. Nitekim uluslararası kuruluşlarca yapılan, ünyada kabul edilen ve Türkiye’nin de taraf olduğu uluslararası sözleşmeler şunlardır (Boybek, 2009: 98-99; Karakaş ve Çevik, 2016: 898-901).

- Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Hakları Bildirgesi (1959) en kapsamlı ve uluslararası alanda en çok onaylanmış sözleşmedir.
 - ILO 1999 yılında 182 sayılı “en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği” sözleşmesi ve bu sözleşmeye bağlı 190 sayılı tavsiye kararını kabul etmiştir.
 - Çocuk Haklarının Kullanılmasına Dair Avrupa Sözleşmesi (2001)
 - Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Stratejisi (2009-2011, 2012-2015 ve 2016-2021 olmak üzere üç belge)
 - Avrupa Birliği Çocuk Hakları Programı (2011)
 - Avrupa Sosyal Şartı
 - Trimci ve Ateşçi Sıfatıyla Gemilerde İşe Alınacakların Asgari Yaşının Tespitine Dair 15 Sayılı Sözleşme
 - ILO Yasası
 - Asgari Çalıştırma Yaşına İlişkin 146 Sayılı Tavsiye Kararı
 - İstihdam Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 Sayılı Sözleşme (asgari çalışma yaşı 15 olarak belirlenmiştir).
 - Deniz ve Sanayi İşlerinde Çalıştırılacak Çocukların Asgari Yaş Haddinin Tespiti Hakkında 45 ve 58 Sayılı Sözleşme
 - Gençlerin ve Çocukların Sanayide İşe Elverişlilikleri Yönünden Sağlık Muayenesine Tabii Tutulmaları Hakkında 77 Sayılı Sözleşme
- Bu sözleşme ve yasaların yanı sıra birçok sözleşme mevcuttur.

2.1.1. Uluslararası Kuruluşlar

Dünyada çocuk işçiliği ile mücadeleye yönelik faaliyet gösteren birçok kurum ve kuruluş mevcuttur. Bu kuruluşların en önemlisi ve başta geleni ILO iken diğer

bazı kurum ve kuruluşlar ise: BM, UNICEF, WB, WHO, UNDP gibi çeşitli uluslararası kurum ve kuruluşlardır. Çocuk işçiliği ile mücadelede uluslararası kuruluşlarla işbirliği, bilgi alışverişi ve finansal destek sağlanması büyük önem taşımaktadır. Bu kurumların genellikle tek faaliyet alanı çocuklar olmasa da çocukların iş hayatı ve gelecek beklentilerini düzeltmek amacıyla çalışmalar yürütmektedirler. Genel itibari ile çok uluslu olan bu kuruluşlar taraf olan ülkeler için programlar, sözleşmeler ve yasalar çıkartmaktadırlar.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), 1999 yılında İsviçre'nin Cenevre kentinde BM ihtisas kuruluşu olarak sosyal adalet ve uluslararası çalışma haklarını iyileştirme hedefiyle kurulmuştur. Özgürlük, toplu pazarlık gibi konuların yanı sıra çocuk işçiliğine yönelik faaliyetlerde önemli rol oynamaktadır. 1973 tarihli 138 sayılı "Asgari Yaş Sözleşmesi" ve 1999 tarihli 182 sayılı (18 yaş altı her birey çocuktur ve 14 yaş altı çocuklar sanayide çalışamaz) "Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Önlenmesi" yasaları ile çocuk işçiliğini engellemeye yönelik en önemli adımları atmıştır. 182 sayılı yasaya ek olarak "Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İçin Acil Eyleme İlişkin Tavsiye" kararını yürürlüğe koymuştur (https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377287/lang--tr/index.htm). Diğer önemli faaliyetlerinden bir tanesi de "(IPEC) Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Programı"dır.

ILO'nun hedefi kısa vadede çocuk işçiliğini kaldırmak iken uzun vadede ise çocukların yaşam standartlarını en üst seviyeye çıkarmaktır. 2002 yılında düzenlenen bir konferansta ILO 12 Haziran gününü "Dünya Çocuk İşçiliği" ile mücadele günü olarak ilan etmiştir (Avşar ve Ögütoğulları, 2012: 18). ILO (2014) "Herhangi bir ülkenin, emeğin insani koşullarını benimsememesi, kendi ülkelerindeki durumu iyileştirme isteğinde olan diğer ülkeler için bir engel teşkil edecektir" ifadesiyle yaşam şartlarının düzeltilmesi için ulus üstü arenada mücadele verilmesi gerekliliği belirtilmiştir. Dolayısıyla ILO, sözleşmeler ile tavsiye kararları yoluyla çocuk işçiliğinin yasaklanmasına ve ortadan kaldırılmasına yönelik faaliyetlerin merkezinde olan uluslararası kuruluştur (Efe ve Uluoğlu, 2015: 56).

Birleşmiş Milletler kuruluşları içinde hükümet, işveren ve işçiden oluşan üçlü yapıya sahip tek kuruluş olan ILO (IPEC çerçevesinde), insan haklarına saygıyı, saygın yaşam standartlarını, insanca çalışma koşullarını, istihdam olanaklarını ve ekonomik güvenceleri geliştirmeye ve tüm çalışanlara ulaştırmaya çaba

göstermektedir. Bu hedefler çerçevesinde ILO çocuk işçiliği ile mücadele öncelikli hedefleri arasındadır (<https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/lang--tr/index.htm>).

Nitekim ILO'nun diğer bazı çalışmaları ise şöyledir;

- ILO Çocuk İşçiliğinin Kalıcı Biçimde Sona Erdirilmesi IV. Küresel Konferansı 'da 2025'e kadar çocuk işçiliğinin bitirilmesi raporunda "Doğru yönde yol alıyoruz, ancak bu gidişi daha da hızlandırmamız gerekiyor" diyerek çocuk işçiliğine karşı mücadelede politikalar dört temel politika belirtmiştir. Bunlar; yasal korumanın güçlendirilmesi, işgücü piyasalarının ve aile işletmelerinin yönetiminin iyileştirilmesi, sosyal korumanın güçlendirilmesi ve ücretsiz, kaliteli eğitime yatırım yapılmasıdır. Hedefin tutturulması zor gözükmemektedir ama çocuk işçiliğinin 125 milyon seviyelerine düşmesi hedeflenmiştir
- İttifak 8,7 ile zorla çalıştırmayı ortadan kaldırarak modern köleliği ve insan ticaretini, çocukların askeri faaliyetlerde kullanılması gibi çocuk işçiliğinin en kötü türlerinin yasaklanmasına ve çocuk işçiliğini ortadan kaldırılmasını güvence altına almaya kadar birçok politika olmuştur. Bu kapsamda çocuk işçiliğinin 152 milyondan 137 milyona (2020 yılı) düştüğü ve 2025'te sıfırlanacağı düşünülmüştür. Yine bu kapsamda 2030 yılına kadar ise zorla çalıştırma, modern kölelik ve insan ticareti de sonlandırılması hedeflenmiştir.
- 182 No'lu Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi 1999 yılında kabul edilmiş ve 21 yıldır var olan sözleşme kapsamında dünyada yer alan çocukların %99,9 yani neredeyse tüm ülkeler bu sözleşmeyi kabul etmiştir (ILO, 2019: 3-6).

Bu hedeflerin yanı sıra ILO'nun çocuk işçiliğine karşı çıkartmış olduğu sözleşmeler ise aşağıdaki gibidir (Günöz, 2007: 52-59):

- En Az Çalışma Yaşıyla İlgili ILO Sözleşmeleri
- Sanayi İşlerinde En Az Çalışma Yaşı
- Tarım İşlerinde En Az Çalışma Yaşı
- Deniz İşlerinde En Az Çalışma Yaşı
- Sanayi Dışı İşlerde En Az Çalışma Yaşı
- İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 Sayılı Sözleşme
- Çocukların Sağlık ve Güvenliğine İlişkin ILO Sözleşmeleri

➤ Sağlık Kontrollerine Yönelik ILO Sözleşmeleri

Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu (UNICEF): UNICEF 1946 yılında II. Dünya Savaşından sonra AB ülkelerindeki çocuklara yardım etmek amacıyla kurulmuştur. 1953'te UNICEF'in BM sistemi içinde kalıcı bir örgüt olmasına ve sadece acil yardım gerektiren durumlarla sınırlı kalmayıp uzun vadeli kalkınma çalışmalarına katkıda bulunmasına karar verilmiştir. Yıllarca çocuk sağlığı ile ilgili konular üzerinde çalışıldıktan sonra 1961'de eğitimi de ilgi alanına almıştır. UNICEF'in hedeflerinden birisi de çocuk işçiliği ile mücadele etmektir. Bu bakımdan UNICEF'in hedefi, çocukların hayatını doğumdan yetişkinliğe kadar iyi bir şekilde sürdürmektir. 7 ana hedefi bulunan UNICEF; temiz suya erişim, beslenme ve çocukların yaşamlarını etkileyen kararlara katılmalarına olanak sağlarken kriz ve acil durum zamanlarında çocuklara destek ve koruma sağlayarak insani yardım çalışmaları yürütmektedir. UNICEF, 156 ülkedeki Ofisi ve 34 Milli Komitesi ile 190 ülkede etkili bir güce sahiptir (<https://www.unicefturk.org/yazi/tarihce>).

Birleşmiş Milletler tarafından 1989 yılında onaylanan Çocuk Haklarına Dair Sözleşme doğrultusunda uluslararası topluluğun çocuklara verilen sözleri yerine getirmesi için çaba göstermektedir. Küresel düzeyde dünyanın en önemli çocuk hakları savunucularından biri olan kuruluşun amacı; yerel düzeyde çocukların refahını artırmak, eğitimlerini engelleyen, fiziki, zihni, duygusal ve sosyal gelişimlerini olumsuz etkileyen tehlikeli ve zararlı işlerde çalışmaktan korurken tüm çocuklarına tam potansiyellerine ulaşma olanağını sunmaya çalışmaktadır.

BM'nin bu tür çeşitli hizmetleri yanı sıra çocuk haklarının tanıtımı ve çocuk işçiliğinin zararları konusundaki farkındalığın artırılmasına ayrı bir önem vermektedir. ILO ile ortak çalışarak daha güçlü bir etkiyi hedeflemiştir. Nitekim çocuk işçiliği, çocuk ölümleri, eğitim ve hastalıklar gibi bir dizi öncelikli sorunlar üzerine uygun verileri toplamak için yeni çalışmaların geliştirilmesine öncülük etmekte buna yönelik yerel araştırmalara ve kuruluşlara teknik destek ve liderlik sağlayarak çocuklar ve kadınlar ulusal programları geliştirilmesine katkıda sağlamaktadır (<https://www.unicefturk.org/yazi/hakkimizda-ne-yapiyoruz>).

2.1.2. Avrupa Birliği Ülkelerinde Çocuk İşçiliği

Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin çocuk işçiliği tarihi açısından Sanayi Devrimi'ne kadar geline süreçte birçok aşama yaşanmıştır. Çocuklar Sanayi Devrimi öncesi kölelik, dini kurumlarda gönüllü çalışan, ev işleri, tekstil, tarla ve

küçük ölçekli işletmelerde çırak olarak çalışmak gibi çalışma şekilleri olmuştur. Sanayi Devrimi ile beraber gelişen teknoloji ve üretim teknikleri neticesinde çocukların işgücündeki rolleri de değişmiştir. Özellikle sanayideki üretim fonksiyonlarına yönelen çocuklar ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre önlem alınmaya ve azaltılmaya çalışılmışsa da çocuk emeği halen günümüzde AB’de aktif bir şekildedir.

Arnavutluk, Bulgaristan, Kosova Moldova, Romanya ve Ukrayna, Orta ve Doğu Avrupa’da ülkeler çocuk işçiliği biçimlerinden en ciddi şekilde görüldüğü ülkelerdir. Bu ülkelerde tehlikeli çocuk işçiliği yaygınlığı çocukların güvenliği, sağlığı ve refahı üzerinde olumsuz etkiler bırakmaktadır. Ayrıca gelişmiş ülkelerde her ne kadar ülkedeki çocuklar için önlemler ve politikalar daha etkin kullanıyor olsa da bu durum göçmen ve azınlıklar için tam anlamıyla geçerli olamamıştır. Çünkü bu ülkelerdeki yönetmelik ve mevzuatlardaki eksilikleri ile denetimin istenilen düzeyde olmaması bu durumun oluşmasına fırsat tanımıştır (Tunçcan, 2011: 335). Dolayısıyla Sanayi Devrimi sonrasında çalışma süresi, ücret ve yapılan işler açısından çocuklara yönelik sömürüleri önlemek amacıyla birçok sözleşme ve politika hayata geçirilmiştir. Nitekim bu politika ve çalışmalar şöyle özetlenebilir:

- ILO ve UNICEF gibi birçok kuruluşa üye olup tavsiye ve sözleşmeleri yürürlüğe koymak.
- Ekonomik refah artırılarak çocukları eğitime yönlendirme politikaları geliştirmek.
- 1949 Salzburg’ta Avrupa Konseyi oluşturularak, çocuk hakları, uyuşturucuyu önleme, gençlere iş ve eğitim olanağı sunarak Avrupalıların kaygılarını ortadan kaldırmaya çalışılmıştır. Konsey çerçevesinde “Avrupa Sosyal Şartı ile Çocuk İşçi Sorunu”na değinilmiştir. Kabul edilen 7. Madde ’ye göre “çocukların ve gençlerin korunma hakkı” ile en az çalışma yaşı 15 olarak belirtilirken 15-18 yaş aralığı işçilerin ise haklarının korunması hedeflenmiştir (Avşar ve Öğütoğulları, 2012: 20-23).
- AB Temel Haklar Bildirgesi çerçevesinde kabul edilen 24. ve 32. Maddeler çocukları kapsayıcı uygulamak (Dur ve Öztürk, 2017: 624).
- Çocuk sömürülerine karşı Avrupa Polis Ofisi (EUROPOL)’nin kurulması olmuştur.

- Çocuk ve kadın haklarına yönelik DAPHNE programına 113 milyon Euro'luk bütçe ayrılmıştır.

AB üyesi iki ülke olan İngiltere ve Fransa'nın da çocuk işçiliği sorununa yönelik çalışmaları bulunmaktadır. Bu kapsamda 18. ve 19. Yüzyıllara kadar dünyadaki tüm ülkeler gibi İngiltere'de de çocuklar birçok işte çalıştırılmıştır. Fakat bu dönemlerden sonra Sanayi Devrimi ile birlikte özellikle sanayi sektöründe çocuklar ağır şartlarla karşılaşmıştır. İşgücü olarak çocuk kadınlar büyük oranda tercih edilmiş ve çalışma süreleri 18'i bulmuş ve çalışan çocukların yaşı 6 yaşın altına kadar inmiştir. Bu durumlar neticesinde çocuk ölümlerinin büyük oranı 5 yaş altı çocuklar şeklinde ortaya çıkmıştır (Avşar ve Öğütoğulları, 2012: 13).

Sanayi Devrimi sonrası dönemde tarım etkinliğini yitirmesiyle ve tarımsal alanda geçimini sağlayan aileler ekonomik durumlarını düzeltmek amacıyla çocuklarını da iş hayatına sokmuşlardır. İngiltere'de çocuklar özellikle fabrika bacalarını temizleme görevini üstlenmiş ve bu durum sektörde çalışan çocukların yaşam süresi 3 yıl gibi bir süreye düşmüştür (Güzel, 2016: 1994).

Sanayi devriminde artan çocuk ölümleri, düşen yaşam kalitesi ve büyüyen çocuk işçiliğine karşı ve özellikle de 1788 yılındaki "Baca Temizleme Kanunu" karşı 1802 yılında "Çırakların Bedensel ve Tinsel Sağlıkları Yasası" isimli kanun çıkarılmıştır. Bu yasa çerçevesinde çocukların çalışma süreleri 12 saate inerken asgari çalışma yaşı da 8'e inmiştir. Ayrıca bu yasa çerçevesinde çocukların gece çalışması yasaklanmış barınma ve eğitim şartı gibi konular getirilmiştir.(Boybek, 2009: 81).

1819 yılında çocuğu daha koruyucu hükümler içeren bir "Fabrika Yasası" kabul edilmiş ve çocuğun işe kabul yaşı 9 yaş alt sınır olarak belirlenmiştir. 1825-1831 yılları arasında bu yasaların bazı maddelerinde düzenlemeler yapılmıştır.1833'te çıkarılan "Lord Althorp Kanunu" yasa ile koruyucu hükümlerin kapsamını daha çok sayıda çocuğun yararlanabileceği biçimde genişletmiş ve yasal düzenlemelerin denetimi için devlete bağlı bir teftiş kurulu kurulmasına öncülük etmiştir. 1842 yılında çıkarılan yasa ile 13 yaşın altındaki çocukların madenlerde çalışması yasaklanmış ve 1870'te de zorunlu tam gün eğitime kararı alınmıştır (Tunçcan, 2011: 341).

Sanayi Devrimi ile beraber Fransa'da özellikle madenlerde yeni galeri açmak amacıyla çocuklar tercih edilmiştir. Bu çocuklar yerin 2-3 kilometre altında çok ağır

şartlarda çalıştırılmıştır. Nitekim madenlerdeki göçük ve patlamalarda en çok etkilenenler yine çocuklar olmuşlardır (Güzel, 2016: 1994). Bu şartlara rağmen çocuk maaşları yetişkinlere göre çok az olmuş ve belirtilen miktar bile tam olarak verilmemiştir. Bu sebeplerden dolayı 1841 yılında 8 yaş ve altı çocukların madenlerde çalıştırılması yasaklanmıştır. Yine aynı yasa gereği 16 yaş altı çocukların tehlikeli işlerde çalıştırılması yasaklanmış ve 8-12 yaş aralığı ise hafif işlerde çalışabilir ama çalışma süresi en fazla 8 saat olarak belirlenmiştir.

1874 yılında Fransa'da öncelikle kız çocuklarına yönelik özel bir yasa çıkmış ancak ilerleyen yıllarda bu yasa sanayideki tüm çocukları kapsamıştır. 1892 yılında istihdam kapsamlı bir yasa yürürlüğe konularak çocuk işçiliği daha kapsamlı ele alınmıştır. Günümüzde ise çocuk işçiliği konusunda Fransa uluslararası kuruluşların şartlarını yerine getirerek geliri artırma ve zorunlu eğitim politikaları ile çocuk işçiliği sorunları çözülmeye çalışılmaktadır (Tuçcan, 1998: 342).

2.1.3. Afrika ve Asya Ülkeleri

Save The Children (Çocuk Koruma) raporuna göre günümüzde çocukların yaşamı için en tehlikeleri ülkeler sıralamasında Afrika ülkeleri gelmektedir. Bu ülkeler arasında Nijer, Angola, Mali, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Somali bulunmaktadır (<https://www.haberturk.com/saglik/haber/1520904-her-cocuk-cocuklugunu-yasayabiliyor-mu>). Nitekim ILO Global estimates of child labour: Results and trends 2012-2016 Cenevre Raporu'nda verilen bilgilere göre çocuk işçiliğinde %37,8, tehlikeli çocuk işçiliğinde ise %12'lik bir oranla Asya ve Afrika bölgeleri gelmektedir.

UNICEF'in 2017 yılı çocuk verilerine göre en yüksek seviyeli çocuk işçiliği Afrika ve Asya ülkelerinde gözükmektedir. Bu bölgelerde özellikle yetişkinlerde görülen HIV performansları düşürdüğünden çocuk emeği tercih edilmiştir (Boybek, 2009: 62). ILO ve UNICEF gibi birçok kuruluş bu bölgelerdeki çocuk işçiliğine yönelik politika ve yardımlar düzenlemektedir. Ülkelerdeki iç savaş, ekonomik sıkıntılar, düşük eğitim oranları, refah seviyesindeki düşüş gibi etmenler mücadeleleri başarısız veya küçük bir oranda başarı ile sonuçlandırmaktadır.

Çocuk işçiliği ile mücadele kapsamında Asya ve Afrika bölgelerindeki sayısal verilere göre 2000-2016 yılları arasında %40'lık süreklilik arz eden bir azalma olmuştur. Fakat bu azalma tatmin edici derecelerde olmamakla beraber verilerin

sayma işlemlerinde olan aksilikler çoğu zaman gerçek rakamları yansıtmakta yeterli olmamıştır. Bunun yanı sıra Covid-19 Pandemisi sonucu artan yoksulluk verileriyle orantılı⁴ olarak çocuk işgücü sayıları da 20 yıl sonra ilk kez artış eğilimine geçmiş ve dünyaca planlanan birçok hedef rafa kalkmıştır (https://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_752837/lang--tr/index.htm).

2.2. Çocuk İşçiliğine Karşı Türkiye’de Yürütülen Politikalar ve Türkiye’deki En Kötü Biçimli Çocuk İşçiliği

Cumhuriyet Dönemi öncesinde, Osmanlı Devleti’nde genel itibari ile çocuk işçiliği tarım alanında görülmüştür. Ayrıca çocukların bir meslek öğrenmesi amacıyla Ahi Teşkilatı bünyesinde ailenin izni ve devletin denetimi altında çalıştırılmıştır Nitekim Ahi Teşkilatı, meslek öğrenmenin yanında okuma yazma ve güzel ahlakın da öğrenildiği kurumlar olmuşlardır. Dolayısıyla Ahi Teşkilatı’nın çeşitli şartlarına bağlı olmak kaydıyla arak ve genel itibariyle 10 yaşın altındaki çocuklar işe alınır ve onların yaşamları boyunca yapabileceği bir meslek öğretilirdi (Avşar ve Öğütöğulları, 2012: 26).

Tüm dünyada olduğu üzere Sanayi Devrimi ile beraber artan sanayi ve hizmet sektörleri çocuk işçiliğinin boyutunu Osmanlı Devleti’nde de değiştirmiş ve Cumhuriyet Dönemi’yle birlikte çocuk işçiliği daha farklı yöne doğru evrilmiştir. Cumhuriyet döneminden itibaren bu konuya daha çok dikkat edilen bir alan olmuş ve çocuk işçiliği konusunda politikaların başladığı, iş sektörünün kontrol altına alındığı bir dönem olmuştur. Nitekim Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar birçok yasa ve düzenlemeler yapılmıştır. Bu bağlamda yapılan kanunlar ile politikalar şöyle sıralanabilir (Erbay, 2008: 46-56; Boybek, 2009: 95-100, Günöz, 2007: 59-65):

- Çocuk işçiliğine ilişkin yapılan yasal düzenlemeler arasında 1921 tarihli Ereğli Kömür Havzası Kanun’u ile kömür madenlerinde yeraltı işlerde 18 yaşından küçüklerin çalıştırılmamıştır.
- 1930 tarihli Umumi Hıfzıssıhha Yasası fabrika, imalâthane ve maden işlerinde 12 yaşından küçüklerin çalıştırılmayacakları belirtilmiş ve 12–16 yaş arasındaki işçilerin günde en fazla 8 saat çalıştırılabilecekleri ve bu yaştakilerin saat 20’den sonra çalıştırılmayacakları belirtilmiştir

⁴ Kimi araştırmalara göre artan yoksullukla mücadele için aileler özellikle yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak için birçok yola başvuracaklardır. Bu yollar çocuk işçiliğini artırıcı rol oynarken kimi verilere göre bazı ülkelerde yoksullukta oluşan %1’lik artış çocuk işçiliğinde %0,7’lik bir artışı beraberinde getirebilmektedir.

- 1923 İzmir İktisat Kongresi ile 14-18 yaş aralığının maksimum çalışma süresi 6 iken 2 saat günlük eğitim zorunluluğu ve masrafların işverence karşılanması kararlaştırılmıştır.
- 1982 Anayasasının 50. maddesinde "Kimse yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar" hükmü getirilmiştir.
- 4857 Sayılı İş Kanunu: ILO'nun Uluslararası Sözleşmeleri, özellikle 138 Sayılı En Az Yaş Sözleşmesi ile getirilen düzenlemelerle uyum içerisindedir. Bu çerçevede İşe Başlamada Asgari Yaş başlığı altında 71, 72 ve 85. Maddeler, Ücretli İzin başlığında 53. Madde, Sağlık Muayeneleri başlığında 87. Madde, Çalıştırma Süreleri ve Yasaklar başlığında 71 ve 73. Maddeler son olarak ise Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik başlığında İş Kanunu'nun 71. Maddesinde belirtmiştir.
- 3308 Sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu
- 1593 Sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu
- 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu
- 2559 Sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu
- 506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu
- 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu
- 818 Sayılı Borçlar Kanunu
- Ayrıca yukarıda değinilen uluslararası kurum ve kuruluşların düzenlediği yasa ve politikaların birçoğuna da Türkiye taraf olmuştur.

TUİK 2019 Çocuk İşgücü Araştırması sonuçlarına göre Türkiye'de 5-17 yaş aralığında çalışan çocuk sayısı 720 bin iken yaşında çalışan çocuk olmamıştır. Ekonomik faaliyetlerde çalışan çocukların aynı yaş gurubu içindeki diğer çocuklara oranı ise %4,4 olarak tespit edilmiştir. Yaş aralığında yer alan gruplardan 15-17 yaş aralığı %79,7 ile en fazla istihdam eden grup olurken bu yaşları %15,9 ile 12-14 yaş aralığı ve %4,4'ünü ise 5-11 yaş aralığı çocuklardır. Cinsiyete göre oranlamada ise %70,6'lık bir kesimi erkek çocuklar oluştururken geri kalan %29,4'ünü ise kız çocukları oluşturmuştur (<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuk-Isgucu-Anketi-Sonuclari-2019-33807>).

Türkiye’de çalışan çocukların genel itibari ile (%45,5) hizmet sektöründe bulunurken geri kalan çalışma alanları ise sırasıyla tarım (%30,8) ve sanayi sektöründe (%23,7) yer aldığı görülmektedir. Tarım sektöründe yer alan çocukların %64,1’i tarım sektöründe ağırlık oluştururken hizmet sektöründe ise 15-7 yaş aralığında %51,0 oranında çocuk istihdamı mevcuttur. Tarım sektörünü özellikle kırsal kesimde aileye yardımcı olmak amacıyla çalışan çocuklar veya mevsimsel işçilerden oluşmaktadır. Çalışan çocukların büyük bir çoğunluğu (65,7) ise çalışmanın yanında eğitime de devam etmeye çalıştığı gözlemlenmiş olsa da eğitime devam etmeyenlerin de önemli bir sayıda olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Çocuklarda yaş aralığı artıkça eğitime devam oranı düşme eğilimi göstermektedir. Bu durumun en büyük sebebi ise zorunlu eğitimden sonra çocukların okulla bağımlı kesmesi ve iş hayatına sürüklenmesi olarak gösterilebilir.

Türkiye’de çalışan çocukların %35,9’u düşük gelirli ailelerde aile gelirin destek olmak amacıyla çalışmaktadır. %34,4 oranında çocuk ise kültürel bir algılayış olan küçükten iş öğrenme ve meslek sahibi olma durumlarından kaynaklı çalışmaktadır. Hane halkının gelirin doğrudan gelir sağlamaya çalışan çocuk oranı %23,2 iken eğitim, sosyal ve ekonomik ihtiyaçları için çalışan çocuk oranı ise %6,4’tür. Yine rapor çerçevesinde çocukların %66,0’ı düzenli bir iş yerinde, %30,4’ü tarla ve bahçede, %3,0’ı seyyar, sabit olmayan iş yeri ve pazar yerinde ve %0,5’i ise evde çalışmaktadır.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne taraf olan Türkiye’nin çocuk olarak kabul ettiği yaş gurubu 18 ve altı olarak belirlemiştir. Buna rağmen İş Kanununda 15 yaşına kadar çocuk çalıştırılmasına izin verilmesi ve TÜİK verilerinde 6 yaşına kadar çocuk işçinin yer aldığı gerçeği ülkemizde bu konunun daha çok ele alınması gerektiğini göstermektedir. Bu verilere göre Türkiye’de özellikle ailelerin yoksullukla mücadele (gelir elde etme) etmek amacıyla çocukların iş hayatına girmesi durumu benimsenen bir olgu olmuştur. Bu duruma sebep olan en büyük iki etmenden ilki “genç yaşta sorumluluk kazansın” düşüncesi iken ikincisi “aileye maddi olarak destek olsun” düşüncesi yer almaktadır

([https://koruncuk.org/post/dunyada-ve-turkiye-de-cocuk-](https://koruncuk.org/post/dunyada-ve-turkiye-de-cocuk-isciligi_55?gclid=CjwKCAiA2O39BRBjEiwApB2Ikp5nUHuIrpD9iW0C5qcKWCmlnLEQq7FXXgx1mGeC3-W1Cr4_JQReAxoCiyQQA_vD_BwEhttps://koruncuk.org/post/dunyada-ve-turkiye-)

[isciligi_55?gclid=CjwKCAiA2O39BRBjEiwApB2Ikp5nUHuIrpD9iW0C5qcKWCmlnLEQq7FXXgx1mGeC3-](https://koruncuk.org/post/dunyada-ve-turkiye-de-cocuk-isciligi_55?gclid=CjwKCAiA2O39BRBjEiwApB2Ikp5nUHuIrpD9iW0C5qcKWCmlnLEQq7FXXgx1mGeC3-W1Cr4_JQReAxoCiyQQA_vD_BwEhttps://koruncuk.org/post/dunyada-ve-turkiye-)

[W1Cr4_JQReAxoCiyQQA_vD_BwEhttps://koruncuk.org/post/dunyada-ve-turkiye-](https://koruncuk.org/post/dunyada-ve-turkiye-)

de-cocuk-

isciligi_55?gclid=CjwKCAiA2O39BRBjEiwApB2Ikp5nUHuIrpD9iW0C5qcKWCmlnLEQq7FXXgx1mGeC3-W1Cr4_JQReAxCiyQQAxD_BwE). Türkiye’de bu düşünceleri değiştirmek, çocuk işçiliğine sebep olan etmenleri bulmak ve çözüme kavuşturmak amacıyla çalışmalar ve politikalar oluşturulmakta, bu konuda birçok kurum ve kuruluş çalışmaktadır. Özellikle merkezi yönetim ile yerel yönetimler ve ilgili kuruluşlar çocuk işçiliği konusunda çalışmalar yürütmektedir. Bu kapsamda bu tür kuruluşların çalışmalarına aşağıda kısaca yer verilmiştir.

Merkezi Yönetim: Çocuk işçiliği tüm yönleriyle karmaşık bir sorun olmasından kaynaklı, mücadele noktasında anlamlı bir sonuç için çok yönlü bakış açıları ve çözüm önerileri ile mümkün olabilecektir. Özellikle çocukların her türlü işte çalışmasının engellenmesi, çocukların istismar, ihmal ve sömürü sonucu gasp edilen veya edilme ihtimali olan haklarının korunması öne çıkan konular olmuştur. Dolayısıyla uluslararası birçok kurum ve kuruluş politikaları oluştururken ulusal bazda da bu sorunlara yönelik hedeflenen politikaların oluşturulması amaçlı birçok kurum ve kuruluş aktif görev almaktadır (Altuntaş, 2018: 177). Bu noktada Türkiye’de de dünyadaki diğer ülke ve uluslararası kuruluşlar gibi çocuk işgücü konusunda alınan kararlar, prensipler, ülkede yaşayan toplumun gerçekleri ve gereksinimleri ile harmanlanarak yasa ve politikalar aracılığıyla mücadele etmektir.

Bu amaçlar çerçevesinde Türkiye genelinde merkezi yönetime bağlı olarak çalışmalar yürüten kurumlardan birisi Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’dır. Yakın zamanda kurulan bu bakanlık, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın birleşmesi ile ortaya çıkmıştır. Tez çalışmasında yeni bakanlık ismi kullanılarak bilgilere yer verilmiştir.

Türkiye, ILO tarafından 1992’de başlatılan “Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programına (IPEC)” katılım gösteren ilk 6 ülkeden birisi olmuştur. Birçok kurum ve kuruluş bu program altında çocuklara daha iyi bir gelecek için güç birliği yapmışlardır. Özellikle yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarına destek amaçlı olan bu program kurumsal kapasite artırma ve bilinçlendirme çalışmalarını ana değer olarak belirlemiştir. Bu noktada merkezi bir kurum olarak ilk projeleri, işveren ve işçi kapasitelerini artırmak için Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı çocuk işçiliği ile mücadele noktasında çalışmalar yürütmüştür. Bakanlığın daha etkin bir mücadele vermesi amacıyla “İş Teftiş Kurulu” ve “1992’de

Çalışan Çocuklar Bölümü” oluşturarak performansı artırılmaya çalışılmıştır (Dayıoğlu ve Hoşgör, 2010: 77-81).

ILO'nun Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılması Uluslararası (IPEC) programı kapsamında Türkiye çocuk işçiliğine karşı mücadele amacıyla “Mutabakat Zaptını” 1992’de imzalamıştır. ILO'nun kısa dönemdeki amacı Türkiye’de çocukların yaşam standartlarını yükseltmek iken uzun dönemde ise çocuk işçiliğini ortadan kaldırmak olmuştur Bakanlık çocukların iş hayatındaki yaşadığı tehlikeleri önlemek ve tüm elemanlarını çocuk işçiliğinde bildirme görevleri yanı sıra birçok görev ve sorumluluğu üstlenmiştir. Nitekim çocuk işçiliğiyle mücadele kapsamında bakanlık bünyesindeki (Çalışma Genel Müdürlüğü, İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü, İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu) birçok kurum çalışmalar yürütmektedir.

Yerel yönetimler: 1580 sayılı Belediyeler Kanunu'nda çocukla ilgili veya ilişkili olarak sosyal hizmetlere yönelik birtakım düzenlemeler 17., 18., 34., 57. ve 69. maddelerinde dile getirilmiştir. Uzun süre yürürlükte kalan 1580 sayılı yasa 5393 sayılı yasa ile sonlanmıştır. Dolayısıyla çocuğa yönelik olarak 5393 sayılı Belediye Kanunu hükümler getirmiştir. Bu kapsamda yasanın Belediye Hizmetlerine Gönüllü Katılım başlıklı 77. maddesi;

“Belediye; sağlık, eğitim, spor, çevre, sosyal hizmet ve yardım, kütüphane, park, trafik ve kültür hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, özürülere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında beldede dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliğini artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygular” hükmünü getirmiştir.

Nitekim bu kanunlar yerel yönetim birimi olan belediyelerin çocuk alanında yetki ve sorumluluklar getirmesine karşın yeterli seviyede faaliyet göstermelerine imkân sunamamaktadır. Ancak son dönemdeki kimi yerel yönetimler hem projeleri hem de kamu kurumlarıyla eliyle çocuklara yönelik çalışmalara destek vermektedir. Bu çerçevede, belediyeler, çocuk işçiliği konusunda bugüne kadar çeşitli projeler yürütmüş ve yürütülen diğer projeleri desteklemiş çocuk işçiliği ile mücadelede başarılı örnekler vermiştir. Böylece çocuk işçiliği konusunda belediyelerin de etkin olabilecekleri görülmüştür. (ÇSGB, 2017: 49; Yeşil, 2009: 127-129).

Ankara Büyükşehir Belediyesi ILO ile yapılan anlaşma çerçevesinde sokak çocuklarına yönelik aile problemlerini çözmek, eğitimlerinde yardımcı olmak ve çocuk istismarını önlemek amacıyla çalışmalar yürütmüştür. Bu projeye yönelik sokak çocuklarına barınma sağlamak amacıyla Ankara'da Sıhhiye Çok Katlı Otoparkı kullanıma açmıştır (Günöz, 2007: 87). Ayrıca; İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 1996 yılında "Sokak Çocuklarının Korunması ve Toplum Kazandırılması" projesi, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, 1998 yılında Sokak Çocukları Projesi kapsamında sokakta çalışan veya yaşayan çocuklara hizmet vermek üzere "Güvenevi" ve "İlkadım Evi" çalışmaları yürütmüştür (Yeşil, 2009: 128).

Diğer Kurum ve Kuruluşlar: Türkiye'de sendika ve konfederasyonlar ulusal ve uluslararası birçok kuruluşla iş birliği yaparak ülkedeki çocuk işçiliği probleminde etkin rol oynamaya çalışmaktadır. Çocuk İşçiliği ile ilgili olarak Türkiye Kalkınma Vakfı, Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı, Sosyal Hizmetler Derneği, İnsan Kaynakları Geliştirme Vakfı, Çocuk Vakfı gibi sivil toplum kuruluşları faaliyetlerin sürdürmektedirler. Ayrıca üniversite gibi diğer birçok kurum ve kuruluşlar da Türkiye'de çocuk işçiliğine yönelik araştırma merkezleri kurarak çeşitli çalışmaları bünyelerinde yürütmektedir (Günöz, 2007: 88).

2.3. Dünyanın En Büyük Nüfuslu 5. Ülkesi: Sokakta Çalışan Çocuklar

Çocuk işçiliği türlerinden biri olan sokakta çalışan çocuk olgusu, çalışma şekli olarak "en tehlikeli işlerden" birisidir. Sokakta çalışan çocuklar çoğunlukla basit görülen işlerde (mendil, simit ve su satıcılığı, ayakkabı boyacılığı ve hamallık gibi) ve çoğunlukla aile gelirine yardım etmek için tehlikeli olmayan hafif işlerde çalışma şeklinde görülmektedir. Bu olgu derinlemesine ele alındığında çocukların sağlık, sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan birçok sorunla karşı karşıya kaldıkları ve çocukların hem bugününü hem de geleceklerini derinden etkileyen bir rol oynamaktadır. Sokağın her noktasında var olan ancak ciddi şekilde dünya genelinde önlenemeye bu durum geleceğin temsilcilerini olumsuz etkilemektedir.

Sokakta çalışan çocuklardan kimisi aile gelirine katkı yapıp geceyi evde geçirirken diğer grup ise "sokak çocuğu" diye tabir edilen ve neredeyse tüm vaktini sokakta geçiren kesimden oluşmaktadır. Dolayısıyla gelişimsel olarak ciddi risk altındaki bu çocuklar için acil önlem alınması gerekmektedir. Sokak çocuğu tanımı her ne kadar sokakta çalışan çocuklar olgusunu düşündürse de gerçekte sadece

sokakla kısıtlı kalınmamıştır. Nitekim 1983 yılında İsviçre’de İnter-STK’lar tarafından yapılan “boş konutlar, çorak arazi vb. dâhil, alışılmış mesken ve geçim kaynaklarında yetersiz şekilde korunan veya sorumlu ebeveynler tarafından yönetilen, yetişkinliğe erişmemiş kız veya erkek çocuktan herhangi biri” tanımayla sokakta çalışan çocuklara geniş bir alan ve kategoride yer verilmiştir.

Bulutay (1995: 12) sokakta çalışan çocuk tanımını “aileleri ile bağları devam eden, ailenin gelirine katkıda bulunmak ve kendi kişisel gereksinimlerini temin etmek amacıyla çalışma durumunda kalan çocuklar” olarak şeklinde yapmıştır. Sokak çocuğunu ise “aile bağları çok zayıflamış veya kopmuş bunun yanında sokakta yer alan çocuk gruplarını ailesi belleyerek sokağın yaşamını benimsemiş çocuklar” biçiminde tanımlamıştır.

UNICEF sokakta çalışan çocukları, “zamanının büyük bölümünü sokakta durarak geçiren, korunması veya yetişkinlerin doğrudan bir yardımı olmadan gününü geçiren çocuklar” olarak nitelendirmektedir. Bu çerçevede UNICEF, çocukları aile ilişkileri ve sokağı kullanım alanına göre üç gruba ayırmaktadır. Bunlardan ilk grubu, kent yoksullarının çocukları olarak nitelendirilen sokakta çalışan ama aile bağı güçlü olan ve onlarla ikamet eden çocuklar oluşturmaktadır. Bu çocuklar aşırı yoksulluk sebebiyle gelire destek amaçlı sokakta dururken aynı zamanda risk altında ve sokağın tüm zararlarına aday olan çocuklardır. Bu tür çocuklar hem çalışmakta hem de okula devam etmektedirler. İkinci grup çocuk ise ailesi ile bağları kopuk, yetersiz ve düzensiz bir destek ile veya terk edilmiş aile bağı seyrek olan çocuklardır. Bu grubu öksüzler mülteciler ve ebeveynlerinden biri veya ikisi ile teması olmayan çocuklar oluşturmaktadır. Son grubu ise sokağa terk edilmiş, aileyle hiçbir bağı olmayan ve çoğunlukla illegal yollarla geçimini sağlayan veya suçlara karışma ihtimali yüksek çocuklardan oluşmaktadır⁵. Bu guruptaki çocuklar, kısa sürede büyüyen (prematüre yetişkinler), otoriteye karşı sınırları olmayan, bağımsız ve şefkatten uzak çocuklardır. Uyuşturucu bağımlılığı, alkol, fuhuş, ruhsal ve fiziksel istismara açık en üst düzey risk altındaki gruptur (Lalor, 1999: 1-2).

UNICEF tarafından yapılan bu tür gruplandırmalar yetersiz görülmüş ve yeni gruplandırmalar yapılmıştır. Bu kapsamda sokakta çalışan çocukların yeni gruplandırılmasında kimi grup iş sektörünü baz alırken kimi gruplama çalışmaları ise

⁵ Üçüncü grup tahmini olarak sokak çocuklarının %5 ila %10’luk kesiminden oluşurken ilk iki gurubu %90’lık kesimden oluşmaktadır (Aptekar, 1994: 196).

kültürel, sosyal veya ekonomik ölçüleri baz almıştır. Bu tür yeni gruplandırma çalışmalarının nedeni bölgesel farklılıklar ile ülkelerin bakış açılarındaki değişikliklerden kaynaklanmıştır. Ancak bu gruplandırma ve sınıflandırmaları genel bir tanımla ele alan Avrupa Sokak Çocukları İlişki Ağı, 1997’de yaptığı tüzük toplantısında “18 yaşın altında olup sokaklarda ihmal ve istismar gibi zor koşullarda yaşayan ve çalışan bu yüzden de özel koruma ve yardım gerektiren çocuklar” şeklinde bir tanımla tüm sokak çocuklarını bir grup altına sığdırmıştır (Altuntaş, 2018: 26-27).

Sokakta çalışan çocuk olgusu genel olarak her ülke ve bölgede var olmuştur. Bu durum her geçen gün daha da artış göstermiştir. Bu nedenle 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren bu sorunun büyüklüğü daha da net görülerek sorunla mücadele noktasında yeni adımlar atılmıştır. Sokakta çalışan çocuk konusunda hem sınırlandırmada yaşanan karmaşıklık hem de çocukların kategori veya sektör olarak farklı alanlarda yer almalarından dolayı net bir sayısal veri elde edilememiştir. Ancak bu olgu her ne kadar sayısal olarak net bir şekilde bilinemese de hem en tehlikeli işçilik sınıflarında yer alması hem de düşen sosyal sermaye ve artan sosyal dışlanma neticesinde sürekli artış eğiliminde olduğu temel bir gerçekliktir.

Volpi (2002: 4-5)’e göre sokakta çalışan çocukların sayısındaki belirsizliğin en önemli nedenleri;

- Çocukların aralıklarla çalışması veya kimi dönem barınma olanakları bulması,
- Yılın farklı dönemlerinde farklı koşullarda farklı şehirlerde (geçici göç) bulunmaları,
- Çocuklardan çoğunun kimlik ve doğum belgelerini bulunmaması
- Kalkınma önceliklerinde yer edinmemeleri ve tanımlamada oluşan sorunlar yani sokakta çalışan çocukların kimin olduğu konusunda politik yaklaşılması sorunudur.

Volpi’nin dile getirdiği bu tür sebeplerden dolayı ülkelerdeki sokakta çalışan çocuk sayısı verilerini elde etmek zor olmuştur. 2000’li yılların başında 100 milyon olarak tahmin edilen sokakta çalışan veya yaşayan çocuk sayısı günümüzde ortalama 250 milyona ulaşan nüfusu ile dünyanın en büyük nüfuslu beşinci ülkesi durumuna gelmiştir. Latin Amerika, Afrika ve Asya ülkelerinde yoğunluğu konuşurken gelişmiş ülkelerde de önemli bir sorun olarak görülmüştür (Volpi, 2002: 4-5). Aynı

şekilde Türkiye'deki sokakta çalışan çocuk sayısı da dünyadaki gibi net bir sayıya sahip değildir. Ancak Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının çocuk işçiliği kapsamında yürüttüğü proje kapsamında sokakta çalışan 20 bin 274 çocuğa ulaşabilmesi bu sorunun Türkiye açısından da ne kadar riskli bir durum olduğunu göstermektedir. (<https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/bakanlik-sokakta-calistirilan-20-bin-cocuga-ulasti-6233358#:~:text=Aile%2C%20%C3%87al%C4%B1%C5%9Fma%20ve%20Sosyal%20Hizmetler,20%20bin%20274%20%C3%A7ocu%C4%9Fa%20ula%C5%9Ft%C4%9C>).

2.3.1. Çocukları Sokakta Çalışmaya İten Nedenler

Sokakta çalışan çocukların tanımı ile sayısının açıklamasında yaşanan zorluk, çocukları çalışmaya iten nedenlerin tespit edilmesi konusunda da geçerli olmaktadır. Çünkü ülkeler arası sosyal, kültürel ve ekonomik farklılıklar çocukların çalışma nedenlerini Afrika'da farklı kılarken Türkiye'de daha farklı kılabilmektedir. Çocuklar yaşadığı coğrafyada kendilerini çevreleyen birçok yoksunluktan kaynaklı çalışma yaşamına girebilmektedir. Dolayısıyla sokakta çalışan çocuk konusunda yapılacak mücadelenin etkili sonuçlar doğurabilmesi için nedenlerin de iyi tespit edilmesi gerekmektedir. Nitekim sorunun nedenine yönelik tam olarak atılmayan her adım kısa sürede etki gösterse de uzun dönemde etkisiz kalmaktadır. Sokakta çalışan çocuk olgusuna neden olan faktörler, genel itibari ile çocuk işgücündeki nedenlerle ortak olmaktadır. Ancak farkı ise çocuk işçiliğinin (herhangi bir işletmede çalışan) aksine amacın geleneksel veya iş hayatı deneyimi kazanmak olmaması ve bu sektörün daha ağır zorunluluklar yüzünden ortaya çıkmasıdır.

Aptekar'a (1994: 199) göre sokakta çalışan veya yaşayan çocukların sorularını oluşturan birçok öncülü bulunmaktadır. Bunların toplumsal, ekonomik, politik ve kültürel etmenlerle bağlantılı temelleri mevcuttur. Bu sorulardan en önemlileri, yoksulluk, göç, ihmal, istismar ve sömürü düşüncesi ve kentleşme olarak sayılabilmektedir. Bu sorunlardan ilki yoksulluk olgusudur. Yoksulluk içinde yaşayan ailelerin en küçük bireyi olan çocuklar pek çok imkândan mahrum kalmaktadır. Küreselleşme sonucu dünyada izlenen neo-liberal iktisadi politikalarla beraber gelen yapısal uyum ve istikrar politikaları özellikle az gelişmiş ülkeler için özellikle ekonomik anlamda büyük sorunlar meydana getirmiştir. Bu sorunlar beraberinde yüksek işsizlik, gelir eşitsizliği ve nihayetinde artan yoksulluk ülkeleri

etkilemiştir. Dolayısıyla bu durum aile gelirine katkı, çocuğun ihtiyaçları için mücadele etmesi, eğitim, sosyal ve ekonomik yoksunluktan kurtulma amacıyla çocuğun çalışma hayatına girmesine sebep olmuştur. Kısacası gelir adaletsizliği, işsizlik, gelir kaybı, artan yoksullukla ve ebeveynlerin çocuklara karşı temel sorumluluklarını yerine getirememesine bağlı çeşitli nedenlerden kaynaklı çocukların çalışmaya hayatına girmesine sebep olmuştur (Volpi, 2002: 5; Altuntaş, 2018: 31). Ayrıca çocuğu sokağa ve çalışmaya iten diğer kimi yoksulluk nedenleri ise şöyledir (Volpi, 2002: 6):

- Konut eksikliği veya evsizlik
- İhmal ve istismar (ebeveynlerin uyuşturucu ve alkol bağımlılığının yanı sıra çocuğun gelişimi için ayrılması gereken sürenin ayrılması)
- Eğitimde başarısızlık
- Silahlı çatışmalar, salgın hastalıklar, mülteci sorunları, ebeveynlerden biri veya ikisinin kaybı gibi birçok neden daha yoksulluğun hem sebebi hem sonucu olmuştur.

Göç ve kentleşme olgusu özellikle kırsal kesimler azalan istihdam oranı, savaş ve çatışma ortamı, kan davaları ve benzeri birçok sorun sebebiyle insanların yer değiştirmek zorunda kalmaktadır. Ayrıca aile büyüklerinin göç edilen yerde iş bulamaması, düşük gelir, kalabalık aile yapısı veya kırdaki çalışmaya alışkın çocukların ekonomik destek sağlama isteği gibi sebepler çocukları iş hayatına sürüklemektedir. Mevcut yaşam kültüründen ayrılan çocuklar yeni yaşam alanında uyum problemleri yaşamakta bu uyum problemi de çocuklar için özellikle suç teşvik noktasında risk teşkil etmektedir (Şener ve Serdar, 2015: 109).

Sokakta çalışan çocuk sorunu yanında bu çocukların ihmal ve istismar edilmesi ile çocuğun emeğinin sömürülmesi de sokakta çalışan çocuklar içinde ayrı bir sorun alanı oluşturmuştur. Çocuğun ihmal ve istismar edilmesi günümüzün en büyük sorunları arasındayken denetim ve gözetimden uzak bir şekilde sokakta çalışan çocuğun da hem kendisinin ihmal ve istismar edilmesi hem de emeğinin sömürülmesi mevcut bu sorunu daha da derinleştirmektedir. Çocuklarda istismar kavramı ilk kez 1962 yılında Kempe ve arkadaşları tarafından “The Battered Child” adıyla yayınladıkları bir bilimsel yayında kullanılmıştır. Bu da problemin ekonomik, politik ve yasal etmeleri dışında ilk kez tıbbi bir kullanımda çocuk istismarı yaklaşımına olanak sağlamıştır (Irmak, 2008: 11). SHÇEK ve UNICEF (2010: 7)

çocuk istismarında Dünya Sağlık Örgütü'nün "çocuğun sağlığını, fiziksel gelişimini olumsuz yönde etkileyen, bir yetişkin, toplum veya ülkesi tarafından bilerek veya bilmeyerek yapılan davranışlar" tanımını ölçen almıştır.

Çocukluk döneminde istismara maruz kalan çocukların gelecek yaşamlarında derin izler bırakması, akıl ve ruh sağlığını olumsuz etkilemektedir. Nitekim aile ve yakın çevresi tarafından yapılan istismar ve düzensiz aile yapıları nedeniyle ihmal ve istismar durumu çocuğu aile ve çevresinden uzaklaştırarak güven alanı olarak sokağa yönelmesine neden olmaktadır. Aile içi şiddet, çevreden gelen fiziksel veya sözlü taciz, tecavüz gibi olumsuzluklar çocukların çevresinden kaçmalarına ve sokağa itilmesine zemin hazırlamaktadır (Altuntaş, 2018: 32-33). Bu durumda zamanla çocuğun sokağı mesken tutmasına, sokakta çalışmaya başlamasına veya farklı şekillerde hayatta kalma mücadelesine girişmesine neden olmaktadır.

Sömürülen veya ihmal ve istismar edilen çocuk çevresi ile iletişim noktasında zamanla sorunlar yaşaması kuvvetli bir ihtimal olmaktadır. Nitekim emeği sömürülen ya da istismar edilen çocuk dışlanmışlık hisleriyle hırçınlaşıp saldırgan bir tutum sergileyerek birçok yasa dışı durumlara yönelme eğilimi gösterebilecektir (Tuncel, 2003: 3). Dolayısıyla sömürülen ve ihmal edilen çocuk yaşadığı travmanın etkisiyle sokağı tercih etmekte ve yoksunluk, dışlanmışlık, bağımlılık, suça bulaşma, istismar gibi birçok ekonomik, sosyal, psikolojik risklerle karşı karşıya kalmaktadır.

2.3.2. Risk Sıralamasında Zirve: Sokakta Çalışan Çocukları Bekleyen Riskler ve Tehlikeler

Sokakta çalışmaya yönelen çocuklar, masum görünen (mendil, sakız, su ve simit satıcılığı) işlerde, gelir sağlamaya çalışmaları her ne kadar ağır gözükme de taşıdıkları risk ve tehlikeler açısından büyük sorunlara neden olabilmektedir. Yetişkin gözetimi ve denetiminden uzak sokakta çalışan bir çocuk geri eve dönüşünde sadece kazandığı geliri değil olası birçok sorunu da getirmektedirler. Özellikle sağlık açısından sokakta geçirdiği süre zarfında kötü hava şartları, kirlilik, denetimsiz çevre ve kötü arkadaşlıklar gibi çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır.

Türkiye'de çalışan çocukların karşılaştığı kötü şart ve riskler TÜİK'in 2019 Çocuk İşgücü Raporu'nda verilmiştir. Bu rapor çerçevesinde çalışan çocukların %12,9'u aşırı sıcak/soğuk ve nemli/nemsiz ortamlarda çalışırken, %10,8'i toz, duman ve zararlı gazların ile kimyasal maddelere maruz kalmaktadır. Gelişim

aşamasındaki çocukların ağır yük ve aşırı hareketler sonucu %10,1’inde duruş bozukluğu, %10,0’ı aşırı gürültülü ortamda çalışmakta, kaza riski %6,4’ü kaza riski ile karşı karşıya kalmakta %4,6’sı göz sağlığını kaybedebilmektedir (<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuk-Isgucu-Anketi-Sonuclari-2019-33807>).

En masum görünen ayakkabı boyacılığı işinde boya ve cila maddelerine maruz kalan çocuklar, çöpten topladıkları geri dönüştürülebilir maddelerle birçok tehlikeyle (kurşun, cıva, parazit kapma) karşı karşıya kalmaktadır. Çocukların maruz kaldığı tehlikeler sadece sağlık açısından olmayıp sosyal, psikolojik ve fizyolojik birçok tehlikeyle de sokakta karşılaşmaktadır. Nitekim taciz, şiddet, eğitimden yoksunluk, sevgi ve aile şefkati eksikliği gibi riskler yanı sıra uyuşturucu ve sigara gibi birçok bağımlılık sorunu yapan ürünlerin kullanıcısı veya satıcısı da olabilmektedir. Bu sorunlar beraberinde aile bağlarında kopukluk, kültürel yozlaşma ve suç (hırsızlık, gasp, taciz, uyuşturucu satıcısı, fuhuş, eşcinsellik, çeteler tarafından suça itilme) gibi birçok tehlikenin meydana gelmesine de neden olmaktadır (ÇSGB, 2017: 32; Barış, 2008: 101-102)

Bedensel ve psikolojik gelişim durumları akranlarına göre geri kalan çocuklarda güven problemleri görülmektedir. Bu durumlardan doğan en büyük sorunlardan biri de çocukta oluşan kişilik bozukluğudur. Gelir elde eden hatta yeri geldiğinde ailenin tüm ihtiyaçları karşılayan bir yetişkin rolünde iken çoğu durumda (şiddet, istismar ve çocuğa sokakta veya büyükleri tarafından bakış) çocuk olduğu belirtilmekte ve bu durum çocuğun kişisel gelişimine daha büyük zararlar vermektedir. Özellikle sevgi ve ahlaki değer konularında gerekli bilgi ve duyguları alamayan çocuklar bu durumun etkisinde kalarak gelecekteki davranışlarına olumsuz şekilde yansımaktadır (Güngör ve Erdurak, 2016: 17).

Geleceği noktasında çevresini rol-model olarak gören çocuklar özellikle eğitim sürecinde maddi ve manevi sorunlardan kaynaklı olarak eğitime karşı isteksiz olmakta veya çoğu zaman eğitimi gereksiz görmektedirler. Çünkü gelir getiren çocuğun ailesi tarafından takdir edilmesi ve kendi ihtiyaçlarını da karşılayabilmesi çocuğun güç sahibi olduğu düşüncesini doğurmaktadır. Dolayısıyla bu durum ve hissiyatı yaşayan çocuk da eğitim düşüncesinden uzaklaşarak daha yoğun bir çalışma hayatına başlamaktadır (Fidan, 2004: 34).

Çocuğun sokakta suçlu bireyle karşılaşma tehlikesi, suça meyilli kişilerle etkileşimde olma, eğitimden uzak kalma, aile bağlarının kopuk olması, yetişkin denetiminden uzak kalma gibi nedenlerden kaynaklı sokakta çalışan çocuklarda daha yoğun şekilde tehlikelerle karşılaşma ve suça buluşma riskini arttırmaktadır. Nitekim aile bağları zayıf ve ilgiden uzak kalan çocuklar saygınlığı, otoriteyi ve sevgiyi dışarda aramaya başlamaktadır. Dolayısıyla çocukların küçük yaşlardan itibaren sokakta çalışmasına ve her yönden tehlike ve haksızlıklara sebebiyet vermesine neden olmaktadır. Ayrıca sokakta çalışan çocuğun ihmal ve istismarı ile sömürüsüne karşı yeterli düzeyde önlem alamama ve koruyucu hizmetleri yürütememe çocuğun karşılaşması muhtemel risk ve tehlikelerin daha da yaygın hale getirmektedir (DPT, 2001: 3; Tuncel, 2003: 3).

2.3.3. Sokakta Çalışan Çocukların ve Ailelerinin Profilleri

Sokakta çalışan çocuklar genel itibari ile ulusal ve uluslararası birçok alanda ihmal edilen gruplar arasındadır. Bu çocuklar sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamdaki gelişim, sağlık ve eğitim hakları gibi birçok temel insani haktan mahrum kalmaktadır. Sokakta çalışan çocukların bir bölümü aile bağları tamamıyla kopukken bir bölümü ise aile ile temas yaşasa da duygusal ve maddi olarak kopuktur. Nitekim aileleriyle tamamıyla ayrı olan çocuklar tek başına hayatta kalma mücadelesi vermektedir. Birçok durum karşısında ailesinden ihtiyaç duyduğu sevgiyi, ilgiyi ve desteyi alamayan bu çocuklar genellikle buldukları çevreden temin etmeye çalışmaktadırlar.

UNICEF'in 1998 yılında yayınladığı "Türkiye'de Çocukların ve Kadınların Durumu" adlı raporda çocukların kendilerini sokakta bulma nedenleri şöyle açıklanmıştır (Tuncel, 2003: 7-8).

- Gelir adaletsizliğinin sonucu zengin ile yoksul arasındaki ekonomik farkın açılması,
- Özellikle yoksul (düşük gelirli) ailelerde çeşitli maddi sıkıntıların doğurduğu bir sonuç olması,
- Herhangi bir sebepten dolayı (ayrılık, ebeveynlerden birine ölümü) tek kalan ebeveynlerle yaşayan çocuklar,
- Belirtile bu tür sorunlarla karşı karşıya kalan çocuklara hizmet verecek kurum ve kuruluşların yetersizliği gibi sebepler çocukların sokakta olma profillerini belirlemektedirler.

Genel itibari ile kendi gelirine veya aile gelirine katkı sağlamak, daha iyi geçim olanakları elde etmek amacıyla çocuklar sokakta çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Sokakta çalışan çocuklara yönelik yapılan araştırmalar neticesinde sokakta bulunma yaşları ağırlıklı olarak 8-18 yaşları arasındadır. Ülke ve bölgelere göre yaş skalası da (altı yaş sınırı) değişebilmektedir. Ayrıca cinsiyet yönünden ailelerin daha çok erkek çocukları çalıştırma eğiliminde olduğundan sokakta çalışan erkek çocuk oranı kız çocuğuna göre daha yüksektir.

Sokakta çalışan çocukların korunması ve yetişkinler tarafından denetleme durumu düşük olması bu çocukların taciz, tecavüz, suç işleme, kaçırılma ve şiddet gibi birçok soruna karşı savunmasız bırakmıştır. Çocuklar buldukları bölgenin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısına göre birçok iş sektöründe ve olumsuz şartlarda yer almıştır (Volpi, 2002: 6-7).

Çalışan çocukların büyük bir kısmında aile veya onu yerine ikame eden kurumlarla ilişkilerinde sınırlılık olmakta kimi durumlarda ise ilişkiler tamamen kopmaktadır. Özellikle aile tarafından temin edilmesi gereken güvenlik ve ruhsal doyum gibi etmenlerin yoksunluğu çocukları güvensiz ortamlarda itmekte ve çocukta bu eksiklikleri tamamlama hissi uyandırmaktadır. Dolayısıyla sokakta çalışan çocukların ve ailelerinin bazı özellikleri de şöyle sıralanabilir (Yeşil, 2009: 27-29):

- Sokakta çalışan çocukların ailelerinin eğitim düzeyleri genel olarak düşüktür.
- Sokakta çalışan çocuklardan ailelerinin eğitim düzeyi düşük olan aileleri özellikle çocuk yetiştirme yöntemleri konusunda genellikle başarısızdır.
- Çocukların sevilmesi veya değer görmesi çocuğu zaman eve para getirmesine göre artmakta veya azalmaktadır.
- Sokakta çalışan çocukların büyük bir kesimi yetersiz beslenme, kötü hava koşulları, kirli ortamlar ve trafik kazalarına karşı genellikle savunmasızdır
- Sosyalleşme açısından sokakta çalışan çocukların çevre ve akranları ile zaman geçirme süreleri hiç yoktur veya oldukça sınırlı bir düzeydedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1. Araştırma Probleminin Ortaya Çıkış Süreci

Yapılan literatür taraması sonucunda sokakta çalışan çocuklara yönelik yürütülen birçok çalışmanın nitel veya nicel veri kaynağını oluşturan bireylerin, gelişmemiş bölgelerden göç eden çocuklar olduğu tespit edilmiştir. Bu bölgelerden biri olan Şırnak ili ve ilçelerinde göç vermenin yanı sıra sokakta çalışan çocuk sayısının çokluğu dikkat çekmiş ve bu konuda ön çalışmalar yürütülmüştür. Yapılan ön çalışmalarda bu çocukların farklı sebeplerden dolayı çalışma serüvenine girdiği ve sosyal, ekonomik, toplumsal ve bireysel gelişimleri noktasında bölge için önemli bir sorun olduğu tespit edilmiştir. Diğer çalışmalara veri oluşturma ihtimali yüksek olan çocukların büyükşehirlerde değil de sosyal ve ekonomik anlamda gelişmemiş bir bölgede bile çalışmayı tercih etmelerindeki etmen araştırma konusu olmuştur. Bu sorunun temel sebebi (yapılan diğer çalışmalar olduğu gibi) sadece yoksulluk mu yoksa ailelerin ihmali ve istismarı da söz konusu mu sorularına cevap aramaktır. Gelişmemiş bir bölgede bu denli uğraş veren çocukların gelecek noktasında nasıl bir beklentiye sahip olduklarını tespit edebilmek amacıyla da bu problem seçilmiştir.

2. Araştırmanın Konusu

Dünyada ve Türkiye’de çok önemli sorunlardan birisi olan sokakta çalışan çocuklar problemi, tez çalışmasının ana konusu olmuştur. Farklı sebeplerden dolayı erken yaşta iş hayatına girmiş çocuklardan sokakta çalışan çocukların; yoksullukla bağlarını, kişisel ve aile özelliklerini, sosyo-ekonomik profillerini ve bu kategorideki çocukların gelecekte beklenenleri tez çalışmasının konu zincirini oluşturmuştur.

3. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Araştırmaya Konu Olan Sahanın Seçimi

Günümüzde artan ekonomik sorunlarla beraber artan işsizlik oranları ve azalan gelir olanakları, özellikle dar gelirli ailelerde çocukları da aile ekonomisine katkıya zorlamaktadır. Tarihin her döneminde çocukların farklı sebepler ve amaçlar neticesinde çalıştığı görülse de özellikle Sanayi Devrimi ve sonrası yapılan işlerin niteliğinin değiştiği görülmektedir. Ekonomik değişimlerden en çok etkilenen kesimlerden biri de çocuklar olmuştur. Bu durum çocukların fiziksel, ruhsal ve psikolojik gelişimlerinde derin yaralar bırakabilmektedir. Bu nedenle dünyada ve ülkemizde birçok bilim alanı bu konuyu araştırmak, tartışmak ve mücadelesi için çözüm önerileri ortaya çıkarmak amacıyla çalışmalar yürütmektedir.

Literatür taraması sırasında ülkemizde bu alanda yapılan çalışmaların tamamına yakını büyükşehirlerde sokakta çalışan çocuklara yönelik yapıldığı gözlemlenmiştir. Bu çalışmalardan çoğunun da yoksullukla bağı ve çocukların geleceğine yönelik beklenti ölçeklerinden yoksun olduğu görülmüştür. Büyükşehirlerde yapılan ve sokakta çalışan çocuklara yönelik tüm çalışmalarda denek olarak görüşülen veya anket yapılan çocukların büyük oranının ekonomik seviyesi düşük olan illerden (Şırnak, Mardin, Hakkâri gibi) göç ettiği görülmektedir. Bu tez araştırmasının diğerlerinden farkı birincil kaynağı olan illerden birinde bu verilerle ne denli bağlar olduğunu tespit etmek ve çözümü, sorunun kaynağında arayama çalışmak amacıyla Şırnak ili ve ilçeleri seçilmiştir.

Sokakta çalışan çocukların özelliklerini tanıtarak, içinde buldukları durumu anlamak, irdelemek ve gelecekte beklenenlerini anlayarak, tüm önyargılardan arınmış şekilde çözüm önerileri ve toplumsal bir bilinç uyandırmaktır. Bu amaçlar doğrultusunda anket çalışması ile yüz yüze görüşmeler uzmanlar yardımıyla yapılmıştır. Çocuklara ait birçok özellik tanımlanmaya çalışılmış ve akabinde ise farklı özelliklere sahip çocukların sorunları tespit edilmeye ve görülen problemlere

çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır. Tezin diğer hipotezleri ve soruları ise şöyledir:

- Sokakta çalışan çocukların yoksullukla bağı vardır. Bu bağ ne kadardır?
- Sokakta çalışmaya sebep olan etmen yoksulluktur. Bunun yanında İstismar ve ihmal var mıdır?
- Sokakta çalışan çocukların mevcut durumları ile geleceğe bakış açıları nasıldır?
- Hanede yaşayan kişi sayısı, eğitim düzeyi veya ebeveynlerin eş durumunun çocukların gelecek beklentisi noktası ve suç oranlarına etkisi vardır. Bu etki ne derecededir?
- Sokakta çalışan çocuklar birçok riski barındırmaktadır. Bu riskler nelerdir?
- Sokakta çalışan çocukların sağlık, eğitim ve sosyal hayat düzeyleri nasıldır?
- Aile ekonomik seviyesinde çocuğun rolü yüksektir. Çocuk aile gelirin e yardımcı unsur mu yoksa aile gelirin e sorulduğu kişi mi?
- Çocukların mevcut durumu ve gelecekte beklenenleri arasında bir döngü var mıdır?

4. Araştırmanın Yöntemi, Evreni ve Örneklemi

Araştırma çalışması için veri toplayabilmek amacıyla, araştırmaya konu alınan bölgede yapılan ön analizlerde diğer çalışmalardan farklı bir yapı oluşturabilmek için çocuklar ve uzmanlarla görüşülerek anket soruları oluşturulmuştur. Özellikle bölgenin sosyo-ekonomik ve toplumsal yapısı göz önünde bulundurularak sorular güncellenmeye çalışılmıştır. Yaş ve eğitim skalası farklı olan çocuk guruplarıyla iyi bir iletişim kurabilmek amacıyla uzmanlardan yardım alınmıştır. Türkçe konuşma ve anlama veya soruları yanıtlamada sorun görüldüğü tespit edilen durumlar neticesinde, uzmanlarca anket soruları Kürtçeye tercüme edilmiştir. Soruların yapısı değiştirilmeden anketörler aracılığıyla sorulmuş ve daha sağlıklı cevaplar alındığı görülmüştür. Dil ve anlama dışında problem yaşanan bir diğer konu ise bu tür çalışmalara karşı toplumsal çekinme sorunudur. Bu yüzden çalışma öncesinde alınan etik kurul raporu neticesinde diğer gerekli izinler alınmış ve gereken yerlerde kullanılmıştır.

Ekonomik bir kazanç için sokakta olan çocukların durumlarını daha iyi anlamak amacıyla çocuklarla beraber bu işlere vakit ayrılmıştır. Bu sayede çocukların bakış açısı ve çocukların çalışma yöntemleri daha iyi analiz edilmiştir.

Hem çocukların zamanı alındığı için hem de çocukların dilencilikle bağıni ölçmek amacıyla kimi zaman çocuklara herhangi bir karşılık beklenmeden (yaptığı işe münasebet) maddi yardım yapılmıştır.

Word üzerinden oluşturulan anket soruları katılımcılara, uzman kişiler ve anketörler aracılığıyla ulaştırılarak cevaplar toplanmıştır. SPSS analizleri sonucu hata tespit edilen veya araştırma için uygun olmayan anketler değerlendirme dışı bırakılmıştır. Çocukların; demografik verilerini, sosyo-ekonomik durumlarını, aile profillerini ve gelecek konusunda beklentilerini tespit edebilmek amacıyla toplamda 49 soru çocuklara sorulmuştur.

Bu doğrultuda hazırlanan sorulardan ilk 24'ü çocukların demografik verilerini, sosyo-ekonomik profillerini ve aile profillerini değerlendirmeye yönelik iken, diğer 25 soru çocukların gelecek beklentilerini değerlendirmeye yönelik olmuştur. Analiz noktasında zorlanmamak amacıyla ilk 24 sorunun cevaplama yönteminde evet/hayır şeklinde iki şıklı cevaplardan ve 5 şıklı veya 6 şıklı cevaplardan oluşmuştur. Geriye kalan 25 soru hazır ölçek olan; McWhirter ve McWhirter (2008) tarafından geliştirilen FESA (Future Expectations Scale for Adolescents) ölçeğinin, Murat Tuncer (2011) "Ergen Gelecek Beklentileri Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması" makalesinden doğrudan alınmıştır. Bu ölçekte yer alan sorular 7'li Likert tipi cevaplardan oluşmakta ve bütün soruları "Yetişkin olduğumda" ile başlamaktadır. Ölçekte yer alan sorulara verilen cevaplar; "1: kesinlikle inanmıyorum" ve "7: kesinlikle inanıyorum" yani 1 en düşük puanı temsil ederken 7 en yüksek puanı temsil etmektedir (Tuncer, 2011: 1267).

Sokakta çalışan çocukların sosyo-ekonomik profilleri, demografik ve aile yapıları ve gelecek beklentilerini ölçmek amacıyla; tezin evrenini Şırnak ili ve ilçelerinde sokakta çalışan çocuklar oluştururken örneklemini ise örnekleme yöntemlerinden biri olan olasılık örneklerinin, küme örnekleme (tek aşamalı küme örnekleme) yöntemiyle Şırnak ili ve ilçelerinde kümeler arası belli bir oran hesaplaması yapılmadan sokakta çalışan 480 çocuğa yapılmıştır (Baltacı, 2018: 242). Bu çocuklardan 370'i erkek 110 tanesi de kız çocuktan oluşmuştur. Bölgenin toplumsal yapısı gereği kız çocuklarının böyle denetimsiz bir noktada çalıştırılması ve bulunması zordur. Bu yüzden kız erkek oranında farklılık meydana gelmiştir.

SPSS programından elde edilen veriler öncelikle ölçme aracının yapı bakımından geçerliliğini tespit etmek amacıyla açılımlı faktör analizi

uygulanmıştır. Güvenirlilik katsayısını tespit etmek amacıyla “cronbach alfa” katsayısı hesaplanmıştır. Kategorik değişkenler arasındaki ilişki tespit etmek amacıyla ki kare testi, ortalama karşılaştırma testleri yapılması amacıyla guruplayıcı değişkenler arasında iki değer alanlar için bağımsız örneklem t testi, ikiden fazla değer alan gruplar için ise ANOVA testi yapılmıştır.

Çalışmanın örneklem sayısı konusunda literatürde birçok farklı görüş mevcuttur. Araştırmaya konu olan Şırnak ili ve ilçelerinde toplam nüfus, 2019 yılı itibari ile 529.615'tir. Bu nüfus sayısının ortalama %35'ini (189.401 kişi) [0-19] yaş aralığı oluşturmuştur (<https://www.nufusu.com/il/sirnaknufusu#:~:text=%C5%9E%C4%B1rnak%20n%C3%BCfusu%20bir%20%C3%B6nceki%20y%C4%B1la,2019%20y%C4%B1l%C4%B1na%20g%C3%B6re%20529.615'dir.>). En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi'nde yer alan “18 yaşın altındaki herkes çocuk olarak kabul edilmektedir” tanımı ölçüt alınarak ortalama 175.000 olarak tahmin edilen 18 yaş altı çocuk nüfusu doğrultusunda anket için örneklem hesabı yapılmıştır.

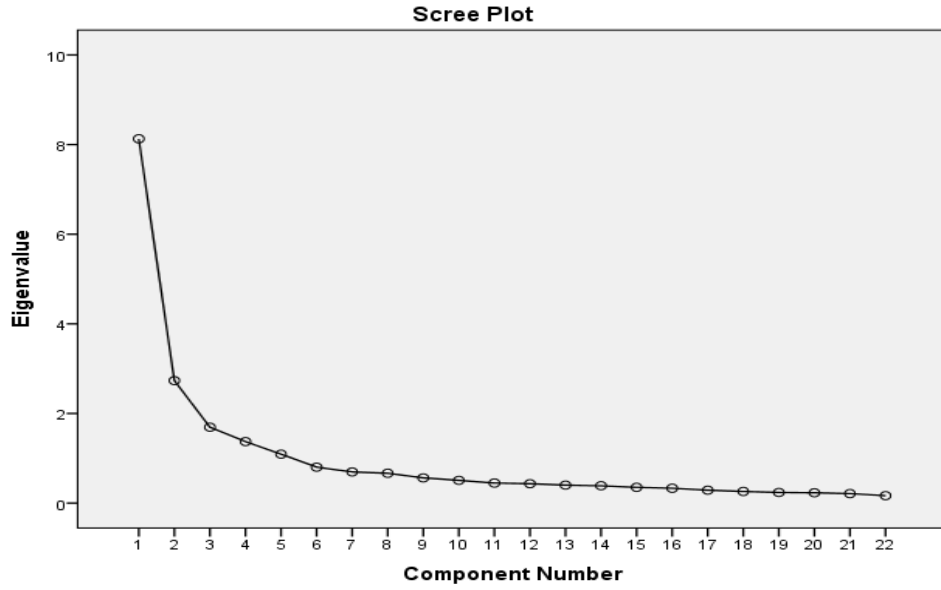
Yahşi ve Erdoğan'a (2014) göre 100.000 ile 1.000.000 kişi arasında örneklem büyüklüğü olan bir anket çalışmasında ± 0.05 için örneklem büyüklüğünde 383 kişinin yeterli olacağıdır. Hatcher (1994) 100 kişilik bir örneklem için madde sayısının en az beş olmasını belirtirken, Bryman ve Cramer'e göre faktör analizi için örneklem büyüklüğünün madde sayısının beş veya on katı olması gerekmektedir. “Tonta'ya (2008) göre faktör analizinde örneklem büyüklüğünün .001 anlamlılık düzeyi verimax rotasyonunda 100 örneklem büyüklüğünde ,512 KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) değeri anlamlı çıkmaktadır” (Tuncer, 2011: 1268).

Bu görüşler doğrultusunda Şırnak ili ve ilçelerinde; En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi'nde yer alan “18 yaşın altındaki herkes çocuk olarak kabul edilmektedir” tanımı ölçüt alınarak ortalama 175.000 çocuk olduğu tahmin edilmektedir. Örneklem hesaplamasına göre 125-385 arası örneklemin yeterli olduğu tespit edilmiştir. Buna rağmen anket verilerinin daha güvenli sonuçlar doğurması için minimum 700 kişi ile anket yapılması hedeflenmiş fakat dünyayı ve ülkemizi saran Covid-19 pandemisi sebebi ile 550 kişi ile anket görüşmesi yapılmış ve bu görüşmelerden 70 tanesi kusurlu gözüktüğü için istatistik hesaplamasında 480 anket baz alınmıştır.

480 kişiden alınan veriler sonucunda elde edilen KMO değeri ,900 ve Barlett Sphericity ($\chi^2 (231)= 5982,095, p=,000$) olduğundan faktör analizi için gerekli varsayımların sağlandığı görülmüştür. Bu bilgiler neticesinde verilerin uygun olduğu ve örneklemin yeterli olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin faktör yapısının belirlenmesi amacıyla özdeğerlerin saçılımını gösteren Scree Plot grafiği incelenmiştir. Bununla birlikte faktör sayısının 1'den fazla olması durumunda varimax dik döndürme işlemi kullanılarak maddelerin ilgili faktörlere atanması işlemi yapılacaktır. Faktör analizi işleminde ölçek maddelerinin faktörlere atanması ya da ölçekten çıkarılması işlemlerinde faktör yükü değerlerine bakılarak yapılmıştır.

Yapılan faktör analizi neticesinde öz değeri 1'in üzerinde olan 5 soru tespit edilmiştir. Fakat öz değer grafiği incelendiğinde 2. faktörden sonra normalin dışında sert bir düşüş gözlemlenmiş ve 4. ve sonrasındaki faktörlerin değerlerinin birbirine yakın olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple ölçekte hata verildiği görülen 3 soru çıkarılarak yeni bir faktör analizi yapılmış ve ölçeğin dört faktörlü bir yapıya büründüğü görülmüştür.

Yapılan faktör analizi sonucunda kalan 22 maddenin değeri 1 olacak şekilde temel bileşenler analizi öncelik verilmek şartıyla verimax (22) eksen döndürmesi yapılmıştır. Faktör yükleri binişik ve kesim noktasının altında kalan maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Bu analiz neticesinde ortaya çıkan geçerlilik çalışmaları doğrultusunda gelecek beklentisi ölçeğinin 4 faktörlü bir yapıya sahip olduğu görülmüş ve analizin faktör yapısı Scree Plot (Şekil 3.) grafiğinde gösterilmiştir.

Şekil 3.1. Ergen Gelecek Beklentisi Ölçeği Yamaç Birikim Grafiği

Şekil 3.1.'de görüldüğü üzere ölçekte açıklanan varyans sayısı 4'tür. 4 faktörün varyansa yaptığı toplam katkı %68,25'tir. Faktörlerin varyansa yaptıkları katkıya bakıldığında ilk faktörün (İş ve Eğitim) %28,68, İkinci faktörün %23,12, üçüncü faktörün %8,38 dördüncü faktör ise %8,07 olmuştur. Çizgi grafiğinde yüksek ivmeye sahip hızlı düşüşler önemli faktör değerlerine sahipken yatay çizgiler varyans açıklamalarının birbirine yakın olduğunu gösterdiğinde diğer faktörlerin düşük değerlere sahip olması sebebiyle değerlendirme dışı bırakılmıştır (Büyüköztürk, 2002. akt. Tuncer, 2011: 1269). Yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen faktör ve faktör yükleri tabloda verilmiştir.

Tablo 3.1. EGB Ölçeğinin Madde ve Faktör Yüğü

Soru İfadesi	Faktör Yüğü	Ortalama	Standart Sapma
(İş ve Eğitim)			
Yetişkin olduğumda hayatımla ilgili başarmak istediğim şeyleri başarmış olacağım	,790	5,09	1,93
Yetişkin olduğumda İsteddiğim şeyleri satın alabileceğim	,777	5,05	1,83
Yetişkin olduğumda İyi bir iş bulacağım	,801	5,18	1,83
Yetişkin olduğumda hedeflediğim eğitim düzeyine ulaşacağım	,533	4,46	2,29
Yetişkin olduğumda hoşlanacağım bir iş bulacağım	,749	5,30	1,85
Yetişkin olduğumda istikrarlı bir iş bulacağım	,810	5,10	1,92
Yetişkin olduğumda geçimimi her zaman sağlayacağım	,797	5,28	1,70
Yetişkin olduğumda kendimi güvende hissedeceğim	,769	5,33	1,65

Yetişkin olduğumda kazandığım para bana ve hayat arkadaşşıma yeterli gelecek	,664	5,05	1,75
Yetişkin olduğumda işim bana kendimle gurur duymam için fırsatlar verecek	,624	5,09	1,75
Yetişkin olduğumda mutlu bir hayatım olacak	,704	5,22	1,70
Eigenvalues: %8,12 Açıklanan Varyans: %28,68			
(Evlilik ve Aile)			
Yetişkin olduğumda evleneceğim	,784	5,26	2,00
Yetişkin olduğumda çocuklarım olacak	,808	5,10	2,04
Yetişkin olduğumda 25 yaşından önce evli olacağım	,743	4,13	2,12
Yetişkin olduğumda evliliğim hep sürecek	,781	5,14	1,87
Yetişkin olduğumda çocuğuma güvenli bir ortam sağlayacağım	,805	5,33	1,77
Yetişkin olduğumda çocuğum daima barış içinde yaşayacak	,799	5,31	1,74
Yetişkin olduğumda çocuğumun uzun bir hayatı olacak	,771	5,03	1,78
Eigenvalues: %4,42 Açıklanan Varyans: %23,12			
(Din ve Toplum)			
Yetişkin olduğumda dini aktivitelere katılacağım	,916	4,49	2,00
Yetişkin olduğumda düzenli olarak toplumsal ve dini hizmetlere katılacağım	,924	4,49	2,04
Eigenvalues: %1,37 Açıklanan Varyans: %8,38			
(Sağlık ve Yaşam)			
Yetişkin olduğumda sağlıklı bir diyet yapacağım	,805	4,26	2,06
Yetişkin olduğumda spor yapacağım	,691	4,73	2,03
Eigenvalues: %1,09 Açıklanan Varyans: %8,07			
Açıklanan Toplam Varyans		%68,25	
Kaiser - Meyer – Olkin (KMO)		0,900	
Bartlett"s Testi		000*	
Cronbach Alfa Katsayısı		0,903	

Tablo 3.1’de görüldüğü üzere, yapılan faktör analizi sonucunda ölçek maddeleri 4 faktör altında toplanmıştır. Birinci faktörde toplanan maddelerin faktör yüklerinin ,533 - ,810 arasında değişim göstermiştir. İkinci faktörde toplanan maddelerin faktör yükleri ,743 - ,808, üçüncü faktörün toplanan maddelerinin faktör yükleri ,916 - ,924 ve son olarak dördüncü faktörün toplanan maddelerinin faktör

yükleri ,691 - ,805 arasında değiştiği görülmüştür. Araştırma kapsamında gelecek beklentisi ölçeğinin güvenilirliğini tespit etmek amacıyla Cronbach Alfa katsayıları hesaplanmıştır. Bu katsayının yorumlanması konusunda literatürde birçok görüş yer almaktadır. Bu görüşlerden en çok kabul göreni Tablo 3.2.'deki gibidir (George ve Mallery, 2003).

Tablo 3.2. Güvenirlilik Katsayısının Yorumlanması

Güvenirlilik katsayısı (Cronbach Alfa)	Yorumlaması
0.9 ve üzeri	Mükemmel
$0.7 \leq a < 0.9$	İyi
$0.6 \leq a < 0.7$	Kabul edilebilir
$0.5 \leq a < 0.6$	Zayıf
$a < 0.5$	Kabul edilemez

Bu bilgi doğrultusunda yapılan güvenilirlik analizi sonucu gelecek beklentisi ölçeğinin Cronbach Alfa katsayısı 0,903 çıkmış ve bu durum, ölçeğin “mükemmel” derecede güvenilir olduğunu göstermiştir.

Tablo 3.3. Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Değişkenler	Çarpıklık	Basıklık
İş ve Eğitim	-,164	-1,092
Evlilik ve Aile	-,675	-,066
Din ve Toplum	,071	-1,242
Sağlık ve Yaşam	,212	-,691

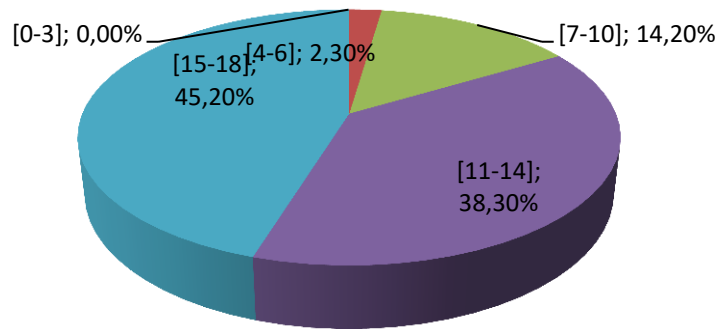
Tez anket çalışmamıza katılan çocukların gelecek beklentileri ölçeğinden elde edilen puanların dağılımını saptayabilmek amacıyla çarpıklık ve basıklık katsayılarına başvurulmuştur. Basıklık ve çarpıklık değerleri için literatürde farklı doğrular vardır. Bunlardan bir tanesi +1 ve -1 aralığında yer alan katsayı değerlerine sahip olunması halinde verilerin normal dağıldığı görüşüdür (Hair; Black; Babin et al. 2013). Bir diğer görüş ise +1,5 ve -1,5 arasında olursa veriler normal dağılmıştır görüşüdür (Tabachnick and Fidell, 2013). Yapılan basıklık ve çarpıklık analizi sonucu ergen gelecek beklentileri Tablo 3.3.'de görüldüğü üzere -1,5 ve +1,5 arasında çıktığından bu veri setinin normal dağılım varsayımını karşıladığı söylenebilir. Bu değerlere göre veriler normal dağıldığı için ANOVA, T- testi gibi parametrik testler yapılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

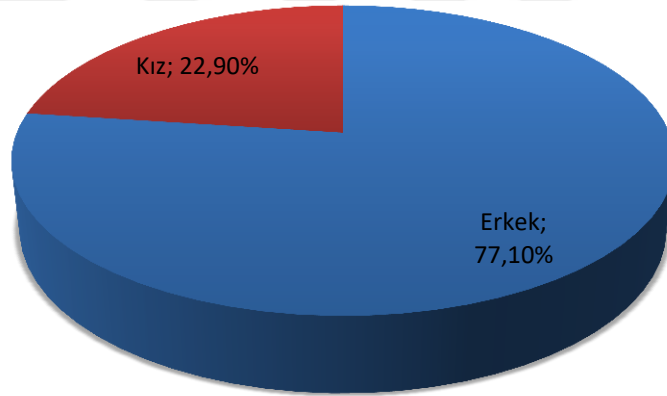
1. Demografik Veriler

Toplanan bilgiler doğrultusunda ankete veri sağlayan bireylerin yaş durumu Şekil 4.1’de verilmiştir. Ankete veri olan en yüksek oranı %45,2 (217 kişi) ile [15-18 yaş] aralığı oluşturmuştur. Bu oranı %38,3 (184 kişi) ile [11-14] yaş aralığı, %14,2 (68 kişi) ile [7-10] yaş aralığı ve son olarak %2,3 ile (11 kişi) [4-6] yaş aralığı oluşturmuştur. En küçük birey 5 yaşında iken en büyüğü ise 18 yaşına girmek üzere olan çocuklardan oluşmuştur.

Şekil 4.1. Yaş Dağılımı

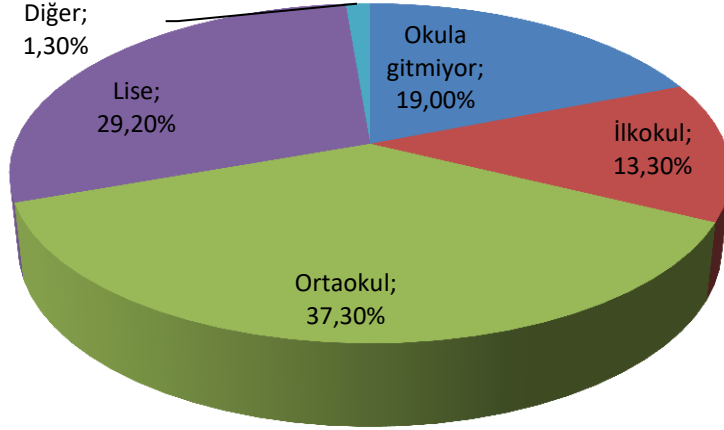
Şekil 4.1. Yaş dağılımında en dikkat çeken yaş aralığı [4-6] olmuştur. Çünkü TUIK'in 2019 yılı Çocuk İşgücü Anketi Raporu'nda yer alan bilgilere göre "bir ekonomik faaliyette çalışan 5 yaşında çocuk gözlemlenmedi" ifadesidir. Bu durum neticesinde her geçen gün ekonomik faaliyette çalışan veya sokakta değil de aile denetiminde olması gereken en küçük bireylerin de sokağa çalışma için gönderilmesi yadsınamaz bir durum olmuştur. Dikkat çeken bir diğer durum ise yine TUIK verilerinde yer alan bilgilere göre ekonomik faaliyette çalışan çocukların oranı %79,7 ile 15-17 yaş aralığında iken bu oran Şırnak'ta %45'tir. Bu da gösteriyor ki Şırnak'ta ekonomik faaliyette (sadece sokakta çalışanlar olmasına rağmen) çalışanların daha büyük bir oranla 14 yaş ve altında olduğu gözlemlenmiştir. Çocukların özellikle gelişimi için en verimli olan 14 yaş altı dönemde çocukların iş hayatında olması fiziksel ve ruhsal gelişimleri açısından çok olumsuz bir durum olmuştur (Duyar ve Özener, 2003: 92).

Şekil 4.2. Cinsiyet Dağılımı

Şekil 4.2'ye bakıldığında sokakta çalışan çocukların çoğunlukla erkek olduğu gözlemlenmiştir. Nitekim bölgenin kapalı toplum yapısı gereği kız çocukların çalışmasına karşı bir tavır varken denetimsiz bir ortamda kız çocuklarının çalıştırılması çok beklenen bir durum olmamıştır. Tez çalışması neticesinde tahmin edilenin üstünde bir kız çocuk sayısı ile karşılaşılmış ve bu durum dikkat çekmiştir. Çıkan veriler doğrultusunda sokakta çalışan çocukların %77,1'lik (370 kişi) oranla erkeklerden oluşurken %22,9'u (110 kişi) kız çocuklarından oluşmuştur. Sahada gözlenen en küçük bireylerden birkaçının da kız çocuk olması bir diğer dikkat çeken durum olmuştur. Kız çocukları daha çok hafif işlerde yer almıştır. Buna rağmen ağır işlerde çalışan ve çok geç saatlere kadar dışarda kaldıkları da gözlemlenmiştir. Kız

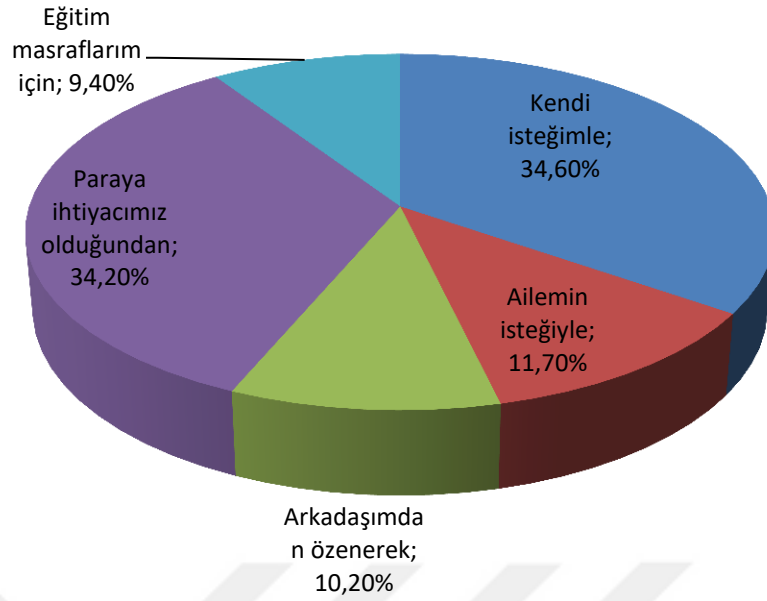
çocukları genel itibari ile bir büyük yanında veya aile gözetimine daha yakın bir alanda çalışırken erkek çocuklar sokaktaki neredeyse tüm işlerde ve her alanda çoğu zaman denetimsiz bir şekilde çalıştığı gözlemlenmiştir.

Şekil 4.3. Çocukların Eğitim Durumu Dağılımı

Sokakta çalışan çocukların %81'i, çalışırken diğer taraftan da eğitimlerine devam etmişlerdir (Şekil 4.3). Okula gitmeyen çocuklar %19'luk oranı (91 kişi) oluştururken okula gitmeme sebepleri sorulduğunda çoğunlukla ekonomik durumlardan dolayı gidemediklerini belirtmişlerdir⁶. Özellikle [11-14] yaş aralığındaki çocukların bu soruya cevabı "babam okula gitmemi istemiyor, para kazanmam gerektiğini söylüyor" olmuştur.

⁶ Nicel verilerin yanı sıra çocukla sağlıklı ve samimi bir iletişim kurulduğunda nitel verilerle anket dışı sorulan sorulardan biri olan "neden okula gitmiyorsunuz?" Sorusu sorulmuştur.

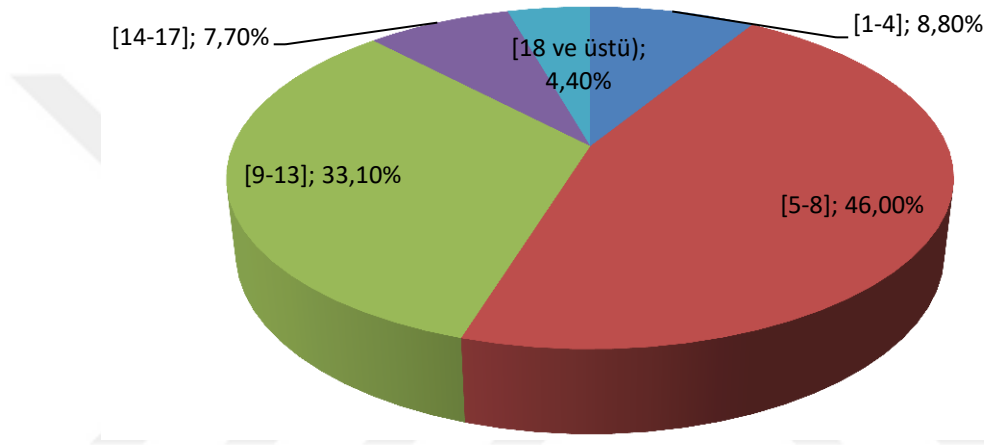
Şekil 4.4. Çalışma Sebebi Dağılımı

Şekil 4.4'te yer alan verilere bakıldığında çocukların büyük oranda çalışma sebebi %34,6 (166 kişi) kendi istekleri doğrultusunda çalıştıkları ve %34,2'sinin (164 kişi) ise maddi durumlardan dolayı çalışmak zorunda kaldığı görülmüştür. "Kendi isteğimle çalışıyorum" seçeneğini seçen çocukların da akabinde ailenin ekonomik durumuna değinmesi aslında durumun çoğunlukla ailenin içinde bulunduğu ekonomik durumdan dolayı çocuğun erken sorumluluk alma isteğinden kaynaklandığı kanısına ulaşılmıştır. Arkadaşlarından özenerek sokakta çalışmaya başlayan %10,2'lik (49 kişi) kesim dışında çocuklar ailevi etmenlerden dolayı iş hayatına girmiştir. Arkadaşlarından özenerek çalışan çocuklar diğer çocuklara oranla daha kısıtlı dönemlerde ve sürelerde çalışmaktadır. Bu grafikte yer alan verilerin büyük oranda TUIK'in 2019 Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarıyla örtüştüğü görülmüştür.

2. Sokakta Çalışan Çocukların Aile Özellikleri

Şırnak ili ve ilçelerinde yer alan sokakta çalışan çocukların aile özelliklerine bakıldığında neredeyse yarısının (45,2) 9 ve üstü kişinin yer aldığı kalabalık ailelerden oluştuğu gözlemlenmiştir. TUIK'in "İstatistiklerle Aile, 2019" raporunda yer alan ortalama hane halkı büyüklüğü en yüksek il olan Şırnak (6,11 kişi)'ta sokakta çalışan çocukların hanelerinde yaşan kişi sayısı 8 ile 10 kişi arasında bir veriye sahip olmuştur. Bu sayıyı çoğunlukla çekirdek aile üyeleri oluştururken kimi

zaman geniş aile üyeleri ile daha kalabalık bir sayıya ulaşmıştır⁷ (<https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33730>). Şekil 4.5'te görüldüğü üzere hanede yaşayan kişi sayısı %8,8 (42 kişi) ile [1-4] kişilik ailelerden oluşurken %46,0'ını (221 kişi) [5-8] kişilik ailelerden oluştuğu görülmüştür. Bu durum özellikle çocukların aile tarafından yeterli ilgiyi görememesine, ihmal ve istismarını daha kolay hale getirebilmektedir. Bunun yanı sıra sokakta çoğunlukla denetimsiz kalan çocuklara evde de gereken denetimin verilmemesi sonucu sokakta yer alan risklere yakalanma oranları daha yüksek olmuştur.

Şekil 4.5. Hanedeki Toplam Nüfus Sayısı Dağılımı

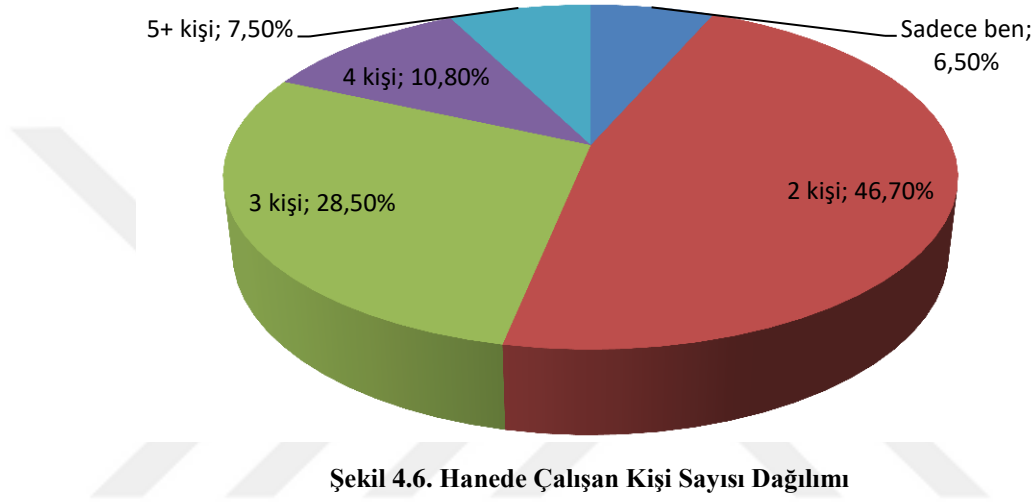
Sokakta çalışan çocuklar sorununda en önemli verilerden birini Şekil 4.6 oluşturmuştur. Hanenin gelirine katkı sağlayanların sayısı içerisinde çalışan bireylerin yarısından fazlasını (%53,2) çocukların oluşturduğu ve sokakta çalışan çocukların ailenin gelirinde başrol oynadığı görülmüştür. Bunlardan 31 kişisi tek başına (yardımlar hariç) aile gelirini üstlenirken 224 kişi aile bireylerinden biri ile beraber hane ekonomisini yürüttüğü görülmüştür. Sadece ben diyen çocukların yanı sıra 2, 3 veya 4 kişinin çalıştığı ailelerden bazılarının çocuklarla beraber bir yetişkinin değil (yetişkinler işsiz veya başka sebeplerle çalışmazken) diğer kardeşleriyle beraber sokakta aile gelirini üstlendikleri görülmüştür.

Bu konuda en dikkat çeken çocuklardan 5 kişiden oluşan kardeş gurubu olmuştur. Kalabalık aile yapısı içerisinde yaşadığı tespit edilen bu gurubun üyeleri 3 kız ve 2 erkek kardeşten oluşmaktadır. En küçüğü 5 en büyüğü 12 yaşında olan bu kardeşlere ayrı ayrı sorulmasına rağmen hepsi “evde sadece biz çalışıyoruz

⁷ Nitekim TÜİK verilerine göre en yüksek geniş aile oranına sahip il yine Şırnak'tır.

büyüklerden çalışan yok” cevabı alınmıştır. İhmal ve istismar konusunda çok önemli veri sağlayan bu gurubun iki erkek kardeşin hırsızlık yaptığı kızların da mendil veya çiçek satışı dışında dilindikleri tespit edilmiştir⁸.

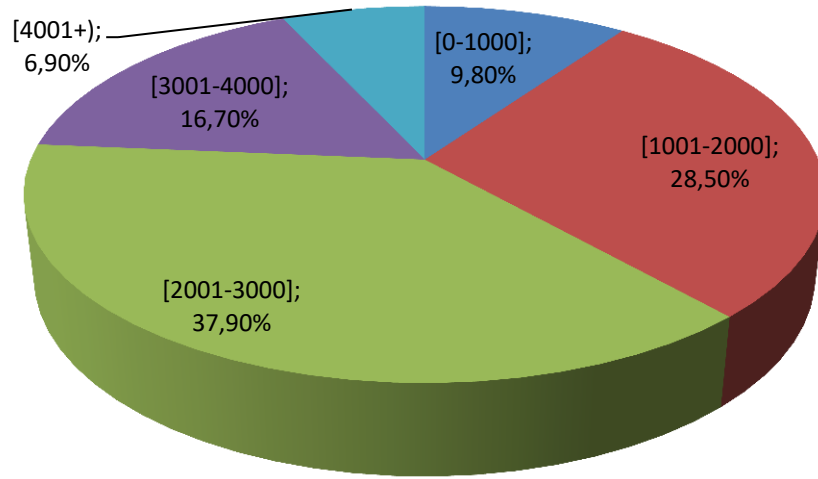
Bu durum çocukların aile geliri konusunda önemli bir etmen oluşunun göstergesi ve ailelerin çocukları gelir kaynağı olarak gördüğüne örnek teşkil etmektedir. Çocukluklarını çoğu yönden, yaşamaktan mahrum olan sokakta çalışan çocuklar, erken yaşta aşırı sorumluluk altına girmeye başlamışlardır.

Özellikle kalabalık ailelerde ortalama her hanede 2-3 kişinin çalıştığı görülen bu ailelerin %40'ı asgari ücretin altında bir gelire geçimini sağlarken neredeyse yarısının asgari ücret dolaylarında bir gelire sahip olduğu Şekil 4.7'de gösterilmiştir. Geriye kalan %10'luk bir kesim ailede çalışan kişi sayısının fazlalığıyla eş değer olarak gelir düzeyi de artış gösterebilmiştir. Ailede yaşayan ortalama kişi sayısı ve ortalama gelir düşünüldüğünde sokakta çalışan çocukların ailelerinin büyük çoğunluğunun yoksul olduğu söylenebilmektedir.⁹

⁸ Yapılan gözlemler ve uzmanların çocuklarla yaptıkları görüşmelerinden sonra bu veriye ulaşılmıştır.

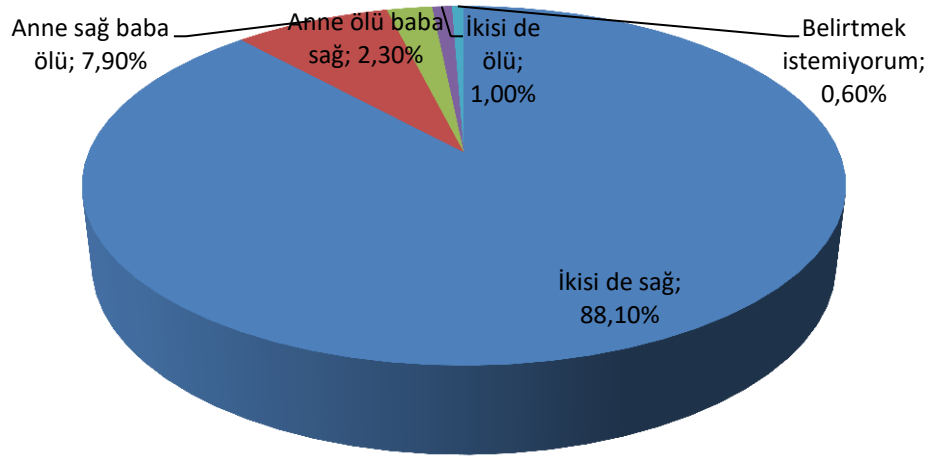
⁹ Türkiye, kişi başı günlük harcaması, cari satın alma gücü paritesine göre 2.15 ve 4.3 dolar ölçütleri doğrultusunda yorumlanmıştır.

Şekil 4.7. Hanedekilerin Toplam Geliri Dağılımı¹⁰

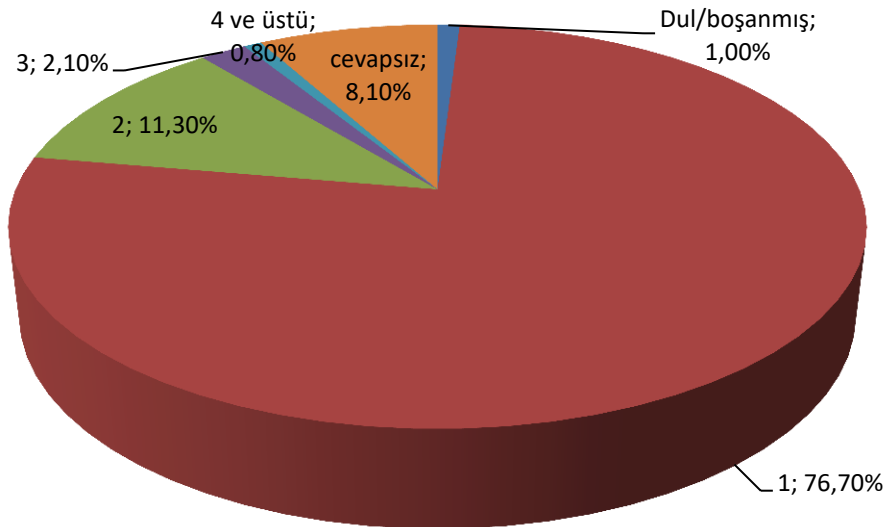
UNICEF'in 1998 yılında yayınladığı "Türkiye'de Çocukların ve Kadınların Durumu" adlı raporda çocukların kendilerini sokakta bulma nedenleri arasında gösterilen Şekil 4.8'deki ebeveynlerden birinin hayatta olmama durumunun sokakta çalışma noktasında etkili olduğu bilinmektedir. Şırnak ilinde sokakta çalışan çocuklardan %7,8'inin (38 kişi) babası, %2,3'ünün (11 kişi) annesi ve %1'nin de (5 kişi) her ikisini kaybettiği görülmüştür. Ebeveynlerin hayatta olma durumu Şırnak'ta sokakta çalışma konusunda çok etkili olmadığı görülmüştür. Çünkü iki ebeveynin de hayatta olduğu hatta bir sonraki grafikte görüldüğü üzere çok eşli olan ailelere rağmen %88,1 (423 kişi)'lik kesimin çocuğunu sokakta çalışmaya izin verdiği görülmüştür. Bu durum en çokta çocuğun ihmal, istismar ve sömürüsüne dikkat çekmiştir.

¹⁰ Hanedeki toplam gelir çocukların ailede çalışan kişiler hakkında verdikleri "çalıştıkları sektörler ve iş devamlılığı" ölçütleri baz alınarak ortalama bir gelir dikkate alınarak seçenekler işaretlenmiştir.

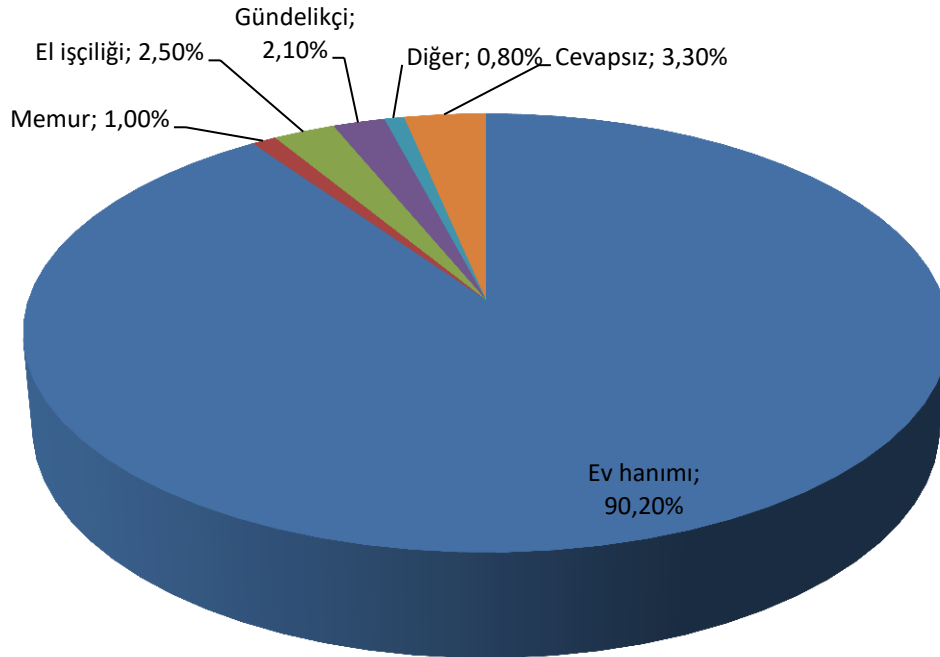
Şekil 4.8. Ebeveynlerin Hayatta Olma Durumu Dağılımı

Sosyolojik olarak çok eşli evlenmeler “poligami” başlığı altında ele alınırken erkeğin birden fazla kadınla evli olması “polijini” olarak nitelendirilmektedir. Bu durumun sebepleri, “dinsel ve felsefi inançlar, nüfusu arttırma, çocuksuzluk, erkek çocuk istemi, iş gücü sağlama, siyasi nedenler, gelenekler, toplumsal örgütlenme, nüfuz ve erk sağlama” olarak sayılabilmektedir (Gücük; Arıca, Akan vd. 2010: 128). Çok eşliliğin yasak olmasına rağmen bölgede hala devam eden bir olgu olması özellikle ataerkil toplumlarda babanın aileyi toparlayıcı, düzenleyici ve denetleyici rolü bulunmaktadır. Babanın çok eşli olması beraberinde aile için huzursuzluklar, eşler için farklı evlerin olması sebebi ile de babanın hanelerdeki baskınlığının düşük olması ve çok çocuklu aile yapısı çocuklar üzerindeki denetimi sarsabilmekte ve bu durum çocukların farklı yönelimlerine kaymasına sebep olabilmektedir.

Şekil 4.9. Baba Eş Sayısı Dağılımı

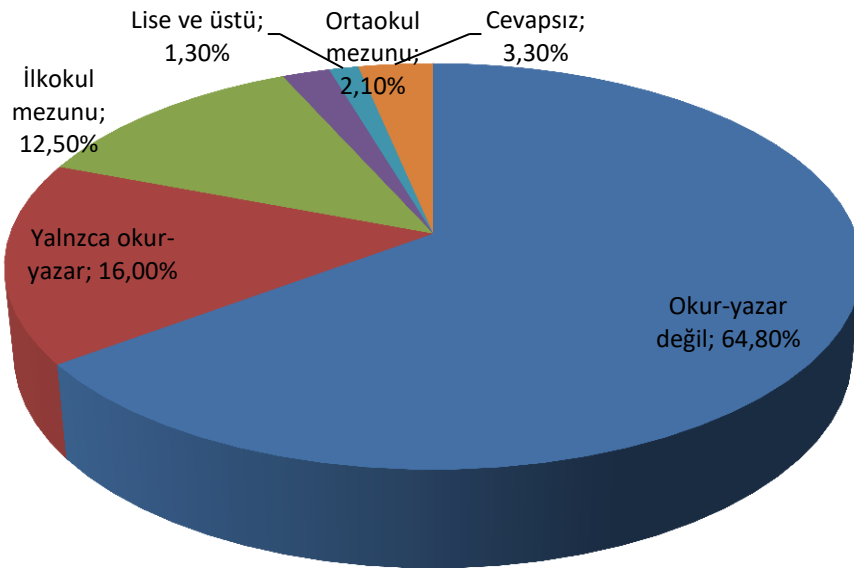
Bu verinin ankette yer alma sebebi anket çalışmasından önce sahada uzmanlarla yapılan ön görüşmelerde (Sosyal Hizmet Uzmanı, Psikolojik Danışman ve Rehber, Sosyolog ve Avukat) özellikle bölgede “suç işleyen çocukların çoğunlukla çok eşli ailelerin çocukları olduğu” beyanıdır. Bu doğrultuda diğer çalışmalardan farklı olarak anket içerisinde yer alan bu soru sonucunda çıkan verilerin aşağıda yapılan karşılaştırmalı analizlerde de doğru ve dikkat çekici bir beyan olduğu ortaya çıkmıştır. Yukarıdaki açıklama doğrultusunda Şekil 4.9’da görüldüğü üzere Şırnak ili ve ilçelerinde anket görüşmesi yapılan çocukların %14,2 (68 kişi)’sinin çok eşli bir babaya sahip olduğu tespit edilmiştir. %11,3 (54 kişi) 2 eşli, %2,1’i 3 eşli ve %0,8’i 4 ve üstü eşli babaya sahip olmuştur. Çok eşli babaya sahip sokakta bulunan çocukların anket sırasında bu soruya verdikleri ek cevap “babamız bizle ilgilenmeye çok vakit bulamıyor bu yüzden çoğu zaman kendi ihtiyaçlarımız için çalışmayı tercih ediyoruz” olmuştur.

Şekil 4.10. Anne Meslek Dağılımı

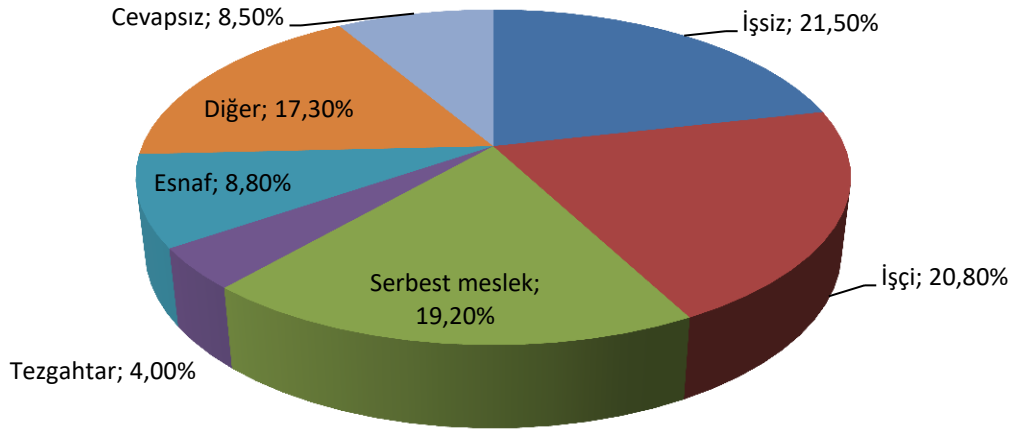
Sokakta çalışan çocukların anne ve babalarının meslek durumları ve eğitim düzeylerine bakıldığında birçok saha araştırmasında çıkan sonuçlara göre eğitim

düzeylerinin düşük olduğu ve çalıştıkları meslek gruplarının gelir açısından daha düşük işler olduğu ve süreklilik arz etmeyen işlerde yoğunlaştıkları belirtilmektedir. Bu doğrultuda Şırnak'ta yer alan sokakta çalışan çocukların öncelikli olarak Şekil 4.10'da yer alan annenin meslek durumları %90'lık (433 kişi) herhangi bir işte çalışmayan ev hanımlığı yapan bireylerden oluştuğu görülmüştür. Eğitim düzeyleri ile orantılı olarak bölgenin kadına yönelik kısıtlı istihdam sorunları ve kadının çalışmasına karşı bir tutum izlenilmesinden dolayı bu kategoride bulunan çocukların anneleri genellikle evden yürütülebilen (el işçiliği, gündelikçi, ekmek veya yemek pişirmeciliği gibi) işlerde ancak yer bulmuşlardır. Bu sektörde bulunan çocuklardan, %1'i (5 kişi) memur anneye sahip olmasına rağmen çalışması çoğunlukla ihmalden dolayı arkadaşlarına özenerek dışarıda çalışma yaşamına girdikleri gözlemlenmiştir.

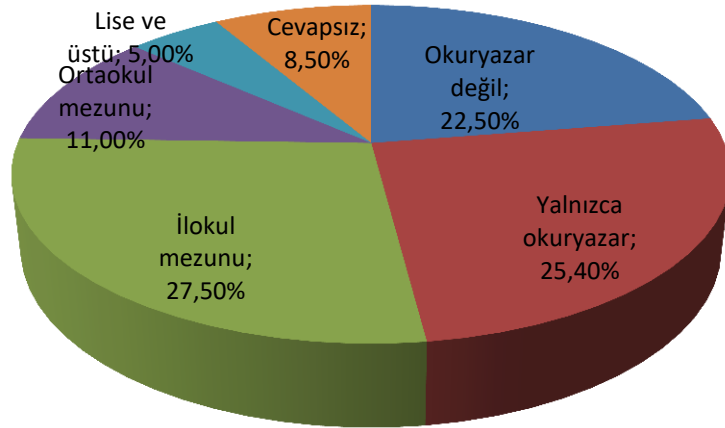
Şekil 4.11. Anne Eğitim Durumu Dağılımı

Şekil 4.11'de yer alan anne eğitim durumu oranları ise sokakta çalışan çocukların %65'nin (311 kişi) annesi okuma yazmayı bilmediği görülmüştür. Bölgenin sosyo-kültürel yapısı, az gelişmişlik, erken evlenme, terör olayları, bölgedeki kısıtlı eğitim olanakları ve ailelerinin ekonomik sorunları gibi etmenler kadınların eğitimdeki seviyelerini düşük kılmıştır. %16'lık (77 kişi) kesimin sadece okuryazar olduğu kesimin de büyük oranda kendi imkânları veya sonradan kadınlara yönelik yapılan eğitici kurslarda öğrenildiği gözlemlenmiştir.

Şekil 4.12. Baba Meslek Dağılımı

Sokakta çalışan çocukların ikinci ebeveyni olan babaya bakıldığında (Şekil 4.12) önemli bir kısmının (%21-103 kişi) herhangi bir işte çalışmadığı ve neredeyse yarısının ise düzensiz işlerde (işçi, şoför, tezgâhtar, serbest meslek gibi) yer aldığı görülmüştür. Aile büyüklerinden özellikle anne ve babanın çalışma durumlarının bu şekilde olması çocukların gelir getirici tüm faaliyetlerde aktif olmasına ve sokağa çıkmalarında önemli bir unsur olmuştur.

Şekil 4.13. Baba Eğitim Durumu Dağılımı

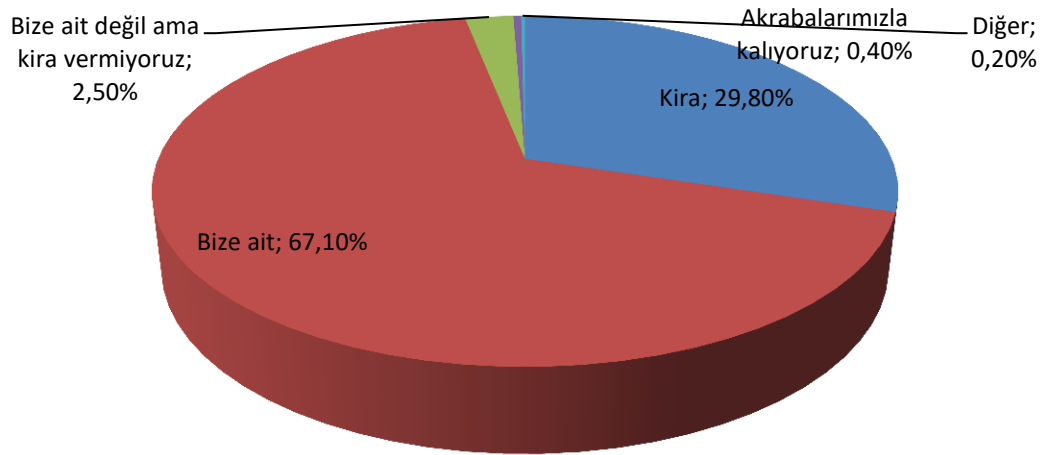
Şırnak ili ve ilçelerinde sokakta çalışan çocukların aile yapılarında en son dikkate alınan veri Şekil 4.13'te yer alan babanın eğitim durumu olmuştur. Anneye oranla daha yüksek bir eğitim düzeyine sahip olduğu görülse de eğitim düzeyleri düşük seyirde kalmıştır. Okuma yazma bilmeyenlerin oranı %22,5 (108 kişi) iken sadece okuma yazma bilenlerin oranı ise %25,4 (122 kişi) olmuştur. Lise ve üstü eğitim düzeyine sahip olan yüzde ise sadece %5 (34) olmuştur. Çocukların bu duruma karşı verdikleri bilgi ise "babamızın ailesi fakirdi o yüzden erken çalışmaya

başladı ve okula gidemedi” yönünde olmuştur. Bu durumun özellikle [11-14] yaş aralığındaki sokakta çalışan çocuklar üzerinde bir etkisi olduğu gözlemlenmiş ve bu gruptaki çocukların büyük oranda zorunlu eğitimden sonra eğitime devam etme istekleri olmadığı gözlenmiştir. Bu durumun sebebi sorulduğunda ise genellikle “babam istemiyor” ve “babam okul boştur, para kazanmaya erken başlaman lazım diyor” olmuştur.

Özellikle ekonomik sorunlar, eğitimsizlik, eğitim sonrası iş garantisinin olmaması düşüncesi ve erken hayata atılma gibi faktörler çocuklar üzerinde yoksulluk kültürünün yerleşmesinde ve yeni nesiller arasında bir döngüye dönüşmesi notasında önemli noktalar olmuştur. Bu kültürü ortadan kaldırmak veya döngüyü kırabilmek amacıyla ailenin ve çocuğun eğitim ve bilgilendirilmesinden önce bölgesel düzeyde bir kalkınma ve gelişmişlik önem arz etmektedir. Kültürün ne kadar yerleştiği veya döngünün ne denli olduğu sokakta çalışan çocukların ailelerine ve diğer ailelere yönelik yapılabilecek karşılaştırmalı bir çalışma ile daha net bir şekilde ortaya çıkarılabilecektir.

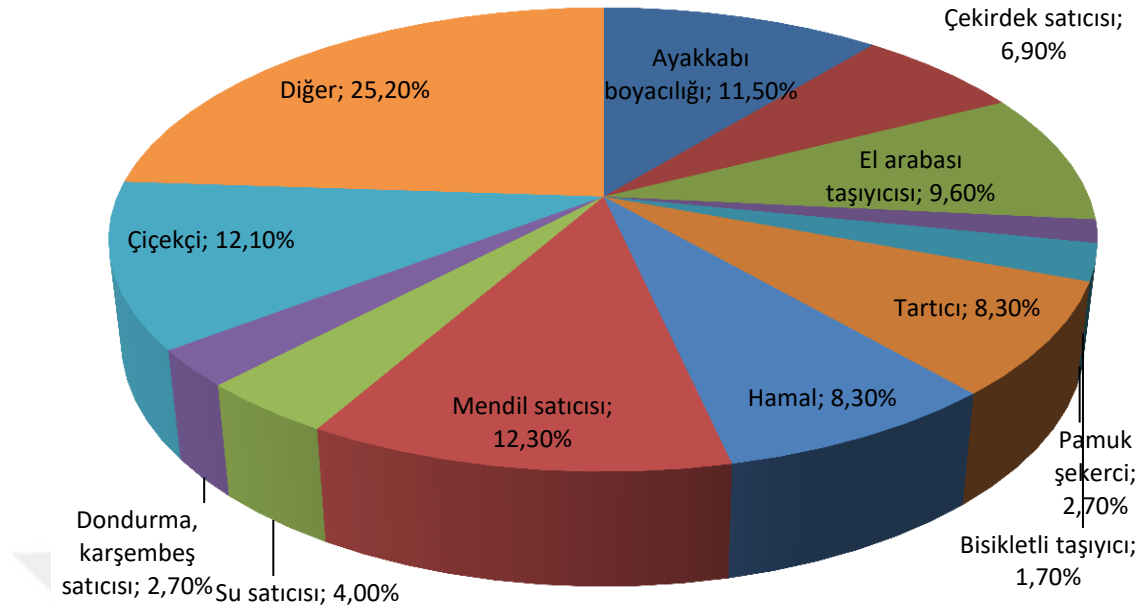
3. Sokakta Çalışan Çocukların Sosyo-Ekonomik Profilleri

Sokakta çalışan çocuklar sorununa yönelik çoğu araştırmada aile özellikleri baskın olarak ele alınmakta ve çoğu zaman çocuğun sosyal ve ekonomik profilleri göz ardı edilebilmektedir. Önceleri aile ekonomisi yoksulluğu içerisinde değerlendirilen çocuklar, aile kurumunda yoksulluk düzeyini daha da derinleştiren unsurlar olarak görülmekteydi. Hane yoksulluğunu derinleştirdiği kabul edilen çocukların, nesiller arası (yoksulluk döngüsü) yoksulluk aktarımıyla karşı karşıya kaldıkları ise göz ardı edilmektedir. Göreli ekonomik yoksulluk içindeki payları yüksek olan çocukların, özellikle artan ekonomik eşitsizlik içerisinde ihmal edilen durumları, aldıkları sorumluluklar sebebiyle aile ekonomisindeki yerleri ve sosyal çevre ile ilişkilerini belirlemek amacıyla çocukların sosyo-ekonomik profilleri aşağıdaki gibidir.

Şekil 4.14. Ev Sahiplik Durumu Dağılımı

Öncelikle çocukların korunması, eğitimi ve gelişimi için en önemli yapılardan birisi ev ortamıdır. Şırnak'ta sokakta çalışan çocukların ev sahiplik durumu için Şekil 4.14'e bakıldığında çocukların %33'ünün kendi mülkiyetlerinde olmayan hanelerde ikamet ettikleri görülmüştür. Kirada veya akrabalarıyla kalan çocuklar çoğu şartlardan yoksun yaşamaktadırlar. Özellikle akrabalarıyla kalan çocuklar kalabalık ortamda ve ailelerine yük olmamak amacıyla günün büyük bir bölümünü sokakta geçirmekte ve aile gelirine katkı sağlamaya çalışmaktadır. Bu durumun sokakta çalışma ile bağı çoğunlukla ekonomik olarak sorunlu ailelerin ayrıca kira vb. başka giderlerle de karşılaşması aileleri yeni ekonomik getiri kapılarına ihtiyaç duymaktadır. Bu noktada çocuklar öncelikli olarak kullanılan faktörlerden biri olmaktadır.

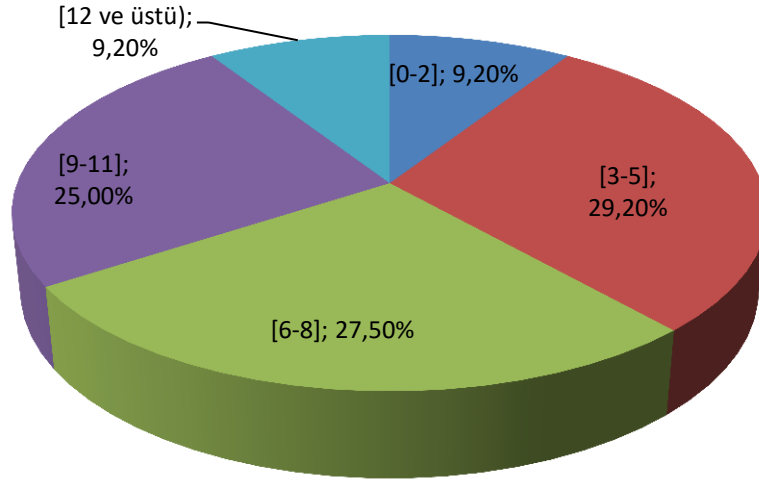

Şekil 4.15. Çocukların Hangi İşte Çalıştıkları Dağılımı

Bu şartlar altında yaşayan çocuklar herhangi bir iş yerinde iş bulamadıklarında veya düzenli çalışma imkânları olmadığından dağılımı farklı sebeplerle sokakta çalışma hayatına girmektedirler. Bu işlerin veri oranları Şekil 4.15'te verilmiştir. Genellikle hafif görülen işlerde çalıştığı görülen çocuklarda bedensel ve ruhsal gelişimini olumsuz etkileyen hamallık ve diğer kategorisinde yer alan amelelik, hurda ve karton toplayıcılığı ve uyuşturucu torbacılığı Şırnak'ta en çok dikkat çeken ve risk oranı en yüksek iş grubu olarak gözlemlenmiştir.

Şekil 4.16'da çocukların çalıştıkları sürelerle bakıldığında ortalama 6-7 saat sağlıksız ortamlarda, ayakta ve düzensiz beslenme durumlarıyla gelişimleri çok büyük oranda olumsuz etkilenmektedir. Eğitime devam eden çocuklar genel itibari ile 4-5 saat okuldan sonra veya önceki boş vakte çalışırken eğitime devam etmeyen çocukların daha fazla saat sokakta süre kaldıkları görülmüştür. Çalışma saatlerinde düzensizlik olan çocuklar sabahın erken saatlerinde (özellikle hallerde düşen meyveleri toplamaya giden çocuklar veya öğleden sonra okula giden çocuklar) işe başlarken gecenin geç saatlerinde (özellikle sosyal aktivitelerin aktif olduğu alanlarda) sokaklarda aktif olmuşlardır. 18. yy'da çıkarılan Çocukların Bedensel ve Tinsel Sağlıkları Yasası" ve sonradan yapılan birçok düzenleme ile çocukların çalışma durumları, ağır işlerde çalıştırılması yasağı ve asgari çalışma yaşına rağmen

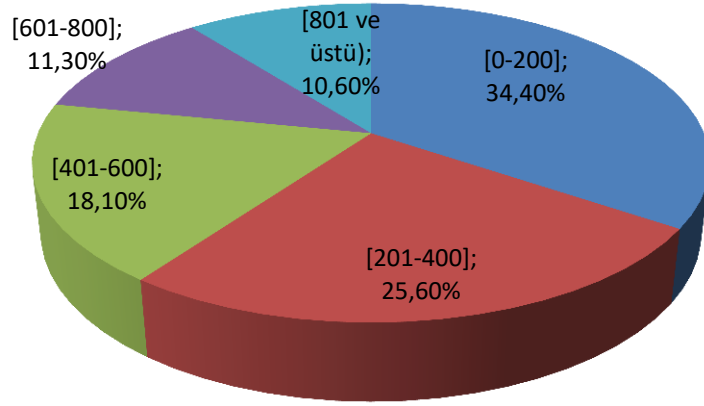
günümüzde hala bu oranların olması bu konuda yürütülen politikaların eksikliğinde önemli bir veridir.

Şekil 4.16. Günde Kaç Saat Çalıştıkları Dağılımı

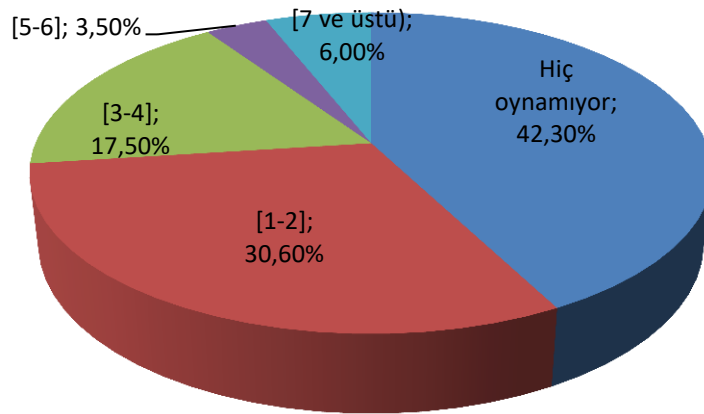
Farklı sektörlerde iş serüvenine giren çocuklar uzun saatlerde ve gelişimlerine zarar veren ortamlarda çalışmalarına rağmen cüzi miktarlarda gelir elde etmektedirler. Gözlemlenen ve görüşülen birçok çocuğun elde ettikleri gelirin çalıştıkları işlerle kazanılmadığı daha çok dilenerek elde ettikleri görülmüştür. Bu durum çocukların sömürü aracı olarak kullanıldığını göstermiştir. Çalıştığı sektöre ve aile hassasiyetlerine göre çocuklar düzenli olmasa da tahmini olarak aylık Şekil 4.17’de ki oranlarda gelir kazanmıştır. “Aile hassasiyeti” tabirinde kastedilen durum, çocuklarının çalıştığı işin farkında olan aileler, günlük çalıştıkları veya satış yaptığı ürüne göre gelir tahmini yaparak çocuğun bu durum üstündeki kazancını sorguladığı için çocuklar yaptıkları iş dışında (dilencilik, hırsızlık) bir ücret kabul etmemektedirler.

Şekil 4.17’ye bakıldığında çocukların %78,1’inin aylık 600 liranın altında günlük 15 TL ile 30 TL arasında değişen gelire çalıştıkları görülmüştür. Ortalama olarak yaptıkları işlere göre bu gelirin normal karşılandığı çocukların üstünde gelir kazanan çocuklar (hamal, taşıyıcı ve seyyar sayıcı gibi belli sektörler hariç) çoğunlukla çalışmanın yanı sıra dilencilik, hırsızlık veya gayri meşru işlerden kazandıkları görülmüştür.

Şekil 4.17. Çocuğun Aylık Geliri Dağılımı

Çalışma ve sorumluluk alma durumunda çoğunlukla aktif olan çocukların akranlarıyla sosyalleşme noktasında o denli aktif olmadıkları görülmüştür. Şekil 4.18’de yer alan bilgilere bakıldığında çocukların %42,3’nün akranlarıyla oynamaya hiçbir şekilde vakit bulamadıkları görülmüştür. Neredeyse yarısının 1 ila 4 saat arasında (çoğunlukla çalışırken boş anlarında iş arkadaşlarıyla veya okulda teneffüs aralarında) kendilerine zaman ayırdıkları görülmüştür. Geriye kalan %9,5’lik kesim ise çoğunlukla akranlarından özenerek çalışan veya kendi istekleriyle meraklarını gidermek ve vakitlerini doldurmak için çoğunlukla aile gelirinde aktif olmayan çocuklardan oluştuğu görülmüştür.

Şekil 4.18. Oyun Oynadıkları Süre (günlük) Dağılımı

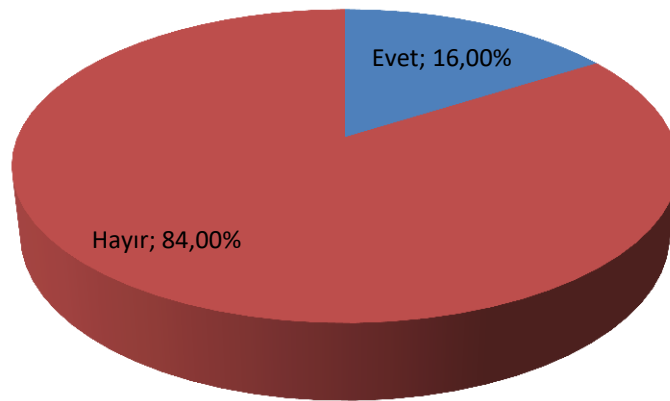
4. Çocukların Karşılaştığı Sorunlar ve Olası Riskler

Sokakta çalışan çocuklar birçok nedenden dolayı sokakta çalışma serüvenine girmekte ve masum görünen (mendil, sakız, su, simit satıcılığı vb.) işlerde, gelir sağlamaya çalışmaları her ne kadar ağır gözükmese de taşıdıkları riskler ve tehlikeler

açısından hiç de görüldüğü kadar masum işler olmadığı bir gerçektir. Sokakta yetişkin yardımı, denetimi ve yönetimi olmadan saatlerce kalan çocuklar birçok sorunla karşılaşmakta ve risklere karşı savunmasız olmaktadır. Özellikle dışarda kaldıkları süre zarfında sağlık açısından kötü hava şartları, kirlilik ve benzeri sorunlarla beraber sağlıksız beslenme, taciz, tecavüz ve şiddete maruz kalmaktadırlar.

Bu doğrultuda sokakta çalışan çocukların karşılaştığı sorunlar ve risk durumları grafiklerle gösterilmiştir. Öncelikli olarak çocukların en çok istismara maruz kaldığı durum olan taciz olgusudur. Şekil 4.19'da görüldüğü üzere çocukların %27,3 gibi önemli bir kısmının sokakta tacize uğradığı görülmüştür. Tacizin baskın yüzü ise sözlü (hakaret ve aşağılayıcı sözler) olarak gerçekleşmiştir. Yapılan gözlemler ve çocuklarla sohbet sırasında çoğu çocuğun tacizin ne olduğu ve nasıl gerçekleştiğini bilmediği, uzun açıklamalarla ve güven ortamı (kimi zaman uzman kontrolünde) sağlandıktan sonra ancak beyanatların gelmesine rağmen böyle bir oranın ortaya çıkması konunun önemini göstermektedir.

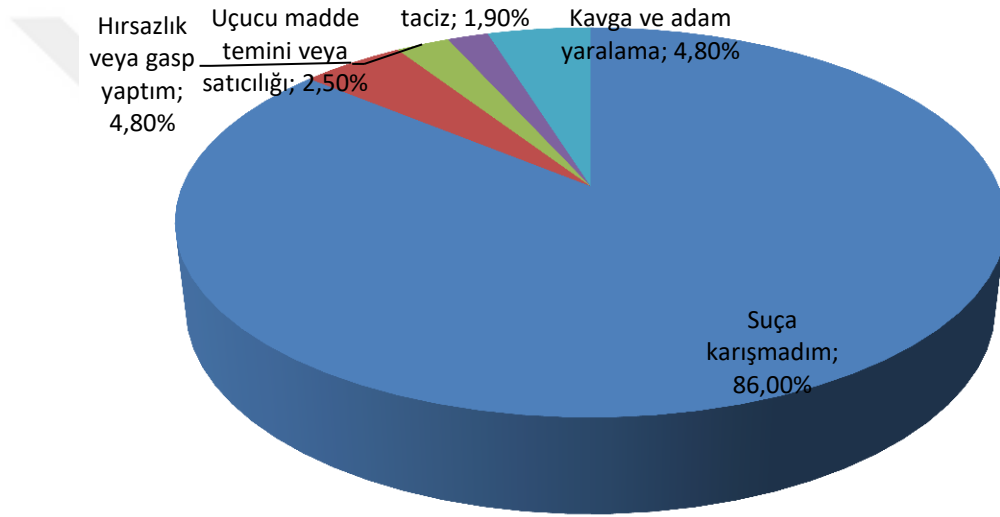
Çocuklar tacize uğramanın yanı sıra başka bireylere karşı taciz aracı olarak da kullanılmaktadır. Özellikle sosyal aktivitelerin yoğunlukta olduğu (park, bahçe ve kafeler) alanlarda başka grupları veya bireyleri (özellikle genç kızlara arkadaşlık aracı olarak kullanılmak kaydıyla) taciz etmek için bu çocuklar para karşılığında kullanılmaktadır.

Şekil 4.19. Tacize Uğradın mı? Dağılımı

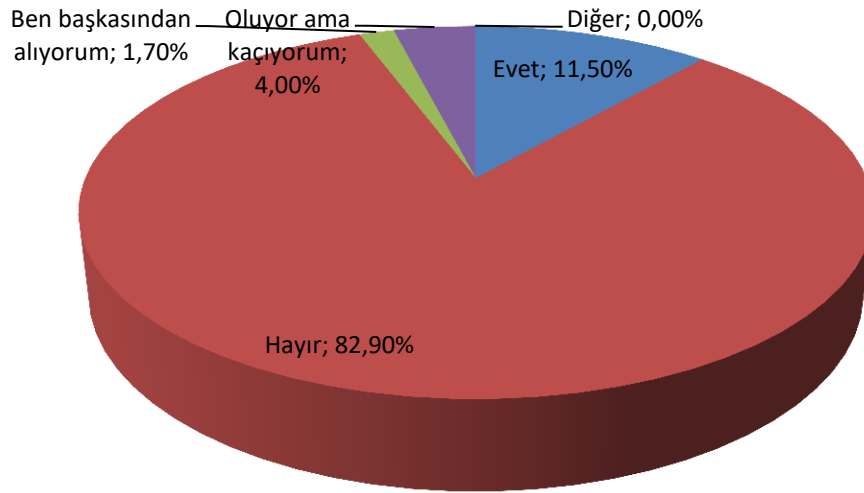
Çocukların Şekil 4.20'de görüldüğü üzere %2'sinin taciz olaylarında kullanıldığı ve başkalarını taciz ettiği görülmüştür. Sokakta çalışan çocuklarda suç

oranı %14 olarak tespit edilmiştir. Bu oranlar da yukarıdaki taciz oranları gibi anca uzmanlar yardımıyla konuşmayı ve söylemeyi kabul eden kişilerle sınırlıdır. Gerek çocukların ifade etmede korkması gerekse de görüşmecileri polis veya muhbir olarak düşünmesinden kaynaklanmaktadır. Bu sorunlara rağmen verilerin bu denli olması dikkat çekmiştir. Bu yüzden bu oranın ne derecede olduğunu karşılaştırılmak üzere emniyet müdürlüğünden veri talebinden bulunulmuş fakat bu verilerin gizli ve önemli bilgiler içerdiği açıklaması ile bizimle paylaşılmamıştır. Bu suçların %34'ünü hırsızlık ve gasp, %34'ünü kavga ve adam yaralama, %18'ini uçucu madde temini veya satışı ve son olarak %14'ünü taciz etme suçu oluşturmuştur.

Şekil 4.20. Suça Karışma Durumu Dağılımı

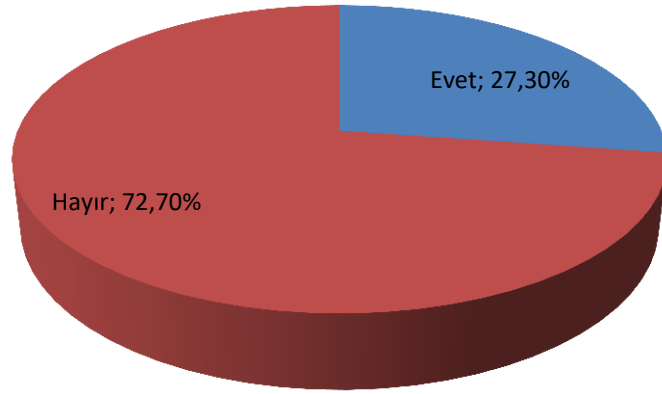
Tacize uğrama ve çocukların karıştıkları suçların yanı sıra önemli bir diğer nokta ise çocukların sokaktaki savunmasızlığı ve denetimsizliğinden yararlanmak isteyen kimi birey veya grupların çocukların kazancı olan geliri veya herhangi başka bir hakkını gasp etme durumudur. Bu doğrultuda Şekil 4.21'e bakıldığında çocukların %16'sının gaspa uğradığı tespit edilmiştir. Bu konuda yine dikkat çeken bir diğer durum ise çocukların %1,7'sinin bu durumla karşılaştığında bu kayıplarını telafi etmek amacıyla aynı durumu başka çocuklara karşı yaptıkları gözlemlenmiştir. Bu durumdan görüleceği üzere çocukların sokakta karşılaştıkları çoğu olayda savunma mekanizması geliştirerek yetemedikleri noktalarda aynı davranışlara başvurmaları bir döngü durumunun meydana gelme riskini ortaya çıkarmaktadır.

Şekil 4.21. Paranı veya Başka Bir Eşyayı Gasp Eden Oldu mu? Dağılımı

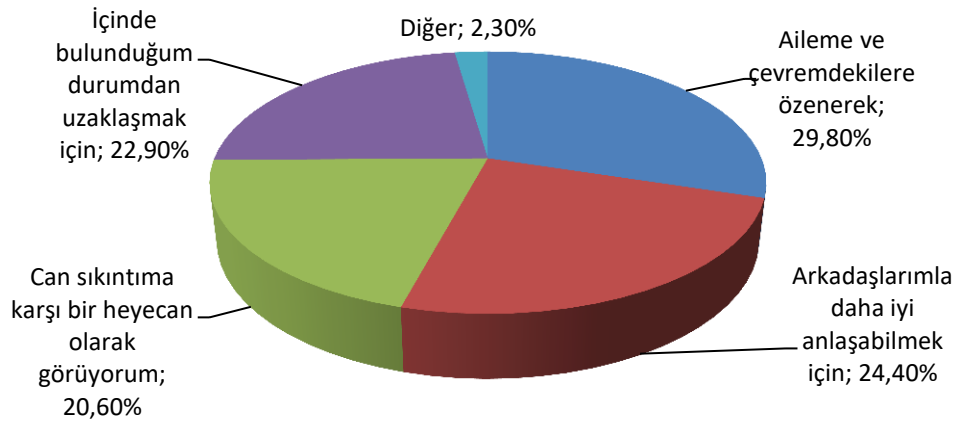
Sokakta çalışma hayatında yer alan çocukların taşıdığı en büyük risklerden bir tanesi de çocuğun sigara, alkol ve uyuşturucu gibi bağımlılıklara maruz kalmasıdır. Bu verinin tek başlık altında toplanılma sebebi çocukların daha rahat cevap vermesini sağlamak amacıyla en azından en masum olarak gördüğünü seçebilmesi içindir. Diğer şekilde ön görüşmelerde çocuklara direk uyuşturucu veya alkol sorusu sorulduğunda uzaklaştığı ve araştırmacıları taciz olaylarında da olduğu gibi polis veya muhbir olarak gördükleri tespit edilmiştir.

Şekil 4.22’de çocukların tütün ve tütün ürünleri, alkol ve uyuşturucu ürünlerinden herhangi birini kullanan çocukların oranı verilmektedir. Bu şekilde görüleceği üzere bu ürünleri kullananların oranı %27,30 (131)’dur. Özellikle riskler ve yaşanan sorunlar konusunda çocuklarla iletişim zorluğu yaşanmıştır. Yukarıda belirtilen sebeplerin yanı sıra toplumsal yapı ve bir tehlike olarak görülmesi sebebiyle bu oranlar ortaya çıkan verilerin üstünde olduğu düşünülmektedir.

Şekil 4.22. Sigara, Alkol veya Uyuşturucu Kullanımı Dağılımı

Çocukların bu ürünleri kullanma durumları sorulduğunda ise Şekil 4.23'te görüldüğü üzere farklı etmenlerin etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Dikkat çeken temek nokta ise çocukların %54'ünün en azından bir kişinin etkisinde kalarak başladığı görülmüştür. Ailesinden veya çevresindekilerden özenerek başlayanların oranı %30 ile en önemli faktör olmuştur. Bu durumu arkadaşlar ortamına uyum sağlamak (%24,4), can sıkıntısını gidermek amacıyla bu faktörlerden birine başvuranların oranı %20,6 ve bir diğer önemli faktör ise çocukların alkol ve uyuşturucu sayesinde içinde buldukları durumu bir an olsun unutmak bu sıkıntılardan uzaklaşmak için bu faktörlerin kullanımına başvuranları oranı ise %23'tür.

Şekil 4.23. Çocukların Sigara, Alkol veya Uyuşturucu Kullanma Sebepleri Dağılımı

5. Gelecek Beklentisi ve Şırnak'ta Sokakta Çalışan Çocuklar: Yoksulluk mu? İhmal mi? İstismar mı?

Genel katılımcıların gelecek beklentileri düzeyleri belirlendikten sonra, mevcut düzeylerinin demografik değişkenlere göre farklılık gösterme durumları analiz edilmiştir. Bağımsız değişkenlerin kendi aralarında nasıl bir etkileşime girdiklerini tespit etmek ve bu etkileşimlerin bağımlı değişken üzerindeki etkilerini analiz etmek amacıyla ANOVA testi ve t test yapılmıştır. Çıkan sonuçlar ise aşağıda tablolar aracılığıyla verilmiş ve yorumlanmıştır.

Tablo 4.1. Evlilik ve Aile Durumlarının Cinsiyetleri Üzerinde Farklılık Arz Edip Etmediğini Gösteren Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

Eşit varyans ortalaması	Evlilik ve Aile	Levene Testi		p	Ortalama diferans
		F	Sig.		
		2,137	,144		

Katılımcıların evlilik ve aile durumlarının cinsiyetlerine göre farklılık teşkil edip etmediğinin analizi amacıyla bağımsız örneklem t testi yapılmıştır (Tablo 4.1.). Levene testi sonucu Sig=,144 olduğundan yani 0,05'ten büyük olduğundan varyanslar eşit kabul edilmiştir. Bu doğrultuda yapılan bağımsız örneklem t testi sonucunda p=,001* olarak bulunmuş ve bu durum katılımcıların cinsiyetleri ile evlilik ve aile durumları arasında anlamlı bir farklılık olduğunu saptamıştır. Sonuçlar incelendiğinde erkeklerin puan ortalamasının daha büyük çıktığı görülmüştür. Aynı doğrultuda katılımcıların, iş ve eğitim, din ve toplum, sağlık ve yaşam durumlarının cinsiyetlerine göre farklılık teşkil edip etmeme durumuna yönelik yapılan bağımsız örneklem t testi analizi sonucunda çocukların bu durumlarla cinsiyetleri arasında bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 4.2. İş ve Eğitim, Sağlık ve Yaşam Durumlarının Öz/Anne ve Baba Sağ mı? Üzerinde Farklılık Arz Edip Etmediğini Gösteren Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

Eşit varyans ortalamaları	İş ve Eğitim	Levene Testi		p	Ortalama diferans
		F	Sig.		
		,119	,731		
	Sağlık ve Yaşam	2,343	,127	,000*	,91076

Katılımcıların dört faktör durumlarının Öz/Anne ve Baba Sağ mı? Değişkeni üzerinde farklılık teşkil edip etmediğinin tespiti amacıyla bağımsız örneklem t testi analizi yapılmıştır. Tablo 4.2’de görüldüğü üzere, bu analiz sonucunda anne ve babanın hayatta olma durumu ile “İş ve Eğitim” ve “Sağlık ve Yaşam” faktörleri arasında farklılık gözlemlenirken diğer iki faktörler arasında bir farklılık gözlemlenmemiştir. Öncelikle İş ve Eğitim faktörü ile anne ve babanın hayatta olma durumu ile ilgili Levene Testi sonucu sig.=,731 olduğundan yani $p>,05$ çıktığından varyanslar eşit kabul edilmiştir. Bu doğrultuda yapılan bağımsız örneklem t testi sonucunda $p=,000^*$ olarak bulunmuş ve bu durum katılımcıların Öz/Anne ve Baba Sağ mı? ile İş ve Eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür.

Katılımcıların Öz/Anne ve Baba Sağ mı? Değişkeni ile anlamlı farklılık içerisinde olan bir diğer faktör olan Sağlık ve Yaşam için yapılan Levene Testi sonucu sig.=,127 çıkmıştır. Bu durumda değerimiz $p>,05$ olduğu için varyanslar eşit kabul edilmiş ve bağımsız örneklem t testi sonucuna bakılmıştır. Yapılan test sonucunda değer (p=,000*) ,05’in altında olmasından dolayı (Tablo 4.2.) katılımcıların Öz/Anne ve Baba Sağ mı? ile Sağlık ve Yaşam durumları arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4.2’de yapılan analiz sonuçlarına bakıldığında iki ebeveyni de hayatta olan çocukların ebeveylelerinden her ikisini veya ikisinden birini kaybeden çocuklara oranla hem İş ve Eğitim (ortalama=,86865 oranında) hem de Sağlık ve Yaşam (ortalama=,91076 oranında) konusunda gelecek beklentisinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 4.3. İş ve Eğitim, Sağlık ve Yaşam , Din ve Toplum Durumlarının Sigara, Uyuşturucu ve Alkol gibi kötü alışkanlıkların var mı? sorusu Üzerinde Farklılık Arz Edip Etmediğini Gösteren Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

		Levene Testi		p	Ortalama diferans
		F	Sig.		
	Din ve Toplum	1,047	,307	,039*	-,40420
Eşit varyans ortalamaları	Sağlık ve Yaşam	,018	,894		
	İş ve Eğitim	9,765	,002	,000*	-,79038

Katılımcıların dört faktör durumlarının Sigara, Uyuşturucu ve Alkol gibi Kötü Alışkanlıkların var mı? Değişkeni üzerinde farklılık teşkil edip etmediğinin tespiti amacıyla bağımsız örneklem t testi analizi yapılmıştır. Tablo 4.3'te görüldüğü üzere, bu analiz sonucunda Sigara, Uyuşturucu ve Alkol gibi Kötü Alışkanlıkların kullanımı durumu ile “Din ve Toplum”, “Sağlık ve Yaşam” ve “İş ve Eğitim” faktörleri arasında farklılık gözlemlenirken diğer faktörler arasında bir farklılık gözlemlenmemiştir. Öncelikle Din ve Toplum faktörü ile Sigara, Uyuşturucu ve Alkol gibi Kötü Alışkanlıkların kullanımı durumu ile ilgili Levene Testi sonucu sig.=,307 olduğundan yani $p>,05$ çıktığından varyanslar eşit kabul edilmiştir. Bu doğrultuda yapılan bağımsız örneklem t testi sonucunda $p=,039^*$ olarak bulunmuş ve bu durum katılımcıların Sigara, Uyuşturucu ve Alkol gibi Kötü Alışkanlıkların var mı? ile Din ve Toplum durumları arasında anlamlı bir farklılık oluşmuştur.

Katılımcıların Sigara, Uyuşturucu ve Alkol gibi Kötü Alışkanlıkların var mı? Değişkeni ile anlamlı farklılık içerisinde olan bir diğer faktör olan Sağlık ve Yaşam için yapılan Levene Testi sonucu sig.=,894 çıkmıştır. Bu durumda değerimiz $p>,05$ olduğu için varyanslar eşit kabul edilmiş ve bağımsız örneklem t testi sonucuna bakılmıştır. Yapılan test sonucunda değer (p=,000*) ,05'in altında olmasından dolayı (Tablo 4.3.) katılımcıların Sigara, Uyuşturucu ve Alkol gibi Kötü Alışkanlıkların var mı? ile Sağlık ve Yaşam durumları arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcıların Sigara, Uyuşturucu ve Alkol gibi Kötü Alışkanlıkların var mı? Değişkeni ile anlamlı farklılık içerisinde olan son faktör ise İş ve Eğitim faktörüdür. Yapılan Levene Testi sonucu sig.=,002 çıkmıştır. Bu durumda değerimiz $p<,05$ olduğu için varyansların eşit dağılmadığı varsayımı doğrultusunda yapılan bağımsız örneklem t testi sonucuna bakılmıştır. Yapılan test sonucunda değer (p=,000*) ,05'in altında olmasından dolayı (Tablo 4.3) katılımcıların Sigara, Uyuşturucu ve Alkol gibi Kötü Alışkanlıkların var mı? ile İş ve Eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4.3'te yapılan analiz sonuçlarına bakıldığında Sigara, Uyuşturucu ve Alkol gibi Kötü Alışkanlıkları olan çocukların olmayan çocuklara oranla Din ve Toplum (ortalama=-,40420 oranında), Sağlık ve Yaşam (ortalama=-,76307 oranında) ve İş ve Eğitim (ortalama=-,79038 oranla) konusunda gelecek beklentisinin daha düşük olduğu görülmüştür.

Tablo 4.4. İş ve Eğitim, Sağlık ve Yaşam Durumlarının Herhangi Bir Sebep Tacize (Fiziksel veya Sözlü) uğradın mı? sorusu Üzerinde Farklılık Arz Edip Etmediğini Gösteren Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

		Levene Testi		p	Ortalama diferans
		F	Sig.		
Eşit varyans ortalamaları	İş ve Eğitim	,072	,788	,002*	-,53750
	Sağlık ve Yaşam	,318	,573		

Katılımcıların dört faktör durumlarının Herhangi Bir Sebep Tacize (Fiziksel veya Sözlü) uğradın mı? Değişkeni üzerinde farklılık teşkil edip etmediğinin tespiti amacıyla bağımsız örneklem t testi analizi yapılmıştır. Tablo 4.4'te görüldüğü üzere, bu analiz sonucunda tacize uğrayıp uğramama durumu ile “İş ve Eğitim” ve “Sağlık ve Yaşam” faktörleri arasında farklılık gözlemlenirken diğer iki faktör ile ilgili bir farklılık gözlemlenmemiştir. Öncelikle İş ve Eğitim faktörü ile tacize uğrayıp uğramama durumu ile ilgili Levene Testi sonucu sig.=,788 olduğundan yani $p > ,05$ çıktığından varyanslar eşit kabul edilmiştir. Bu doğrultuda yapılan bağımsız örneklem t testi sonucunda $p = ,002^*$ olarak bulunmuş ve bu durum katılımcıların tacize uğrayıp uğramama ile İş ve Eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır.

Katılımcıların Herhangi Bir Sebep Tacize (Fiziksel veya Sözlü) uğradın mı? Değişkeni ile anlamlı farklılık içerisinde olan bir diğer faktör olan Sağlık ve Yaşam için yapılan Levene Testi sonucu sig.=,573 çıkmıştır. Bu durumda değerimiz $p > ,05$ olduğu için varyanslar eşit kabul edilmiş ve bağımsız örneklem t testi sonucuna bakılmıştır. Yapılan test sonucunda değer (p=,013*) ,05'in altında olmasından dolayı (Tablo 4.4) katılımcıların Herhangi Bir Sebep Tacize (Fiziksel veya Sözlü) uğradın mı? ile Sağlık ve Yaşam durumları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Tablo 4.4'te yapılan analiz sonuçlarına bakıldığında tacize maruz kalan çocukların tacize uğramayan çocuklara oranla İş ve Eğitim (ortalama=-,53750 oranında) ve Sağlık ve Yaşam (ortalama=-,54168 oranında) konusunda gelecek beklentisinin daha düşük olduğu görülmüştür.

Tablo 4.5. İş ve Eğitim, Sağlık ve Yaşam Durumlarının Herhangi Bir Suça Karıştın mı? Sorusu Üzerinde Farklılık Arz Edip Etmediğini Gösteren Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

		Levene Testi		p	Ortalama diferans
		F	Sig.		
Eşit varyans ortalamaları	İş ve Eğitim	3,837	,051	,000*	1,14925
	Sağlık ve Yaşam	,060	,807		

Katılımcıların dört faktör durumlarının Herhangi Bir Suça Karıştın mı? Değişkeni üzerinde farklılık teşkil edip etmediğinin tespiti amacıyla bağımsız örneklem t testi analizi yapılmıştır. Tablo 4.5'te görüldüğü üzere, bu analiz sonucunda suç işleyip işlememe durumu ile "İş ve Eğitim" ve "Sağlık ve Yaşam" faktörleri arasında farklılık gözlemlenirken diğer iki faktör ile ilgili bir farklılık gözlemlenmemiştir. Öncelikle İş ve Eğitim faktörü ile suç işleyip işlememe durumu ile ilgili Levene Testi sonucu sig.=,051 olduğundan yani $p > ,05$ çıktığından varyanslar eşit kabul edilmiştir. Bu doğrultuda yapılan bağımsız örneklem t testi sonucunda $p = ,000^*$ olarak bulunmuş ve bu durum katılımcıların suç durumları ile İş ve Eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık olduğunu göstermiştir.

Katılımcıların Herhangi Bir Suça Karıştın mı? Değişkeni ile anlamlı farklılık içerisinde olan bir diğer faktör olan Sağlık ve Yaşam için yapılan Levene Testi sonucu sig.=,807 çıkmıştır. Bu durumda değerimiz $p > ,05$ olduğu için varyanslar eşit kabul edilmiş ve bağımsız örneklem t testi sonucuna bakılmıştır. Yapılan test sonucunda değer (p=,000*) ,05'in altında olmasından dolayı (Tablo 4.5) katılımcıların Herhangi Bir Suça Karıştın mı? ile Sağlık ve Yaşam durumları arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4.5'te yapılan analiz sonuçlarına bakıldığında suç işlemedim diyen çocukların suç işleyen çocuklara oranla İş ve Eğitim (ortalama=1,14925 oranında) ve Sağlık ve Yaşam (ortalama=,99017 oranında) konusunda gelecek beklentisinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Hanede yaşayan kişi sayısı değişkeni üzerinde yapılan ANOVA¹¹ testi sonucunda hanede yaşayan kişi sayısı ile iş ve eğitim ($p=,000$), din ve toplum ($p=,011$) ve sağlık ve yaşam ($p=,002$) faktörleri arasında $p<,05$ olduğundan anlamlı bir farklılık olduğu gözlemlenmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda yapılan “homojen varyans testi” sonucu; iş ve eğitim ($p=,002$) yani ($p<,05$) olduğundan “grupların varyanslarının homojen” olmadığı tespit edilmiştir. Din ve toplum ($p=,855$) ve sağlık ve yaşam ($,074$) faktörlerinin varyans değeri $p>,05$ çıktığından bu iki grubun varyansları homejen dağılmıştır. İş ve Eğitim için yapılan Post Hoc testi sonucunda; 1-4 ve 14-17 (ortalama= $1,18181^*$ ve $p=,014$), 5-8 ve 14-17 (ortalama= $0,91100^*$ ve $p=,014$), 9-13 ve 14-17 (ortalama= $0,99592^*$ ve $p=,006$) grupları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Din ve Toplum için yapılan homojenlik testinde; 1-4 ve 9-13 (ortalama= $1,02448^*$ ve $p=,047$), 1-4 ve 14-17 (ortalama= $1,39929^*$ ve $p=,031$) grupları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Sağlık ve Yaşam için yapılan homojenlik testinde; 1-4 ve 14-17 (ortalama= $1,40927^*$ ve $p=,012$), 5-8 ve 14-17 (ortalama= $0,96001^*$ ve $p=,048$) grupları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Dikkat çeken sonuçlardan biri ailenin toplam geliri değişkeni ve faktörlere yönelik yapılan ANOVA testi sonucunda hiçbir grupta anlamlı farklılık gözlemlenmemiştir. Buna karşılık Çocuğun Aylık Kazandığı Gelire yönelik yapılan ANOVA testi sonucunda Çocuğun Aylık Kazandığı Gelir ile Evlilik ve Aile ($p=,039$) ve Sağlık ve Yaşam ($p=,019$) faktörleri arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda yapılan “homojen varyans testi” sonucu; Evlilik ve Aile ($p=,336$) ve Sağlık ve Yaşam ($p=,068$) faktörlerinin varyans değeri $p>,05$ çıktığından bu iki grubun varyansları homejen dağılmıştır. Yapılan Post Hoc testleri sonucunda; Evlilik ve Aile faktöründe, hiçbir grup arasında farklılık gözlemlenmezken Sağlık ve Yaşam faktöründe, 0-200 ile 801+ (ortalama= $0,92834$ ve $p=,028$) grupları arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmiştir.

¹¹ ANOVA testi sonucu baz alınan hipotezler; H_0 : Sig. değeri ,05 üstünde çıkan grupların ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı söylenebilir. H_1 : Sig. değeri ,05’in altında çıkan grupların %95 güvenle ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu söylenebilir. Bu sonuçlar doğrultusunda anlamlı farklılık gösteren grupların homojen varyans analizine bakılır. Çıkan sonuçlar doğrultusunda Sig. değeri ,05’in üstünde olan değerler için H_0 : %95 güvenle, grup varyanslarının homojen olduğu söylenilebilir. Sig. değeri ,05’in altında olan değerler için H_1 : %95 güvenle, grup varyansları homojen olmadığı söylenilebilir. Çıkan homojenlik testleri sonucu gruplara Post Hoc testleri uygulanır. Çalışmamızda yer alan testlerde homojen kabul edilen değerler için Scheffé testi, homojen olmayan değerler için ise Games-Howell testi uygulanıp bu doğrultuda veriler yorumlanmıştır.

Babanın Eş Sayısı değişkeni üzerinde yapılan ANOVA testi sonucunda Babanın Eş Sayısı ile Din ve Toplum ($p=,001$) faktörü arasında anlamlı bir farklılık olduğu gözlemlenmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda yapılan “homojen varyans testi” sonucu; Din ve Toplum ($p=,000$) olduğundan “grupların varyanslarının homojen” olmadığı tespit edilmiştir. Din ve Toplum için yapılan Post Hoc testi sonucunda; 1 eşli ve 3 eşli (ortalama= $-2,25482^*$ ve $p=,000$), 2 eşli ve 3 eşli (ortalama= $-1,56667^*$ ve $p=,001$), 2 eşli ve 4+ eşli (ortalama= $1,20833^*$ ve $p=,001$) grupları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Buna karşın diğer eş grupları ve faktörler arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Çocuğun Çalışmaya Başlama Sebebi değişkeni üzerinde yapılan ANOVA testi sonucunda; Çocuğun Çalışmaya Başlama Sebebi ile Sağlık ve Yaşam ($p=,000$) ve İş ve Eğitim ($p=,000$) faktörleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu gözlemlenmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda yapılan “homojen varyans testi” sonucu; Sağlık ve Yaşam ($p=,024$) ve İş ve Eğitim ($p=,000$) olduğundan “grupların varyanslarının homojen” olmadığı tespit edilmiştir. Yapılan Post Hoc testleri sonucunda; Sağlık ve Yaşam faktöründe “kendi isteğimle” ve “ailemin isteği” ile (ortalama= $0,90587^*$ ve $p=,007$), “kendi isteğimle” ve “arkadaşımdan özenerek” (ortalama= $1,01174^*$ ve $p=,001$), “kendi isteğimle” ve “paraya ihtiyacımızdan dolayı” (ortalama= $0,95008^*$ ve $p=,000$) ve “kendi isteğimle” ve “eğitim masraflarım için” (ortalama= $,70448^*$ ve $p=,045$) grupları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. İş ve Eğitim için yapılan Post Hoc testi sonucunda; “kendi isteğimle” ve “ailemin isteği” ile (ortalama= $0,96413^*$ ve $p=,000$), “kendi isteğimle” ile “paraya ihtiyacımızdan dolayı” (ortalama= $1,06557^*$ ve $p=,000$) ve “arkadaşımdan özenerek” ile “paraya ihtiyacımızdan dolayı” (ortalama= $0,67148^*$ ve $p=,005$) grupları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Buna karşın diğer eş grupları ve faktörler arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır.

Çocuğun Suç İşleme Durumu değişkeni üzerinde yapılan ANOVA testi sonucunda; Çocuğun Suç İşleme Durumu ile Sağlık ve Yaşam ($p=,000$), Din ve Toplum ($p=,012$) ve İş ve Eğitim ($p=,000$) faktörleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu gözlemlenmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda yapılan “homojen varyans testi” sonucu; Sağlık ve Yaşam ($p=,043$) değeri ile “grupların varyanslarının homojen” dağılmadığı, Din ve Toplum ($p=,891$) ve İş ve Eğitim ($p=,424$) faktörlerinin varyans değeri homejen dağıldığı görülmüştür. Bu doğrultuda yapılan Post Hoc testlerinde

Sağlık ve Yaşam faktöründe “suç işlemedim” ile “hırsızlık veya gasp yaptım” (ortalama=1,43631* ve p=,001) grupları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Din ve Toplum faktörü için yapılan Post Hoc testinde; “hırsızlık veya gasp yaptım” ile “kavga ve yaralama” (ortalama=-1,80435* ve p=,035) grupları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Son olarak İş ve Eğitim faktörü için yapılan Post Hoc testinde; “suç işlemedim” ile “hırsızlık veya gasp yaptım” (ortalama=1,84116* ve p=,000), “suç işlemedim” ile “uçucu madde temini veya satışı” (ortalama=1,59034* ve p=,002) ve “kavga ve yaralama” ile “hırsızlık veya gasp yaptım” (ortalama=1,43874* ve p=,009) grupları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Buna karşın diğer eş grupları ve faktörler arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

6. Sokakta Çalışma ve Üçlü Risk Sarmalı

Niteliksel olarak belirtilen verilerin analiz edilmesi ve gözlenen veya beklenen frekanslar arasında farkların anlamlı olup olmadığını tespit etmek amacıyla Ki-Kare bağımsızlık testine başvurulmuştur.

Katılımcıların aile gelirini katkı düzeyi demografik verilerle ilişkisi üzerinde görece detaylı incelenmesi, kitle hakkında daha nitelikli bilgiler elde edilmesini kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda ilk olarak ailenin toplam geliri değişkeni ile bir ayda kazanılan tahmini gelir değişkeni arasındaki ilişkiye bakılması gerekmektedir.

Tablo 4.6. Ailenin Toplam Geliri ve Bir Ayda Tahmini Kazanılan Para Değişkenleri Arasında Ki Kare Testi

		Ailenin toplam geliri					
		0-1000	1001-2000	2001-3000	3001-4000	4001+	
Bir ayda tahmini ne kadar kazanıyorsun	0-200	n(sayı)	33	37	62	23	10
		%	70,2%	26,8%	34,1%	28,8%	30,3%
	201-400	n(sayı)	8	38	52	14	11
		%	17,0%	27,5%	28,6%	17,5%	33,3%
	401-600	n(sayı)	2	24	38	20	3
		%	4,3%	17,4%	20,9%	25,0%	9,1%
	601-800	n(sayı)	1	15	22	13	3
		%	2,1%	10,9%	12,1%	16,3%	9,1%
	801+	n(sayı)	3	24	8	10	6
		%	6,4%	17,4%	4,4%	12,5%	18,2%

*p<0,05

Yapılan Ki-Kare bağımsızlık testi sonuçlarına göre (Asymp. sig) P=,000* çıkmıştır (Tablo 4.6.). Bu değer 0,05’in (p<0,05) altında çıktığından Ailenin Toplam Geliri ve Bir Ayda Tahmini Kazanılan Para değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki

bulunmaktadır. Bu durumun ailenin toplam gelirinde çocuğun aylık gelirinin etkin olduğunu göstermektedir.

Tablo 4.7. Babanın Eş Sayısı ve Sigara, alkol veya uyuşturucu gibi kötü alışkanlıkların Olması Değişkenleri Arasında Ki Kare Testi

		Baban kaç eşi			
		1	2	3+	
Sigara, alkol veya uyuşturucu gibi kötü alışkanlıkların var mı?	Evet	n(sayı)	81	19	7
		%	22,0%	35,2%	50,0%
	Hayır	n(sayı)	287	35	7
		%	78,0%	64,8%	50,0%

*p<0,05

Yapılan Ki-Kare bağımsızlık testi sonuçlarına göre (Asymp. sig) P=,009* çıkmıştır (Tablo 4.7.). Bu değer 0,05'in (p<0,05) altında çıktığından Babasının Eş Sayısı ve Sigara, alkol veya uyuşturucu gibi kötü alışkanlıkların Olma Durumu değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu durumda çok eşliliğin çocukların bağımlılık düzeyleri üzerinde etkisi olduğu görülmektedir.

Tablo 4.8. Öz Anne Babanın Sağ Olma Durumu ve Sigara, alkol veya uyuşturucu gibi kötü alışkanlıkların Olma Durumu değişkenleri arasında Ki Kare Testi

			İkisi de sağ	Anne babadan birisi ya da ikisi de sağ değil
			Sigara, alkol veya uyuşturucu gibi kötü alışkanlıkların var mı?	Evet
%	24,3%	48,1%		
Hayır	n (sayı)	320		28
	%	75,7%		51,9%

*p<0,05

Yapılan Ki-Kare bağımsızlık testi sonucuna göre (Asymp. sig) P=,000* çıkmıştır (Tablo 4.8.). Bu değer 0,05'in (p<0,05) altında çıktığından, Öz Anne Babanın Sağ Olma Durumu ve Sigara, alkol veya uyuşturucu gibi kötü alışkanlıkların Olma Durumu değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Her ikisi de sağ olanların çoğunluğunun (%75,7) ve Anne babadan birisi ya da ikisi de sağ olmayanların çoğunluğunun (%51,9) kötü alışkanlıkları bulunmamaktadır.

Anne babadan birisi ya da ikisi de sağ olmayanlarda kötü alışkanlık olma oranı daha fazladır.

Tablo 4.9. Öz Anne Babanın Sağ Olma Durumu ve Herhangi Bir Suça Karışma Durumu Değişkenleri Arasında Ki Kare Testi

			Öz/Anne ve baba sağ mı?	
			İkisi de sağ	Anne babadan birisi ya da ikisi de sağ değil
Herhangi bir suça karıştın mı?	Suç işlemedim	n (sayı)	373	39
		%	88,2%	72,2%
	Evet karıştım	n (sayı)	50	15
		%	11,8%	27,8%

*p<0,05

Yapılan Ki-Kare bağımsızlık testi sonucuna göre (Asymp. sig) P=,000* çıkmıştır (Tablo 4.9.). Bu değer 0,05'in (p<0,05) altında çıktığından, Öz Anne Babanın Sağ Olma Durumu ve Herhangi Bir Suça Karışma Durumu Değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Her ikisi de sağ olanların çoğunluğu (%88,2) ve Anne babadan birisi ya da ikisi de sağ olmayanların çoğunluğu (%72,2) herhangi bir suça karışmamıştır. Anne babadan birisi ya da ikisi de sağ olmayanlarda herhangi bir suça bulaşma oranı daha fazladır.

Tablo 4.10. Yaş ve Arkadaşları ile Günlük Oyun Oynama Süresi Değişkenleri Arasında Ki Kare Testi

			Yaş			
			4-6	7-10	11-14	15-18
Arkadaşlarıyla günde kaç saat oyun oynuyorsun?	0	n (sayı)	1	15	55	132
		%	9,1%	22,1%	29,9%	60,8%
	1-2	n (sayı)	4	28	68	47
		%	36,4%	41,2%	37,0%	21,7%
	3-4	n (sayı)	4	16	42	22
		%	36,4%	23,5%	22,8%	10,1%
	5-6	n (sayı)	1	1	5	10
		%	9,1%	1,5%	2,7%	4,6%
	7+	n (sayı)	1	8	14	6
		%	9,1%	11,8%	7,6%	2,8%

*p<0,05

Yapılan Ki-Kare bağımsızlık testi sonucuna göre (Asymp. sig) $P=,000^*$ çıkmıştır (Tablo 4.10.). Bu değer 0,05'in ($p<0,05$) altında çıktığından, Yaş ve Arkadaşları ile Günlük Oyun Oynama Süresi değişkenler Arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. 4-6 yaş arası olanların çoğunluğu (%88,2) 1-2 ya da 3-4 saat; 7-10 yaş arası olanların çoğunluğu (%41,2) ve 11-14 arası olanların çoğunluğu (%37,9) 1-2 saat oynamakta; 15-18 yaş arası olanların çoğunluğu(%60,8) hiç oynamamaktadır.

Tablo 4.11. Herhangi bir suçla karıştın mı ve Çocuğun tahmini aylık kazancı değişkenleri Arasında Ki Kare Testi

		Çocuğun tahmini aylık kazancı				
		0-200	201-400	401-600	601-800+	
Herhangi bir suçla karıştın mı?	Suç işlemedim	n (sayı)	131	111	76	95
		%	27,3%	23,1%	15,8%	19,8%
	Evet karıştım	n (sayı)	34	12	11	10
		%	7,1%	2,5%	2,3%	2,0%

Yapılan Ki-Kare bağımsızlık testi sonucuna göre (Asymp. sig) $P=,041^*$ çıkmıştır (Tablo 4.11.). Bu değer 0,05'in ($p<0,05$) altında çıktığından, Herhangi bir suçla karıştın mı ve Çocuğun tahmini aylık kazancı değişkenleri Arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Çocukların aylık kazancı düştükçe suçla karışma oranları artmaktadır. Ailelerin toplam gelirinin çocukların suç oranı üzerinde bir etkinliği tespit edilmemiştir (Ki kare testi sonucu Asymp. sig $P=,420$ yani $p>0,05$).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sosyal bilimlerin temel amaçlarından biri yerel, ulusal veya uluslararası konularda problem olarak görülen konuları irdeleyerek çözüm önerileri getirebilmek ve refah düzeyini artırmaya yardımcı olmaktır. Nitekim sosyo-ekonomik birçok konu sebebiyle azalan refah seviyesi bilim insanlarının ilgisini çekmekte ve araştırmalar bu alanda yoğunlaşmaktadır. Yoksulluk veya yoksulluğun doğrudan ya da dolaylı olarak etkilediği birçok alan, refah ve kalkınmayı engelleyici rol oynamaktadır. Bu durumlardan biri de yoksulluktan etkilenen küçük bireyler olarak çocukların aile ekonomisine katkı yaparken geleceğe yönelik birçok hayal ve beklentiden yoksun kalmasıdır. Bu konuda yerel, ulusal ve uluslararası alanda birçok çalışma yapılmasına rağmen rakamların ortaya koyduğu üzere hala önemli sorunlar olduğu görülmektedir. Bu hususta uzun yıllar gündemin önemli başlıkları arasında olmaya devam edeceği öngörülebilir bir durumdur.

Uzlaşma noktasında hemfikir olunamayan yoksulluk sorununun en büyük nedenlerinden biri tanımlama ve yaklaşım farklılıkları iken diğeri ise ölçümlerde oluşan anlaşmazlıklar ve farklılıklardır. Bu yüzden net bir veriye ulaşmanın dışında kapsamlı bir yaklaşımla farklı bakış açıları altında değerlendirmek daha uygun görülmüş ve tez çalışması da bu hedefle yürütülmüştür. Nitekim yoksulluk konusunda var olan karmaşa ve yoğunluk bir alanda bağımlı kalmayı

zorlaştırmaktadır. Hatta bu konuda yapılan çalışmaları istenilen veya hedeflenenin aksine daha farklı yönlere götürebilmektedir. Toplumun tüm kesimlerini doğrudan veya dolaylı şekilde etkileyen yoksulluk sorunu hem bir neden hem de sonuç olarak çocuklar üzerinde olumsuz etkiler doğurmaktadır. Bu etkilerden biri de çocuk işçiliğidir.

Yoksulluk, çocuk işçiliği üzerinde gerek ekonomik gerekse de sosyal faktörleri ile çocukların huzurunu ve dengesini bozucu bir role sahiptir. Çalışma serüvenine giren çocuklar için tek sorun yoksullukla mücadele değildir. Birçok faktörün yanı sıra geleceklerini de etkileyecek yoksulluk, sefalet üretici ve diğer nesilleri de aynı problemlerle karşı karşıya bırakan bir kısır döngü oluşturmaktadır. Bu alanda (yoksulluk, çocuk işçiliği, sokakta çalışan çocuklar ve çocuğun gelecek beklentisi) yapılan çalışmalar paradoksal olarak birbirlerinin nedenleri ve sonuçları olabildiği görülmüştür.

Çocuk işçiliğinde yoksulluğun yanı sıra ihmal ve istismar olguları da çocukların çalışması üzerinde bir etki oluşturmuş ve nesiller arası devinime yol açtığı görülmüştür. Artan yoksulluk oranlarının yanı sıra ebeveynlerin sorumsuz tavırları, çocukları yoksulluk ve ekonomik mücadele stratejilerinin hem aktörü hem de faktörü kılmıştır. Bu durumla karşı karşıya kalan çocuklar; fiziksel, ruhsal, sosyal ve ekonomik olarak birçok sorun yaşamaktadır. Bu bağlamda söz konusu çocukların gelecekleri olumsuz etkilenebilmektedir. Çocuklar sadece ekonomik kazanç olarak görülmeye başlanmakta ve toplumun birçok alanında dışlanmaya doğru sürüklenmektedir. Dolayısıyla öncelikli olarak, yoksulluk, çocuk, sokakta çalışma ve gelecek beklentisi olgularının nasıl bir ilişki içinde olduğu görülmüş ve sorunların çözümüne dikkat çekilmiştir.

Elde edilen veriler SPSS programı yardımıyla analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar amaçlar kısmında belirtilen hipotezleri genel itibariyle doğrular nitelikte olduğu görülmüştür. Tezde EGB ölçeğinin faktör analizi sonucunda; 11 maddeden oluşan İş ve Eğitim 7 maddeden oluşan Evlilik ve Aile ve 2'ser maddeden oluşan Din ve Toplum, Sağlık ve Yaşam olmak üzere dört faktörlü bir yapıya karar kılınmıştır. Öncelikli olarak elde edilen dört faktörlü EGB ölçeğinin güvenilirlik sonuçları amacıyla yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucu; Crombach Alfa katsayısı 0,903 bulunmuş ve George ve Mallery (2013)'e göre "mükemmel" güvenilirlik sonucu çıkmıştır.

Anketleri değerlendirmeye alınan 480 çocuktan 370'i erkek 110'u kızdır. 0-3 yaş aralığı hariç tüm yaş gruplarından çocuklarla görüşmeler yapılırsa da ağırlık 11-18 yaş aralığında yoğunlaşmıştır. Bu çocuklardan 389'u okula devam ederken 91'i okula devam etmemekte ya da okula hiç gitmemiştir. Sokakta çalışan çocukların neredeyse %93'ü 5 ve üstü kalabalık ailelerde yaşarken %50'ye yakını ise 8 ve üstü çok kalabalık ailelerde yaşamaktadır. Dikkat çeken noktalardan biri, aile ekonomisinde çocukların rollerini tespit etmek amacıyla yöneltilen “hanede çalışan kişi sayısı” sorusuna verilen cevaplarda çocukların %7'si ailenin ekonomik reisi iken %42'si aile ekonomisine yardımcı ikinci isim olmasıdır. Ayrıca ailesinden ayrı olarak sokakta yaşayan ve çalışan bir çocukla karşılaşılmamıştır.

Evde çalışan birey sayısının birden fazla olduğu ailelerde çalışanların tümünün çocuklardan oluştuğu tespit edilmiştir. Örneğin sokakta karşılaşılan bir çocuk grubu ile yapılan görüşmede çocuklar haricinde evde çalışan bir büyüğün olmadığı görülmüştür. Çocuklar sadece gelir kaynağı olarak görüldüğünden diğer çocuklardan farklı olarak satıcılık yapmanın yanı sıra dilencilik veya hırsızlık yaptıkları da tespit edilmiştir. Bunun gerekçesi “eve para götürme zorunluluğu” şeklinde ifade edilmiştir.

Görüşme yapılan çocukların aile gelirlerinin çoğunlukla (%76) 3000 TL altında olması ve hane halkı sayısının fazlalığı yoksulluğu artırıcı bir rol oynamaktadır. Ebeveynlerden her ikisinin çoğunlukla hayatta olduğu annelerin ve babaların da önemli bir kısmının (%21.50) çalışmadığı veya düzensiz işlerde çalıştıkları görülmüştür. Ebeveynlerin eğitim ortalamasının okuryazarlık düzeyinde olması çocukları orta öğretim üstü eğitime karşı isteksizleştirmiştir. Çocuklardan alınan dönütler doğrultusunda annenin eğitime desteği daha fazla iken babanın zorunlu eğitim harici desteği oldukça düşüktür.

Yapılan araştırma sonucun babaların %14'ünün çok eşli olduğu görülmüştür. Çok eşliliğin ihmal, istismar ve suç üzerinde etkisi olduğu düşünülmektedir. %33 oranında kendi mülkiyetline sahip olunmayan bir evde yaşama durumu da yine yoksulluğu artırıcı bir role sahiptir. Sokakta yapılabilen tüm iş alanlarında çalışan çocuklar yıl içerisinde farklı farklı iş kollarına dâhil olduğu ve bunların yarısının da ağır işlerden oluştuğu tespit edilmiştir. Günün yarısından fazlasını sokakta çalışarak geçiren çocukların %60'tan fazlası 6 saat ve üstünde, gelişimlerini olumsuz yönde etkileyen kötü hava şartlarında çalıştıkları görülmüştür. Fazla mesai saatine rağmen

gelirlerinin 800 TL'nin altında hatta %76'sının 400 TL ve altında bir gelire sahip olduğu sonucuna erişilmiştir. Yoğun iş temposu ve eğitime devam etme ya da evde çalışmaya devam etmeleri gibi sebeplerden dolayı, çocukların en çok ihtiyaç duyduğu ve yapmak istedikleri sosyal çevre ve akranlarıyla vakit geçirmeden (oyun oynama) mahrum kalmaları gelişimlerini olumsuz etkileyebilmektedir.

Çocukların büyük oranda tacizi bilmemelerine veya uzman kişiler olmadığında ifade etmekte zorlanmalarına rağmen %16'sının sözlü veya fiziksel tacize maruz kaldıklarını dile getirmişlerdir. Tacize uğrama durumu gibi suç işleme oranlarında da ifade zorluluğuna rağmen %14'ü suça karıştıklarını söylemişlerdir. Taciz durumu çocukların ruhsal, fiziksel ve psikolojik gelişimlerine olumsuz etkileri olduğundan geleceğe ilişkin çocukların beklenti düzeyini düşürmekte ve özgüvenlerine olumsuz ciddi etkiler bırakabilmektedir. Suça meyilli olan çocukların kandırılması ve diğer önemli (terör, uyuşturucu, yaralama vb.) birçok suça girmelerine sebep olabilmekte ve gelecekleri konusunda çocukları sosyal yaşamın dışına (dışlanma) itebilmektedir. Çocukların elde ettiği kazançların akranları veya gasp edildiği görülmektedir. Gelişme çağında çok büyük zararları olan sigara, uyuşturucu ve alkol gibi bağımlılık yapan diğer maddelere de yöneldikleri dikkat çekilmiştir. Sebepleri ise genellikle; çevreye uyum sağlamak, aileye özenmek ve yaşadıkları olumsuzluklara karşı bir kaçış veya heyecan arayışı olarak görmeleridir.

Üçlü risk sarmalı şeklinde nitelendirilen, yoksulluk, suç ve gelecek üçgenine bakıldığında çocukların aile ekonomisinde önemli bir faktör olarak görüldüğü ki kare testinde tespit edilmiştir. Bu durumda çocuğun çalıştırılması sebebinin esas olarak yoksulluk ve ekonomik sorunlar olduğu anlaşılmaktadır. Çocukların suça yönelmesinde ise daha çok ailede oluşan ihmalkârlık ve denetimsizliğin rol oynadığı görülmektedir. Babanın çok eşliliği, çocukların sigara, alkol ve uyuşturucuya yönelimini ve suça meyillini artırdığı sonucu çıkarılmıştır. Evde düzenli bir yaşam ortamının sağlanamaması, kalabalık aile ortamı, ilginin tüm çocuklara eşit dağılmaması ve ebeveynlerden birinin veya ikisinin yaşamaması bu olumsuzlukları derinleştirmektedir.

Ailenin geliri, çocuğun suç oranı üzerinde bir etkiye sahip değilken çocuğun aylık kazancı suç oranları üzerinde bir etkiye sahiptir. Sokakta çalışan çocukların geliri düştükçe suça daha meyilli oldukları tespit edilmiştir. Yapılan görüşmelerde bunun sebebinin "ailenin getirilen paraya göre çocuğu takdir etmesi" olduğu tespit

edilmiştir. Bu durum ailelerin ihmali ya da istismarına işaret etmekte olduğu söylenebilir.

Çocukların gelecek beklentilerini tespit etmek amacıyla yapılan EGB ölçeği sonuçlarında en düşük beklentiler “eğitime devam edilmesi”, “25 yaşından önce evlenme istekleri”, “din ve toplum” ve “sağlık ve yaşam” konularında olmuştur. En yüksek ise “doğacak çocuklarına güvenli bir ortam”, “huzur ve barış sağlama” ve “kendilerini güvende hissettirecek iş ve mutluluk” beklentisidir. Sonuç olarak çocukların tüm guruplarda ortalama bir gelecek beklentisine sahip olduğu tespit edilmiştir. En yüksek beklentiler dikkate alındığında ön plana çıkan temel nokta, içinde buldukları şartları kendilerinin ve çocuklarının yaşamaması bilincidir. Bu bilinç döngüyü kırma noktasında önemli bir sonuç olarak görülmüştür.

Değişkenlerle faktörler arasında yapılan analizlerde özellikle kız çocukları evlilik ve aile konusunda daha çekingen oldukları görülmektedir. Buna karşılık erkek çocukları evlilik ve aile konularında daha öncelikli beklenti içindedir. Bu durumun ailedeki ataerkil yapılardan kaynaklandığı akla gelmektedir. Bunun yanı sıra çocukların sorumlulukları azaldıkça iş ve eğitim ile sağlık ve yaşam konusunda daha umutlu oldukları tespit edilmiştir. Bu bağlamda ebeveynlerden her ikisi hayatta olan çocukların olmayan çocuklara oranla daha yüksek beklentiye girdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Sigara, alkol ve uyuşturucu gibi maddeleri kullanmayı tercih eden çocukların gelece beklentiler daha düşüktür. Özellikle bu çocukların iş ve eğitim konusunda umutsuz oldukları ve buna bağlı olarak da sağlık ve yaşamlarında güzel bir geleceklerinin olamayacağı ifade edilmiştir. Ayrıca din ve toplumsal konularda da beklentiyi karşılayacak bir gelecek düşünmezken bu maddeleri kullanmayan çocukların daha yüksek gelecek beklentisine sahip olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Tacize uğrayan ve suç işleyen çocukların da iş ve eğitim ile sağlık ve yaşam konusunda tacize uğramayan ve suç işlemeyen çocuklara oranla bu alandaki beklentileri daha yüksek olmuştur.

Kalabalık nüfuslu ailelerde yaşayan çocuklar; hem maddi hem de manevi sorunlar sebebiyle nüfusu az olan ailede yaşayan çocuklara oranla iş ve eğitim, din ve toplum ile sağlık ve yaşam konusunda daha düşük beklentiler içerisindedir. Özellikle 14-17 nüfusun yaşadığı ailelerde gelecek beklentisi diğer guruplara oranla çok daha düşük kalmıştır.

Suç işlemede aile gelirinin etkili olmaması gibi çocuğun gelecek beklentisine de bir etkisi tespit edilmemiştir. Buna karşın suç oranlarında olduğu gibi çocuğun aylık gelirinde azalma gerçekleştikçe evlilik ve aile ile sağlık ve yaşam üzerinde gelecekte beklenenlerde de azalmalar olduğu durumu yine çocuğa fazla yüklenen sorumlulardan kaynaklandığı düşünülmektedir. Suç işleyen çocukların iş ve eğitim, sağlık ve yaşam ile din ve toplum konusunda gelecek beklentileri diğerlerine göre düşerken özellikle suç işlemeyen çocukların, hırsızlık ve gasp yapan çocuklara oranla sağlık ve yaşam faktörlerinde daha yüksek bir gelecek beklentisi içerisinde olduğu görülmüştür. Yine suç işlemeyenlerle hırsızlık, gasp, uçucu madde temini veya satımı yapan çocuklara oranla daha yüksek bir iş ve eğitim beklentisine sahip olduğu da dikkat çekmiştir.

Elde edilen ve açıklanan veriler dikkate alındığında sonuç olarak sokakta çalışan çocukların; ekonomik etmenlerin yanı sıra özellikle ebeveynlerden babanın ihmali ve diğer taraftan çocukların ekonomik işlerde kullanılması amacıyla istismarı gelecekteki üzerinde olumsuz etkiler doğurduğu ortaya çıkmıştır. Bu tez çalışmasıyla ulaşılan önemli noktalardan birisi sokakta çalışan çocuk sorununun sadece ekonomik tabanlı olmadığı ve sadece ekonomik etmenlere yönelik tedbirler çözülemeyecek kadar derin bir husus olduğudur.

Sokakta çalışan çocuklar sorununun çözümlenmesi sadece çocuk yoksulluğu veya toplumsal yoksulluğu ortadan kaldırmakla bitmemektedir. Bu sorununun giderilmesine yönelik olumlu bir adım olarak, ailede ki diğer bireylerin şartları uyarınca iş yaşamına kazandırılması düşünülebilir. Dolayısıyla diğer aile fertlerinin yaşadığı işsizlik sorunlarının çözüme kavuşturulmadan sokakta çalışan çocuk sorununun çözümü mümkün görülmemektedir. Bunun yanında ebeveynlerin bilinçlendirilmesi, kalabalık ve çok eşli ailelerde çocuklara ve ailelerine yönelik psiko-sosyal desteklerin verilmesi bu konunun çözümünde önemli katkılar sunabilir. Böylelikle suça ve diğer risklere karşı eğilimleri minimize edilebilir.

Çocukların gelecekte kendi çocuklarına karşı beklentileri varsayılanın üstünde olması bu sorunun döngüsünü kırmak için umut verici bir durumdur. Fakat belirtilen bu sorunların tam olarak çözülememesi yeni nesili bu döngüden kurtarmaya yeterince katkı sağlayamayabilir. Yoksulluk ve sokakta çalışma döngüsünün ne kadar olduğunun tespiti için sokakta çalışan çocukların ailelerine yönelik bir çalışma da yapılabilir. Yapılan bu çalışma ile de sokakta çalışan çocuk

sorunun kaynağı daha detaylandırılarak yeni çözüm önerileri de sunulabilir. Bu bağlamda ailelerin bilinçlendirilmesi, iş olanaklarına ulaşması ve çocuklara yönelik eğitim fırsatlarının artırılmasına katkı sağlayabilir. Pandemi süreci ile birlikte, zaten zorunlu eğitim hayatına karşı motivasyonu düşük olan bu kitle, uzaktan eğitim uygulaması ile beraber eğitim hayatından ilişkin ilgi düzeyleri azaldığı söylenebilir. Eğitim hayatından uzak kalan çocuklar ihmal ve istismara maruz kalmaya daha açık hale gelebilir.

Çocukların sokakta çalışması engellenemese de buna yönelik denetim ve yaptırımlar artırılarak çocukların karşılaşacağı riskler azaltılmalıdır. Çocuklara yönelik sosyal etkinlikler artırılarak çocukların gelecek beklentileri artırılabilir. Özellikle çok eşli olan ailelerde yaşayan çocuklara yönelik aile politikası konusunda daha ciddi adımlar atılabilir. Toplum bilinçlendirici çalışmalar yapılarak dilenme ve istismara karşı politikalar üretilebilir. Ayrıca aileler çocukların elde ettiği kazançları takip etmeli ve rutin kazanıcının üzerinde para elde ettiği tespit edildiğinde çocuk sorgulanmalı ve denetlenmelidir. Çünkü kimi çocuk, yapmadığı satış veya iş karşılığında para teklifini bile kabul etmezken diğerleri ise dilenmeyi daha kolay görmektedir. Bu durum çocuğun farklı kazançlar elde etmesine yol açmakta, olası riskleri artırmakta ve suça meyilli yükseltmektedir.

Unutmayalım ki çocuklar geleceğimizin mimarlarıdır onlara sunamadığımız her türlü sağlıklı ortam gelecekte daha travmatik sonuçlar doğurabilecektir.

KAYNAKÇA

- Acar, O. (2012). Ekonomik ve Finansal Kriz. Web sayfası: <http://www.okanacar.com/2012/12/ekonomik-ve-finansal-kriz-nedir.html#:~:text=Buna%20g%C3%B6re%20finansal%20kriz%2C%20%E2%80%9Cd%C3%B6viz,hizmet%20ve%20i%C5%9F%20g%C3%BCc%C3%BC%20piyasalar%C4%B1daki> (Erişim Tarihi: 15.04.2020).
- Aguilar, R. A. C., Fujs, T., Lankner, C., Mahler, D. G., Nguyen, M. C. & Baah, S. K. T. (2020). September 2020 global poverty update from the World Bank: New annual poverty estimates using the revised 2011 PPPs. Web satfası: <https://blogs.worldbank.org/opendata/september-2020-global-poverty-update-world-bank-new-annual-poverty-estimates-using-revised> (Erişim tarihi: 10.05.2020).
- Aktan, C. C. (2004). Ekonomik Kriz Kavramı. Web sayfası: <http://www.canaktan.org/yonetim/kriz-yonetim/ekon-kriz.htm> (Erişim tarihi: 15.04.2020)
- Aktan, C. C. ve İ. Y. Vural. (2002). Yoksullukla Mücadele Stratejileri. Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri. Web sayfası: <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/anasayfa-yoksulluk.htm> (Erişim tarihi: 20.04.2020).
- Alagh Y. K. (1992). “Growth performance of the Indian Economy, 1950-89: Problems of Employment and poverty”. *The developing economies*, xxx-2 June, 97-116.
- Alcock P. (1997). *Understanding Poverty*. (Second Edition). New York: Published by Paigrave.
- Altuntaş, B. (2018). *Mendile, Simite, Boyaya, Çöpe... Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar* (3. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aptekar, L. (1994). “Street Children in the Developing World: A Review of Their Condition”. *Cross-Cultural Research*, 28(3), 195–224.
- Arabacı R. Y. (2019). “Dünya Bankasının Yeni Uluslararası Yoksulluk Sınırları ve Küresel Yoksulluğun Yeniden Değerlendirilmesi”. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 9 (1), 123-140.
- Arpacioğlu Ö. ve M. Yıldırım. (2011). “Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi”. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4 (2), 60-76.
- Atan, M., M. Özcan ve Y. Arslantürk. (2015). “Açlık ve Yoksulluk Sınırı Belirlemede Düzey 2 Bazında Bölgesel Etkinliğe Dayalı Mekansal İlişkiler: Türkiye Örneği. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 1 (2), 1-16. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gjeb/issue/7239/95327>
- Avşar, Z. ve E. Öğütoğulları. (2012). “Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği ile Mücadele Stratejileri”. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 2 (1), 9-40.
- Baltacı, A. (2018). “Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme”. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Barân, B., A. Rojas, D. Britez and L. Barán. Lorenzo–Paraguay, S. (2006). “Measurement and Analysis of Poverty and Welfare Using Fuzzy Sets”.
- Barış, İ. (2008). “Sokakta Yaşayan Çocuklar ve Aileleri (İstanbul Örneği)”. *Sosyoloji Konferansları*, (39), 87-114.

- Barışık, E., T. Ege ve T. Şimşek. (2016). “ Türkiye’de Çocuk İşçiliği ve Ekonomik Etkileri”. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17 (2), 161-179.
- Bauman, Z. (2005). *Work, Consumerism and the New Poor*. England: Open University Press.
- Bellù, L. G. and P. Liberati. (2005). “*Impacts of Policies on Poverty: The Definition of Poverty*”. *EASYPol*, 1-16. Online resources for policy making: www.fao.org/easypol (Erişim tarihi: 21.06.2020).
- Benli, A. ve B. Yenihan. (2018). Yoksulluğun Kavramsal Çerçevesi, ss. 1-15. İn: *Yoksulluk Farklı Boyutlarıyla* (Ed: Dr. Öğ. Üyesi G. Cerev, Doç. Dr. B. Yenihan). Dora Basım-Yayın, Bursa.
- Bhagwati J. N. (1988) “Poverty and Public Policy” *World Development*, Pergamon, 16 (5), 539-555.
- Boybek, S. (2009). *Sosyal Yardım Uygulamaları ve Çocuk İşçiliği Arasındaki İlişki: Keçiören Örneği*, Ankara: SYDGM Yayınları.
- Buğra, A. (2018). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika* (9. Basım). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra, A. ve Ç. Keyder. (2003). “Yeni Yoksulluk ve Türkiye’nin Değişen Refah Rejimi”, UNDP için Hazırlanan Proje Raporu.
- Bulutay, T. (1995). *Türkiye’de Çalışan Çocuklar*. Ankara: DIE ve ILO. Yayın no: 1840.
- Coudouel, A., J. Hentschel and Q. Wodon. (2002). “*Medición y análisis de la pobreza*”, Volumen 1 – Técnicas básicas y problemas interrelacionados. Online at: <http://mpr.ub.uni-muenchen.de/10491/> (Erişim tarihi: 21.06.2020).
- Cunningham, H and P. P. Viazzo. (1996). *Child Labour in Historical Perspective-1800-1985- Case Studies From Europe, Japan and Colombia*. Florence: UNICEF.
- Çöpoğlu, M. (2018). “Türkiye’de Çocuk İşçiliği”. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Nisan (14), 357-398.
- ÇSGB (2017). *Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı* (1. Basım), Ankara: Ayrıntı Basımevi.
- Davis, P. and M. Sanchez-Martinez. (2015), "A review of the economic theories of poverty," *National Institute of Economic and Social Research (NIESR) Discussion Papers 435*, JUNE 2015.
- Dayıoğlu, M. (2007). “Türkiye’de Çocuk Yoksulluğu: Ölçüm Yöntemleri ve Yoksulluğun Belirleyicileri”. *TİSK Akademi*, 3 (2), 82-106.
- Dayıoğlu, M. ve A. G. Hoşgör. (2010). *Türkiye’de Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede İzlenen Strateji ve Yöntemler: IPEC Deneyimi. Türkiye’de Çocuk Emegi* (1. Baskı). Derleyen Kemal İnal. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Delamonica, E., A. Minujin, A. Davidziuk, and E. D. Gonzalez. (2006). *Children living in poverty: Overview of definitions, measurements and policy*. New York: UNICEF Working Paper Series.
- DiNitto, D. M. and D. H. Johnson. (2016). *Social Welfare: Politics and Public Policy* (Eighth edition). United States: he University of Texas at Austin.
- Doğan, E. (2014). *Türkiye’de Yoksulluğun Çözülmesi*, TC Kalkınma Bakanlığı, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Yayın No: 2880.

- Dornbush, R. and S. Fischer. (1993). *Macro Economics* (Sixt edition). New York: Mcgraw-Hill College.
- DPT (2001). “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Çocuk Özel İhtisas Komisyonu Raporu” Ankara.
- Dumanlı, R. (2002). Yoksullukla Mücadele Stratejileri. Türkiye’de Yoksulluk Sorunu ve Boyutları. Web sayfası: <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/anasayfa-yoksulluk.htm> (Erişim tarihi: 05.05.2020).
- Dur, A. İ. B. ve M. Öztürk. (2017). “Türkiye’de ve Dünyada Çocuk İşçiliği ve Mücadele Politikaları: SDÜ MYO Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22 (3), 613-635.
- Durgun, Ö. (2016). “Türkiye’de Çocuk Yoksulluğu”. *International Conference on Eurasian Economies*, SESSION 1C: Kalkınma I, 368-374.
- Duyar Ö. ve İ. Özener. (2003). *Çocuk İşçiler Çarpık Gelişen Bedenler* (1. Basım). Ankara: Ütoya Yayınları.
- Efe, H. ve S. A. Uluoğlu. (2015). “Dünyada Çocuk İşçiliği ile Mücadelede Geline Nokta ve Geleceğe Dair Bazı Öngörüler”. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 13 (51), 46-72.
- Erbaş, H. ve F. Turan. (2004). “2001 Ekonomik Krizinin Tüketim, Eğitim ve Sağlık Alanlarında Ücretli ve Esnaf Kesimlerine Yansımaları”. *Ekonomik Yaklaşım*, 15 (50), 47-66.
- Erbay, E. (2008). *Çocuk İşçi Olmak- Çocuk İşçiliğine Petrospektif Bir Bakış* (1. Baskı). Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını.
- Erder, S. (2010). *Çalışan Çocuklar: Çıracak mı?, İşçi mi? Türkiye’de Çocuk Emegi* (1. Baskı). Derleyen Kemal İnal. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Erdoğan, G. (2002). Yoksullukla Mücadele Stratejileri. Türkiye’de Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler. Web sayfası: <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/anasayfa-yoksulluk.htm> (Erişim tarihi: 11.07.2020).
- Fidan, F. (2004). “Çalışan Çocuk Olgusuna Sosyo-Psikolojik Bakış, Sanayide Çalışan Çocuklar Örneği”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (1), 30-49.
- Fişek, A. G. (2004). Çocuk Hakları ve Yoksulluk. Web sayfası: <https://gurhan.fisek.net/cocuk-haklari-ve-yoksulluk/> (Erişim tarihi: 19.07.2020).
- Gans, H. (1996). “From ‘Underclass’ to 2Undercaste’: Some Observations About the Future of the Past-Industrial Economy and its Major Victims” in *Urban Poverty and the Underclass* (edited by Enzo Mingione). Cambridge, Massachusetts: Blackwell Publishers. pp. 141-152.
- George, D. and P. Mallery. (2003) *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference*. 11.0 update (4th ed.). Boston: Allyn & Bacon.
- Geremek, B. (1994). *Poverty a History*. Translated by Agnieszka Kolakowska. Oxford OX4 1JF, UK: Blckwell Publishers,
- Gücük, S., S. G. Arıca, Z. Akan, V. Arıca ve S. Alkan. (2010). “Van İlindeki Çok Eşlilik Oranları ve Etkileyen Faktörler: Kesitsel Çalışma”. *Kartal Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tıp Dergisi*, J Kartal TR 2010; XXI(3):127-133.

- Güllü, İ. (2010). Gecekondulaşma, Gençlik ve Dindarlık- Kayseri Argıcık Örneği. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Kayseri.
- Gültekin, S. (2015). “Etik Yönetim Yolsuzluk ve Yoksulluk İlişkisi Üzerine Bir İnceleme”. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 7 (14), Winter 2015, ISSN 1307-9832, 399-422.
- Gün, S. (2017). *Çocuk İşçi, Yoksul, Göçmen İtisadi ve Politik Bir Analiz*. İstanbul: Nota Bene Yayınları.
- Gündoğan, N. (2008). Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele. Ankara Sanayi Odası. Web sayfası: <https://www.yumpu.com/tr/document/read/5662429/turkiyede-yoksulluk-ve-yoksullukla-mucadele-ankara-sanayi-odasi> (Erişim Tarihi: 18.10.2019).
- Güngör, F. ve Y. Erdurak (2016). “Çocuk Hakları ve Uygulama Stratejileri Bağlamında Sokakta Çalıştırılan Çocuklar”. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (12), 11-35.
- Günöz, M. (2007). *Türkiye’de Çocuk İşçiliği Sorunu ve Çözüm Önerileri*. T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Güzel, B. (2016). “21. Yüzyılda Çocuk İşçiliği ile Mücadele İlerleme Raporu”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (42), 1993-1998.
- Hair, J., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E. and Tatham, R. L. (2013). *Multivariate Data Analysis*: Pearson, Education Limited.
- Hindman, H. D. (2002). *Child Labor An Amerika History*. New York: M. E Sharpe.
- Hosta, S. (2020). UNICEF ve Save the Children, Coronavirüs Nedeniyle 150 Milyon Çocuğun daha Yoksulluğa Sürüklendiğini Açıkladı. Web sayfası: <https://www.unicef.org/turkey/bas%C4%B1n-b%C3%BCtenleri/unicef-ve-save-children-koronavir%C3%BCs-nedeniyle-150-milyon-%C3%A7ocu%C4%9Fun-daha-yoksullu%C4%9Fa> (Erişim tarihi: 30.09.2020).
- http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/kop_deklar.pdf (Erişim Tarihi: 21.10.2020).
- <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuk-Isgucu-Anketi-Sonuclari-2019-33807> (2019). Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, 2019. Web sayfası: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuk-Isgucu-Anketi-Sonuclari-2019-33807> (Erişim tarihi: 15.11.2020)
- <https://data.unicef.org/topic/child-protection/child-labour/> (2019). Child Labour. Web sayfası: <https://data.unicef.org/topic/child-protection/child-labour/> (Erişim tarihi: 02.06.2020).
- <https://feature.undp.org/multidimensional-poverty/> UNDP. (2018). Beyond income: A Broader Picture of Poverty. Web sayfası: <https://feature.undp.org/multidimensional-poverty/> (Erişim tarihi: 27.10.2020).
- https://koruncuk.org/post/dunyada-ve-turkiye-de-cocuk-isciligi_55?gclid=CjwKCAiA2O39BRBjEiwApB2Ikp5nUHuIrp9iW0C5qcKWCmlnLEQq7FXXgx1mGeC3-W1Cr4_JQReAxoCiyQQAxD_BwE (2020). Dünyada ve Türkiye’de Çocuk İşçiliği. Web sayfası: https://koruncuk.org/post/dunyada-ve-turkiye-de-cocuk-isciligi_55?gclid=CjwKCAiA2O39BRBjEiwApB2Ikp5nUHuIrp9iW0C5qcKWCmlnLEQq7FXXgx1mGeC3-W1Cr4_JQReAxoCiyQQAxD_BwE

- KWCmlnLEQq7FXXgx1mGeC3-W1Cr4_JQReAxCiyQQAxD_BwE
(Erişim tarihi: 27.10.2020).
- <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33730> (2020). İstatistiklerle Aile, 2019. Web sayfası: <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33730> (Erişim tarihi: 06.09.2020).
- <https://www.haberturk.com/saglik/haber/1520904-her-cocuk-cocuklugunu-yasayabiliyor-mu> (2017). Her çocuk çocukluğunu yaşayabiliyor mu?). Web sayfası: <https://www.haberturk.com/saglik/haber/1520904-her-cocuk-cocuklugunu-yasayabiliyor-mu> (Erişim tarihi: 24.010.2020).
- <https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/lang--tr/index.htm>, (2020). Çocuk İşçiliği. Web sayfası: <https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/lang--tr/index.htm> (Erişim tarihi: 20.07.2020).
- https://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_752837/lang--tr/index.htm, (2020). ILO Çocuk İşçiliği Sözleşmesi evrensel onaylanmaya ulaştı. Web sayfası: https://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_752837/lang--tr/index.htm (Erişim tarihi: 12.07.2020=).
- <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/bakanlik-sokakta-calistirilan-20-bin-cocuga-ulasti-6233358#:~:text=Aile%2C%20C3%87a1%C4%B1%C5%9Fma%20ve%20Sosyal%20Hizmetler,20%20bin%20274%20C3%A7ocu%C4%9Fa%20ula%C5%9Ft%C4%> (2020). Bakanlık sokakta çalıştırılan 20 bin çocuğa ulaştı. Web sayfası: <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/bakanlik-sokakta-calistirilan-20-bin-cocuga-ulasti-6233358#:~:text=Aile%2C%20C3%87a1%C4%B1%C5%9Fma%20ve%20Sosyal%20Hizmetler,20%20bin%20274%20C3%A7ocu%C4%9Fa%20ula%C5%9Ft%C4%> (Erişim tarihi: 12.07.2020).
- <https://www.nufusu.com/il/sirnaknufusu#:~:text=%C5%9E%C4%B1rnak%20n%C3%BCfusu%20bir%20C3%B6nceki%20y%C4%B1la,2019%20y%C4%B1%C4%B1na%20g%C3%B6re%20529.615'dir.> (2020). Şırnak Nüfusu. Web sayfası: <https://www.nufusu.com/il/sirnaknufusu#:~:text=%C5%9E%C4%B1rnak%20n%C3%BCfusu%20bir%20C3%B6nceki%20y%C4%B1la,2019%20y%C4%B1%C4%B1na%20g%C3%B6re%20529.615'dir.> (Erişim tarihi: 25.11.2020).
- <https://www.undp.org/content/undp/en/home/sustainable-development-goals/goal-1-no-poverty.html> (2020). Goal 1: No poverty. Web sayfası: <https://www.undp.org/content/undp/en/home/sustainable-development-goals/goal-1-no-poverty.html> (Erişim tarihi: 20.10.2020).
- <https://www.unicefturk.org/yazi/hakkimizda-ne-yapiyoruz> (2017). Ne yapıyoruz?. Web sayfası: <https://www.unicefturk.org/yazi/hakkimizda-ne-yapiyoruz> (Erişim tarihi: 06.08.2020).
- <https://www.unicefturk.org/yazi/tarihce> (2017). Tarihçe. Web sayfası: <https://www.unicefturk.org/yazi/tarihce> (Erişim tarihi:06.08.2020).
- https://www2.gnb.ca/content/gnb/en/departments/esic/overview/content/what_is_poverty.html , Overview & Background. (2008-2009). What is Poverty. Web sayfası:https://www2.gnb.ca/content/gnb/en/departments/esic/overview/content/what_is_poverty.html (Erişim tarihi: 20.08.2020).

- ILO, 182 Sayılı Sözleşme. (2015). 182 No'lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi. Web sayfası: https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377311/lang--tr/index.htm (Erişim tarihi: 18.09.2020).
- ILO. (2017). Global estimates of child labour: Results and trends 2012-2016. Geneva: ILO Office.
- ILO. (2019). Çocuklar Çalışmamalı Hayallerinin Peşinde Koşmalı. Web sayfası: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_710265.pdf (Erişim tarihi: 08.09.2020).
- Irmak, T. Y. (2008). *Çocuk İstismarı ve İhmalinin Yaygınlığı ve Dayanıklılıkla İlişkili Faktörler*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir.
- İlhan, S. (2012). “Küreselleşme ve Yoksulluk: Çok Uluslu Şirketlerin Ağır Faturası”. *Social Sciences*, 7 (3), 235-243.
- İlik, B. (1992). *Yoksulluğun Temel Belirleyicileri*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Kabaş, T. E.D. Kındır. (2013). “Türkiye’de Demmografik Geçiş ve Yoksulluk İlişkisinin Değerlendirilmesi”. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (2), 411- 426.
- Kalaycı, S. ve Z. Aytış. (2019). “Belediyelerin Yoksullukla Mücadeledeki Rolü: Malatya Büyükşehir Belediyesi Örneği”. *Turkish Studies Social Sciences*, 14 (6), 3157-3171.
- Karadeniz, H. K. (2017). Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Kavram-Teori-Uygulama, Doç. Dr. M. Ç. Özdemir ve Doç. Dr. E. İslamoğlu (Editörler), *Yoksulluğun Nedenleri* (ss. 161-183/ Sekizinci Bölüm). Ankara: Seçkin Yayınları. Güncellenmiş 2.Baskı.
- Karakaş, B. ve Ö. C. Çevik. (2016). “Çocuk Refahı: Çocuk Hakları Perspektifinden Bir Değerlendirme”. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18 (3), 887-906.
- Kasalak, Ç. (2013). *Türkiye’de Kentsel Yoksullukla Mücadelede Yerel Yönetimler*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi Konya.
- Kaypak, Ş. (2013). “Kentsel Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”. (*Sosyal Adalet İçin İnsan Hakları: Sosyal Haklar Konferansı*, 4-5 Nisan, Türkiye-Ankara), *Bildiriler*, TODAIE-Ankara, s. 261-282.
- Khan, M. H. (2000) “Rural Poverty in Developing Countires: Issues and Polcies”, *IMF Working Paper*, WP/00/78, 1-32.
- Khan, M. H. (2001). Rural Poverty in Developing Countries: Implications for Public Policy. Web sayfası: <https://www.imf.org/en/Publications/Economic-Issues/Issues/2016/12/30/Rural-Poverty-in-Developing-Countries-Implications-for-Public-Policy-14783> (Erişim tarihi:10.08.2020).
- Kolk A. ve R. V. Tulder. (2002). “Child Labor and Multinational Conduct: A Comparison of International Business and Stakeholder Codes”. *Journal of Business Ethics*, 36 (3), 291–301.
- Koyuncu, M. ve F. Şenses. (2004). “Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri”. *ERC Working Papers in Economics*, 04 (13), 1-43.
- Köklü, N., Ş. Büyüköztürk ve B. Ö. Çokluk. (2006). *Sosyal Bilimler için İstatistik*. Ankara: Pegem Yayınları.

- Kulaksız, Y. (2014)“Yoksulluk Bağlamında Çocuk İşgücü”, *Çalışma Dünyası Dergisi*, 2 (3), 91-111.
- Kurnaz, Ş. (2009). *Türkiye’de Çocuk Yoksulluğu*. T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Küçükcalay A., M. Dulupçu ve Ö. Turunç. (2000). “Dünyada ve Türkiye’de Çocuk İşgücü İstihdamının Sorunları ve Önlenmesi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 5 (1), 103-118.
- Lalor, K. (1999). “Street Children: A Comparative Perspective”. *Child Abuse and Neglect*, 23 (8), 759-770. doi:10.1016/S0145-2134(99)00047-2
- Lamba, D. (1994). “The Forgotten Half; Environmental Health in Nairobi's Poverty Areas”. *Environment and Urbanization*, 6 (1), April 1994, 164-173.
- Lewis, O. (1966), “The Culture of Poverty”, *Scientific American, a Division of Nature America, Inc.*, 215 (4), October 1966, 19-25.
- Lichter D. T.(1997) “Poverty and Inequality Among Children”. *Annual Review of Sociology*, 23, 121-145.
- Lister, R. (1996). INTRODUCTION: In Search of the ‘Underclass’, pp. 1-19. In: Charles Murray and the Underclass: The Developing Debate (Ed: R. Lister) IEA Health and Welfare Unit in Association With the Sunday Times, London.
- Murray, C. (1996), The Emerging British Underclass, pp.24-57. In: Charles Murray and the Underclass: The Developing Debate (Ed: R. Lister) IEA Health and Welfare Unit in Association With the Sunday Times, London.
- Newhouse, D. and M. Fleury. (2020). 356 million children live in extreme poverty. Web sayfası: <https://blogs.worldbank.org/opendata/356-million-children-live-extreme-poverty> (Erişim tarihi: 25.09.2020).
- Özdemir, A. M. ve G. Y. Özdemir. (2005). “Küresel Kapitalizmde Çocuk Emeginin Ekonomi Politikası Çocuk İşçilerin “Oyun” Hakkı var mıdır?. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 6(23), 8-15.
- Özdemir, M. Ç. (2017). Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Kavram-Teori-Uygulama, Doç. Dr. M. Ç. Özdemir ve Doç. Dr. E. İslamoğlu (Editörler), *Yoksulluğun Ölçüm Yöntemleri* (ss. 183-211/ Dokuzuncu Bölüm). Ankara: Seçkin Yayınları. Güncellenmiş 2.Baskı.
- Ricketts, E.R. and I. V. Sawhill. (1988). “Defining and Measuring the Underclass”. *Journal of Policy Analysis and Management*, 7 (2), 316-325.
- Sapancalı, F. (2005). “Avrupa Birliği’nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri”. *Çalışma ve Toplum*, 2005 (3), 51-106.
- Sarıpek, D. B. (2018). Yoksulluğun Tanımlanmasında Yeni Boyutlar; Karşılaştırılmalı Bir Analiz, ss. 37-63. İn: Yoksulluk Farklı Boyutlarıyla (Ed: Dr. Öğ. Üyesi G. Cerev, Doç. Dr. B. Yenihan). Dora Basım-Yayın, Bursa.
- Sen, A. (1976). “Poverty: An Ordinal Approach to Measurement”. *The Econometric Society*, 44 (2), 219-231.
- Sen, A. (1983). “Poor, Relatively Speaking”, *Oxford Economic Papers*, 35 (1983), 153-169.
- SHÇEK ve UNICEF. (2010). *Türkiye’de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması: Özet Rapor*.
- Silver, H. (1995). Reconceptualizing Social Disadvantage: Three Paradigms of Social Exclusion, pp. 57-80. In: Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses (Eds: G. Rodgers, C. Gore, J. B. Figueiredo). International For Labour Studies, Geneva.

- Smith, A. (1977). *The Wealth of Nations- An Inquiry into the Nature and Causes of*. Chicago USA: University Of Chicago Press.
- Şener, S. ve M. Serdar. (2015). “Sokak Çocukları” Problemi ve Bu Probleme Yönelik Uygulanan Politikalar (Türkiye – Hindistan Örneği”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 45. Sayı, 104-117.
- Şenkal, A. (2017). Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Kavram-Teori-Uygulama, Doç. Dr. M. Ç. Özdemir ve Doç. Dr. E. İslamoğlu (Editörler), *Küresel Yoksulluk Sorunu* (ss. 227-247/ On birinci Bölüm). Ankara: Seçkin Yayınları. Güncellenmiş 2.Baskı.
- Şenses, F. (2019). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk* (9. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şişman, Y. (2004). Sokakta çalışan çocukların yaşam koşulları ve gelecek beklentileri: sorunlar ve çözüm önerilerine yönelik Eskişehir örneği. Anadolu Üniversitesi.
- Taş, H. Y. ve S. Özcan. (2012). “Türkiye’de ve Dünya’da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma”. *In International Conference on Eurasian Economies, SESSION 3D: Büyüme ve Gelişme III*, 423-430.
- Taş, H. Y.ve S. Ö. Abbasigil. (2018). “ Çocuk İşçiliği Sorunu: Türkiye, Almanya, Pakistan Karşılaştırması”. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 6 (14), 26-46.
- Tbachnick, B. G. and L.S. Fidell. (2013). *Using Multivariate Statistics* (sixs ed.) Pearson, Boston.
- TBMM (1996). *İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 Sayılı Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun Tasarısı ve Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler ve Dışişleri Komisyonları Raporları* (1/516). 20. Dönem 2. Yasama Yılı S. Sayısı. 211.
- TCMB. (2013). *Enflasyon ve Fiyat İstikrarı*. Ankara: TCMB Yayını.
- Topkaya, Ö. (2017). Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Kavram-Teori-Uygulama, Doç. Dr. M. Ç. Özdemir ve Doç. Dr. E. İslamoğlu (Editörler), *Küresel Gelir Dağılımı* (ss. 111-127/ Beşinci Bölüm). Ankara: Seçkin Yayınları. Güncellenmiş 2.Baskı.
- TUİK. (2015). İstatistiklerle Çocuk, 2014. Web sayfası: <https://tuikweb.tuik.gov.tr/HbPrint.do?id=18622> (Erişim tarihi: 20.11.2020).
- TUİK. (2020). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2019. Sayı: 33820. Web sayfası: <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33820> (Erişim tarihi:15.11.2020).
- Tuncel, M. K. (2003). *Türkiye’de ve Almanya’da Sokak Çocuklarına Uygulanan Eğitim Programlarının Karşılaştırılması ve Bir Model Önerisi*. Abant İzzet Uysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Eğitimde Program Geliştirme Anabilim Dalı İçin Öngördüğü, Doktora Tezi, Bolu.
- Tuncer, M. (2011). “Ergen Gelecek Beklentileri Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması”. *Electronic Turkish Studies*, 6(3), 1265-1275.
- Tunçcan, N. (2000). “Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu”. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 43 (44), 243-258.
- Tunçcan, N. (2011). “Ab'de Çocuk İstihdamı”. *Journal of Social Policy Conferences*, 0 (41-42), 335-357.

- Türk, A. (2013). *Y Kuşağ için Sosyoloji Sözlüğü* (1. Basım). İstanbul: Kafekültür Yayıncılık.
- UN. (1995). PAWSSD Chapter 2. Web sayfası: <https://www.un.org/development/desa/dspd/world-summit-for-social-development-1995/wssd-1995-agreements/pawssd-chapter-2.html> (Erişim Tarihi: 19.08.2020).
- UNDP. (2019). İnsani Gelişme Raporu 2019, 21. yüzyılda insani gelişmedeki eşitsizlikler, 2019 İnsani Gelişme Raporu'ndaki Ülkelerle İlgili Açıklama Notu: Türkiye. Web sayfası: https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/hdr2019.html (Erişim tarihi: 20.10.2020).
- UNIC- Ankara. (2007). *Dünya Toplumsal Kalkınma Zirve Toplantısı Eylem Programı: Kopenhag, 6-12 Mart 199*. Ankara: BM Enformasyon Merkezi UNIC.
- UNICEF. (1989). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme: Birinci Kısım, Madde 1-20. Web sayfası: <https://www.unicef.org/turkey/crc/cr23c.html> (Erişim tarihi: 21.10.2020).
- UNICEF. (1997). *The State of the World's Children 1997*. UK: Oxford University Press.
- UNICEF. (2004). *In The State of the World's Children 2005: Childhood under Threat*. New York: UNICEF.
- UNICEF. (2007). *Progress for Children a World Fit for Children Statistical Review Number 6*, New York: UNICEF December 2007.
- UNICEF. (2017). The State of the World's Children 2017 Statistical Tables Web sayfası: <https://data.unicef.org/resources/state-worlds-children-2017-statistical-tables/> (Erişim tarihi:16.09.2020).
- Volpi, E. (2002). "Street Children: Promising Practices and Approaches". Work Bank Institute Working Paper, 26388.
- World Bank Group and UNICEF. (2016). *Ending extreme poverty: A focus on children*. New York: UNICEF.
- World Bank Group. (2020). *Poverty and Shared Prosperity 2020: Reversals of Fortune*. Washington, DC: World Bank. doi:10.1596/978-1-4648-1602-4.
- World Bank Institue. (2005). *Introduction to Poverty Analysis*. Poverty Manual, All, JH Revision of August 8, 2005.
- World Bank. (2020). *A World Bank Flagship Report: Global Economic Prospects*. Washington: The World Bank. DOI: 10.1596/978-1-4648-1553-9.
- Yazıcıoğlu, Y. ve S. Erdoğan. (2014). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yeşil, M. B. (2009). *Sokakta Çalışan Çocukların Çalışma Şartları: Malatya Örneği*. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. Malatya.
- Yıldırım, A. ve A. Akin. (2020). "Küreselleşme, Yeni Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları ve Türkiye. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (2), 487-512. DOI: 10.31463/aicusbed.753189
- Yıldırım, S. (2018). Yoksulluk Nedenleri, ss. 99-115. İn: Yoksulluk Farklı Boyutlarıyla (Ed: Dr. Öğ. Üyesi G. Cerev, Doç. Dr. B. Yenihan). Dora Basım-Yayın, Bursa.

EKLER

EK 1. Etik Kurul Dilekçesi¹²

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
ETİK KURULU BAŞKANLIĞI

Sayı:2020/9

Tarih:24/06/2020

ÇALIŞMANIN ADI: “Yoksulluk Bağlamında Sokakta Çalışan Çocukların Sosyo-Ekonomik Profilleri ve Gelecek Beklentileri: Şırnak Örneği”

Sorumlu Araştırmacı: Aziz AKİN

Sayın: Aziz AKİN

“Yoksulluk Bağlamında Sokakta Çalışan Çocukların Sosyo-Ekonomik Profilleri ve Gelecek Beklentileri: Şırnak Örneği” isimli çalışmanız Üniversitemiz Etik Kurulu tarafından incelenmiş olup ve etik yönünden uygunluğuna karar verilmiştir.

¹² Kişisel Verilerin Korunması Kanunu uyarınca, Etik Kurul Dilekçesi’nde yer alan kişisel bilgilere tez çalışmasında yer verilmemiştir.

EK 2. Valilik İzni

Evrak Tarih ve Sayısı: 16/07/2020-11986

T.C.
ŞIRNAK VALİLİĞİ
Hukuk İşleri Şube Müdürlüğü

DAĞITIMLI
14/07/2020

Sayı : 74767986-640-E.5736
Konu : Anket İzni

İlgi : 06.07.2020 tarihli ve 1358 sayılı yazınız.

İlgi yazınızla; Üniversiteniz Lisans üstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü Siyaset Ekonomisi Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans öğrencilerinden 180441008 Zeynep AYTİŞ ve 180441009 numaralı Aziz AKİN anket yapmak istediği anlaşılmıştır.

Bu bağlamda Valiliğimizce yapılan değerlendirmede Üniversiteniz öğrencileriniz Zeynep AYTİŞ ve Aziz AKİN'in anket yapması uygun görülmüştür.

Bilgi ve gereğini rica ederim.

Mustafa GÜNDÜZ
Vali a.
Vali Yardımcısı

Ek:
İlgi Yazı

Dağıtım:
Gereği:
ÜNİVERSİTELER
(Harran Üniversitesi Rektörlüğüne)

Bilgi:
ŞIRNAK İL EMNİYET MÜDÜRLÜĞÜNE

*Bu belge elektronik imzalıdır. imzalı suretinin aslını görmek için <https://www.e-icisleri.gov.tr/EvrakDogrulama> adresine girilerek (9grXZm-A2hlcq-19Sza7-1M1GTV-v7uiV7xE) kodunu yazınız.

Şirnak Valiliği - Hukuk İşleri Şube Müdürlüğü | Atatürk Mah. Zübeyde Hanım Cad. Hükümet Konağı
Telefon No: (486)280 20 69 Dahili: 2069 - 2070 Faks No: (486)280 20 79
e-Posta: hukuk@sirnak.gov.tr İnternet Adresi: <http://www.sirnak.gov.tr>

Bilgi için: Emre DURSUN
Ven. Hazırlama Ve Kontrolmeni
Telefon No:

Bu belge, 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununa göre Güvenli Elektronik İmza ile imzalanmıştır.
Evrak sorgulaması https://ebys.harran.edu.tr/envision/Validate_Doc.aspx?V=BEZEB07B6 adresinden yapılabilir.

EK 3. Anket Formu

Değerli katılımcı;

Bu anket Şırnak ili genelinde sokakta çalışan çocukların sosyo-ekonomik profillerini, taşıdıkları riskleri ve çocukların gelecek ile ilgili beklentilerini tespit etmek ve sokakta çalışan çocuklara yönelik yeni politikaların belirlenmesine yardımcı olmak amacıyla yapılmaktadır. Verilen bilgiler üçüncü kişilerle paylaşılmayacaktır.

Katılımınız için teşekkür ederim.

Aşağıdaki sorularda size uygun şıkkı yuvarlak içine alarak işaretleyiniz.

1. Boy:..... / Kilo:.....
2. Yaş: (0-3) (4-6) (7-10) (11-14) (15-18)
3. Cinsiyet: (Erkek) (Kız)
4. Evde yaşayan kişi sayısı: (1-4) (5-8) (9-13) (14-17) (18 ve üzeri)
5. Ailede çalışan kişi sayısı ve yapılan işler:
(sadece ben çalışıyorum)
(2)
(3)
(4)
(5 ve üstü).....
6. Ailenin toplam geliri: (0-1000) (1001-2000) (2001-3000) (3001-4000)
(4001 ve üzeri)
7. Öz/Anne ve baba sağ mı? (ikisi de sağ) (anne sağ baba ölü) (baba sağ anne ölü) (ikisi de ölü) (belirtmek istemiyorum)
8. Baban kaç eşli: (babam bekâr) (1) (2) (3) (4 ve üstü)

9. Annen ne iş yapıyor? (Ev hanımı) (memur) (el işçiliği) (gündelikçi)
(diğer.....)
10. Annenin eğitim durumu: (okur-yazar değil) (sade okur-yazar) (ilkokul mezunu) (ortaokul mezunu) (lise ve üstü)
11. Baban ne iş yapıyor? (işsiz) (işçi) (serbest meslek) (tezgahtar) (esnaf)
(diğer.....)
12. Babanın eğitim durumu: (okur-yazar değil) (sade okur-yazar) (ilkokul mezunu) (ortaokul mezunu) (lise ve üstü)
13. Eviniz kira mı yoksa size mi ait? (Kira) (bize ait) (bize ait değil ama kira vermiyoruz)(akrabalarımızda kalıyoruz) (Diğer.....)
14. Hangi iş/leri yapıyorsun? (ayakkabı boyacılığı) (çekirdekçi) (el arabası taşıyıcısı) (bisikletli taşıyıcı) (pamuk şekerci) (tartıcı) (hamal) (mendil satıcısı) (su satıcısı) (karşembeş veya dondurma satıcısı) (çiçekçi)
(diğer.....)
15. Bir ayda tahmini ne kadar kazanıyorsun: (0-200) (201-400) (401-600) (601-800) (801 ve üstü)
16. Eğitim durumun nedir? (okula gitmiyor) (ilk okul) (orta okul) (lise)
(Diğer.....)
17. Çalışmaya nasıl başladın? (kendi isteğimle) (ailemin isteğiyle)
(arkadaşımdan özenerek) (paraya ihtiyacımız olduğundan) (eğitim masraflarım için)
18. Günde kaç saat çalışıyorsun? (0-2) (3-5) (6-8) (9-11) (12 ve üstü)
19. Arkadaşlarınla günde kaç saat oyun oynuyorsun?
(Hiç oynamıyorum) (1-2) (3-4) (5-6) (7 ve üstü)
20. Sigara, alkol veya uyuşturucu gibi kötü alışkanlıkların var mı?
(Evet) (hayır)
21. 20. Soruya cevap “evet” ise bunlardan herhangi birine başlama sebebin nedir?
(Aileme veya çevremdekilere özendiğim için)
(Arkadaş çevremle daha iyi anlaşabilmek için)
(Can sıkıntımı gidermek için bir heyecan olarak görüyorum)

35. Yetişkin olduğumda mutlu bir hayatım olacak							
36. Yetişkin olduğumda evleneceğim							
37. Yetişkin olduğumda çocuklarım olacak							
38. Yetişkin olduğumda 25 yaşından önce evli olacağım							
39. Yetişkin olduğumda evliliğim hep sürecek							
40. Yetişkin olduğumda dini aktivitelere katılacağım							
41. Yetişkin olduğumda düzenli olarak toplumsal ve dini hizmetlere katılacağım							
42. Yetişkin olduğumda topluluğumda lider olacağım							
43. Yetişkin olduğumda sağlığım iyi olacak							
44. Yetişkin olduğumda uzun bir hayat yaşayacağım							
45. Yetişkin olduğumda sağlıklı bir diyet yapacağım							
46. Yetişkin olduğumda spor yapacağım							
47. Yetişkin olduğumda çocuğuma güvenli bir ortam sağlayacağım							
48. Yetişkin olduğumda çocuğum daima barış içinde yaşayacak							
49. Yetişkin olduğumda çocuğumun uzun bir hayatı olacak							

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı-Soyadı: Aziz AKİN

Uyruğu: Türkiye

Doğum Yeri ve Tarihi: -

Tel: -

E-posta: -

Yazışma Adresi: -

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Lise	Hacı Fettah Kadooğlu Anadolu Lisesi	08.06.2012
Lisans	Adıyaman Üniversitesi	06.06.2016
Yüksek Lisans	Şırnak Üniversitesi	Tez aşamasında

İŞ DENEYİMLERİ

-

YABANCI DİL

İngilizce

YAYINLAR

A. MAKALELER

Kalaycı, S. ve A. Akin. (2019). “Egellilere Yönelik Yerel Sosyal Hizmetlerde Belediyelerin Yeri: Malatya Büyükşehir Belediyesi”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokul Dergisi*, 22 (2), 663-674.

Yıldırım, A. ve A. Akin. (2020). “Küreselleşme, Yeni Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları ve Türkiye”. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (2), 487-512.

Kalaycı, S, Akin A. (2021). Sosyal Hizmetlerin Yerelleşmesine Kent Konseylerinin Katkıları. *Toplu ve Sosyal Hizmet*, 32 (1), 189-210.

B. BİLDİRİLER

Kalaycı, S. ve A. Akin. (2019). “Sosyal ve Ekonomik Kalkınmada Yerel Kaynakların Rolü: Şırnak Örneği”. Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi. 2-4 Mayıs 2019. Şırnak.

Yıldırım, A. ve A. Akin. (2019). “Küreselleşme Sürecinde Yeni Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları Üzerine Bir Analiz”. 5. Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı. 26-28 Eylül 2019. Malatya.

Aytış, Z. ve A. Akin. (2019). “İnsan Hakları Savunuculuğunda Sivil Toplum Kuruluşlarının Artan Önemi Üzerine Bir Değerlendirme”. 1. Uluslararası İletişim ve Yönetim Bilimleri Kongresi. 26-28 Eylül 2019. Malatya.

Kalaycı S. ve A. Akin. (2019). “Sosyal Hizmetlerde Yerelleşme Arayışına Kent Konseylerinin Olası Katkıları Üzerine Bir Değerlendirme”. III. Uluslararası Ekonomi, Siyaset ve Yönetim Sempozyumu.” 10-12 Ekim 2019. Diyarbakır.

Akin, A. (2019). “Yeni Toplumsal Hareketler Üzerinde Medyanın Rolü.” III. Uluslararası Ekonomi, Siyaset ve Yönetim Sempozyumu.” 10-12 Ekim 2019. Diyarbakır.

Yıldırım, A. ve A. Akin. (2019). “Bir Kamu Yönetimi Olarak Göç Yönetiminin Analizi”. Uluslararası Kamu Yönetimi Forumu (KAYFOR 17). 24-26 Ekim 2019. Karaman

C. TAM METİNLER

Kalaycı, S. ve A. Akin. (2019). “Sosyal ve Ekonomik Kalkınmada Yerel Kaynakların Rolü: Şırnak Örneği”. Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi Tam Metin Kitapçığı (1. Baskı). Elazığ: Asos Yayınevi. s. 707-716

Aytış, A. ve A. Akin. (2019). “İnsan Hakları Savunuculuğunda Sivil Toplum Kuruluşlarının Artan Önemi Üzerine Bir Değerlendirme”. 1. Uluslararası İletişim ve Yönetim Bilimleri Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı. ISBN: 978-605-7736-14-7. s. 804-816.

Akin, A. (2019). “Yeni Toplumsal Hareketler Üzerinde Medyanın Rolü.” III. Uluslararası Ekonomi, Siyaset ve Yönetim Sempozyumu Bildiriler Kitabı. ISBN: 978-605-80049-0-0. s. 630-644.

Yıldırım, A. ve A. Akin. (2019). “Bir Kamu Yönetimi Olarak Göç Yönetiminin Analizi”. Uluslararası Kamu Yönetimi Forumu (KAYFOR 17) Bildiriler Kitabı. ISBN: 978-605-80147-1-8. s. 488-503.